

HÍD

irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

10

10

1971

OKTOBER

HÍD
IRODALMI
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXV. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY
(FŐ- ES FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

-
1027	FEHER KALMÁN
A KÉS AZ KÉS
1030	BÖNDÖR PAL
S. K.
1035	GARAI LASZLO
KIS-ÁZSIA
1038	BRASNYÓ ISTVÁN
CSONTOK ÉS VASAK
1041	KOLIGER KÁROLY
HÁROM VERS
-
1045	PETRI GYÖRGY VERSEI
1050	FOGARASSY MIKLÓS
KELET-EURÓPAI KÖLTŐ
VERSEI 1968—1970-BÓL
-
1065	BANYAI JANOS
KETTŐSSÉGEK KÖZÖTT
1077	KÁNTOR LAJOS
VÍZPARTI MAGÁNY
-
1089	KOPECZKY LASZLO
JÓ ÉJT, LÁMPAERNYŐ |
|------|---------------------------------------|
-
1113	SVETOZAR VLAJKOVIC
ÁTVÁLTOZÁS |
|------|----------------------------------|
-
1123	VARGA ZOLTÁN
PERISZKÓP |
|------|---------------------------|

Képzőművészeti
mellékletünk:
MAURITS FERENC
MŰVEI

költők és versek

a kés az kés

(Anatómiai tanulmány)

FEHÉR KÁLMÁN

A kés az kés
Kézben kés az kézben kés
Torkon kés az torkon kés
Tarkón kés az tarkón kés
Kés alatt az kés alatt
Kés után az kés után
Kés után az vér után
Vér után az test után
Test után az hiány előtt
Hiány előtt az fásultság előtt
Fásultság előtt az törődés előtt
Törődés után az fásultság előtt
Fásultság után az fásultságban
Fásultságban az megnyugvás előtt
Megnyugvás előtt az megnyugvásban
Megnyugvásban az felejtés előtt
Felejtés után az felejtés
Felejtés az emlék
Felejtés a felejtésben
Felejtésben az emlék
Emlékben a kés
A kés az kés
Kézben kés az kézben kés
Torkon kés az torkon kés
Tarkón kés az tarkón kés
Mellnek kés az mellnek kés
Kés alatt az kés alatt
Kés után az kés után
Kés után az vér után
Vér után az test után
Test után az hiány előtt
Hiány előtt az hiányban
Hiányban az fásultság előtt
Fásultság előtt az törődés előtt

Törődés után az fásultság előtt
Fásultság után az fásultan
Fásultan az megnyugvás előtt
Megnyugvás előtt az törődés után
Törődés után az megnyugvás előtt
Megnyugvás előtt az megnyugvásban
Megnyugvásban az felejtés előtt
Felejtés után az felejtésben
Felejtésben az emlék
Emlékben a kés
Kés előtt az emlékezés
Emlékezés előtt az emlékezés
Emlékezés az emlékekben
Emlékezésben a kés
Emlék az emlékezés után
Emlék után emlékekben a kés
Emlékben a kés
Kés után a kéz
Kéz után a kés
A kés az kés
Kézben kés az kézben kés
Torkon kés az torkon kés
Tarkón kés az tarkón kés
Mellnek kés az mellnek kés
Szóra kés az szóban kés
Kés alatt az kés alatt
Kés után az kés után
Kés után az vér után
Vér után az test után
Test után az hiány előtt
Hiány után az fásultság előtt
Fásultan az közömbösség előtt
Közömbösség után az megnyugvás előtt
Megnyugvás előtt az törődés után
Törődés után az megnyugvás előtt
Megnyugvás után az megnyugvásban
Megnyugvásban az felejtés előtt
Felejtés előtt az felejtés után
Felejtés után az felejtésben
Felejtés az emlékezés
Emlékezés az emlék
Emlékben a kés
Kés előtt az emlékezés
Emlékezésben kés az emlék
Emlék az emlékezésben kés
Emlékezés az emlékezés
Emlékezés előtt az emlék
Kés az emlék
Emlékben a kés
Emlék az emlékezés után
Emlékezés után a kés
Kés után a kéz
Kéz után a kés
A kés az kés
Kézben kés az kézben kés
Torkon kés az torkon kés
Tarkón kés az tarkón kés
Mellnek kés az mellnek kés

Szóra kés az szóban kés
Szóban kés az népnek kés
Népnek kés az nép a kés
Nép a kés az létezés
A létezés az kés alatt
Kés alatt az kés alatt
Kés után az kés után
Kés után az vér után
Vér után az test után
Test után az hiány előtt
Hiány után az fásultság előtt
Fásultságban az közömbösség előtt
Közömbösség után az törődés után
Törődés után az törődésben
Törődésben az közömbösség előtt
Közömbösség után az megnyugvás előtt
Megnyugvás az törődés után
Törődés után az megnyugvásban
Megnyugvásban az felejtés előtt
Felejtés előtt az felejtés után
Felejtés után az felejtésben
Felejtésben az emlékezés
Emlékezésben az emlék
Emlékben a kés
Kés előtt az emlékezés
Emlékben kés az emlék
Kés az emlék
Emlékezésben a kés
Emlékezés az emlék után
Emlék után a kés
Kés után a kéz
Kéz után a kés
A kés az kés
A kés
Kés
A kézben kés az kézben kés

s. k.

BÜNDÖR PÁL

ÖSSZE

A métert, perceket,
de a pénzt

az egységeket mind, arányban
ha kisebbé zsugorítanánk vagy meg-
növesztenénk

Magunkban a szüneteket?
Kevernénk összevissza?
Valóban mi történhetne belül?

Mindig igen és mindig nem.
Mindig igen és mindig nem.
Mindig igen és mindig nem.
Mindig igen és mindig nem.

S. K.

Hová és meg-e? Érkezem ig.
Egybeékelődve következnek a ...
Más kell legyen a szó sebessége!
Zene volt perc tölemig.
Néhány figyelmem néhány időben újra
élem. Érzéseim.
Több felületű többterek egybe-
vonása. Régi hegedű.
Létem hegedűszó érinthető körben.
Létem ordítás érinthető körben.

Létem érinthető körben.
Régi hegedű. Elfedhet mit sejtéd —
Le quattro stagioni. (ol. cím)
Le quattro stagioni. (int. zene)
Most.
Egybeérek magammal és
magamban is egybeérek.

Ide. „Ide.” Hiányod is vagy? Vagy:
A nép belődül a nyitott időn —
A nép elkotródik a nyitott zenén —

„Oda” Réteg
eimben meg —, eidben ki —,
eiben fel —, einkben be —,
eitekben el —, eikben össze —,

s. k. (In memoriam Vaszilij Kandinszkij.)
El szünet vissza ki soha.
El-szünet-vissza-ki-soha.
s. k.

ONE SENTENCE BLUES

Tegnap este nagy baj.
Legyetek tekintettel, emberek.

Tegnap este nagy baj?
Legyetek tekintettel, emberek.

Tegnap este nagy baj,
legyetek tekintettel, emberek.

Tegnap este nagy baj!
Legyetek tekintettel, emberek.

Tegnap este nagy baj.
Legyetek tekintettel, emberek?

GYEREKVERS, VAGY EMLÉKEZÉS PAUL KLEERE

Fent

Mindig ugyanaz,
mindig másmilyen.
Éljen! Éljen!
Ember egysík térben.

és lent,
mellett alatt,
elszaladt
fejemből egy
kottadarab

(tarka halnak,
kupolafalnak,)

Ám
Senecio szemei
mindenhová elkísérnek.

LÉTKÖRGYÜRŰ

Jártam én.....?
ismerek ott egy.....

TEKINTETFELÜLET

A lassú víz felett, mint egykor, madarak.
A rövidülő évekkel röptük nem változott.
Talán a vékonyuló homoksáv szürkébb,
szemben a hegy emberi nyomoktól tarkább.

Így lettek átlátszóvá a papírlapok?
Párosával következnek az ellenkező
irányú betűsorok. Pont- és vesszőforma
madarak, élő lélegzetszabályozó jelek.

A lassú víz felett, mint egykor, mozgás.
Az ébresztőóra mögött A szép kertész nő.

Újvidék, 1971. július 17.

BARÁTOM SZOBÁJÁBAN

Barátom szobájában,
a dívány aljában
leszögezve
René Magritte (sz. 1898.)
A miniatűr boltívek alatt
a múltásban
való és álom egy.
Ismerik őt?

POLC

A romlás virágai
Miniatűrök
A varázsló eltöri pálcáját
Huszadik századi művészportrék
Meghatározások és szerepek
Ez mind én voltam egykor
Egy ember élete
A magyar stilsztika útja
Prae
L' opera completa di
Carlo Carra
del futurismo
alla metafisica
e al realismo mitico
1910—1930

VERS

Ma ezerkilencszázhetvenegy
július huszonkilencedike van.
Hitelesítsed ezt a mondatot aláírássoddal,
a dátummal, amikor elolvastad.
Az így elkerített időt tekintsed
egyenrangú versnek a többivel,
amit ismersz.

A TELJES IGAZSÁG

A mögött —
Az alatt —
A mellett —
Az fölött —
Az előtt —

Hol kezdődik?
Hol végződik?

Minek? Minek?

Keresztül-kasul.

Dauer Vörös Mihály
rózsáit öntözi
a kert végében.

WEEKEND VISSZAFELE

K. Istvánnak
és K. J. Ferencnek

Csak negyed órát,
tíz percel,
csak ötöt,
egy percet legalább
visszaküszni
az agynak ösvényein.
Mégfogni.

Barátaim, ne féljeteK,
a hordozható villamosszékek
közt is akad selejt,
a hordozók közt is,
meg hát itt vagyok én is.

DIREKTÍVA

Kiskakas elvtárs,
a vén tevehajcsár
intelligens szakállát körülhordozza,
a napraforgótáblát
angol WC hangjával megcélozza:
Valakit el kell távolítanunk,
kalapáccsal, orkáncabátóvvel,
mindegy.

ITT

Faekék járják a mezőket,
vert falú koponyák fehérленek,
pirosposzsgás néprajz-utcák
járnak hamuban sült táncot,
nádfödeles gondolatok
szélmalom-forognak,
felhasadt körmök
szálka udvarain
sóspísi-ország,
fütyülő ország,
fütyülő-ország.

NÉPSZÁMLÁLÁS 1971

Én nem voltam magyar,
én nem vagyok magyar,
én nem leszek magyar,
mert magyar vagyok.

EGY FÉLIG SZAKKÉPZETT PORKOLÁB VALLOMÁSA

Törvényes tevékenységem körébe
a körömröpogtatás, fojtogatás,
a drótkéfehasználat tartozik.

Bevezetőben szép szavak,
szögszorító, majd beretvaszék
és egyéb szépítőszerek.

Műhelytitkaim nincsenek.
Egy spontán szemkibökés
néha hatásosabb
a népi demokráciánál.

A SPERMANENS FORRADALOM

Ritmikus kocsonyafutamok az ágykendőbe,
lepedőbe, fehér zászlóba,
fehér zászló helyett, vörös zászló helyett
műanyag baba műszőrmés puncijába;

előre gyártott fotelek, igazgatók, képviselők
előre gyártott helye, fizetése, beszéde,
béka-harangok időzített kondulása;

élők és holtak szabad versenye;

bőr, réz, vas, parafadugó,
lámpabél, ember, esernyődrót
és egyéb nyersanyagok,
félkész termékek indokolt kivitele.

HAZÁM

A Törley pezsgő nevét
már újra ipszilonnal írják,
mint Kúnét, Lukácsét,
a sarlókalapácsokat beolvasztják
forintnak, lejnek, dinárnak,
a cseh KORONA stabil már,
az áremelkedés sebességével
csak a szoc. árfolyama zuhan,
csak a gumiboterdők
szélfogó szerepe nő
jól mívelt Pannóniában.

MA VAGY HOLNAP

Mindenkitől búcsúzni akarok.
Nem-anyámtól, nem-apámtól,
nem-testvéreimtől, nem-barátaimtól,
nem-népemtől; senkijeimtől.

Időm ha engedi, megvárom
a himnusz-combok falsainál
nemzetiségi fejfátokra kúszó
piros-fehér-zöld kotont,
mielőtt Európába indulok.

Kivonom magam a forgalomból.
Nem vagyok ember sem költő.
Nem is voltam,
de még lehetek.
Művirág vagy ékszerész.

csontok és vasak

BRASNYÓ ISTVÁN

Valami vacakolás
van a dologban, túl
egyéni sorson, ami van
vagy nincs — mert
mi adatik meg az embernek
egyáltalán?
Esetleg egy különös nyárutó,
ma,
vagy előbb száz évvel,
vagy utóbb — de hát
kinek volna lelke
lelketlenül garaszkodni
az idővel,
fejszámolással bajmolódni,
ha nincs kéznél ceruza,
újságmargó, könyvlap.
Nyárutón a gyíkok még,
augusztus vagy szeptember
hónapban,
lerakják tojásaikat, port
húznak rájuk vékonyan
s farkukkal elsöprik
a nyomokat —
ami még hátra van,
másra bízzák.
Nyírfa vagy fogas-
borona gyakran fordít ki
a földből félig holt
apró gyíkokat, fityegőket,
gyökérrojtot, gyűrűt,
karperecet, bronzból,
fülbevalót, késnyelet.
Hanem ezekre senki sem
figyel, odacsap a lovaknak,

káromkodik nagyot,
az égaljra les,
eső, eső —
csak úgy eltolni egy emberöltőt
árnyékában az esőnek,
napnak;
széljárás, jégverés, talaj-
vizszint, mézharmat:
s ha leszáll délután a köd,
aggódva nézni a másnap elé.
Azért néha mégis
a kézbe téved valamiféle
elhullott kacat,
idejét múlt fémdarab, zölden
a rozsdától, vagy elfeketedve,
de mégis megéri zsebre
vágni a gyerekeknek —
a csontok meg annyira szokott
dolog, a csontszilánkok,
a zúzott koponyák, lékelt
halántékok, koponyatető:
nem vonja ilyesmi magára
a figyelmet,
csak a friss tetem, hát igen,
az szaglik, félelmetesen.
Aztán a kajtatás hazafelé,
naplementekor,
s még hátra van a jószág,
remegő cimpák horkantanak
az istálló
hűvös fényeiben,
amelyből a Megváltó is született.
Végül egy marék por
marad csak
a zsebben, elkeveredve
dohányszálakkal, szénatörökkel,
amit a verejték átvert.
Hát ez a történelem.
Akadékoskodik úton-útfélen,
a szélbe szórod,
ne fogja a helyet,
helyébe kerül egy gyűrött
zsebkendő vagy
fanyelű bicska, dohánycsomag.
Elporlad, hogy meg sem
is érzed, és
többet nem is tehetsz.
Az ám, de a csontokról sem
feledkezhetünk meg,
még annyira sem, mint eddig.
Mert kapja magát,
ha napvilágra kerül, egy koponya,
s túlhan sereget
gyűjt,
hasonszőrűekből
népet toboroz, hadi
népet, szállást üt,
ölet, gyűjtogat,

földeket tapod
s békén meg nem ül.
Túlhan — azt hiszed,
álmodsz — :
lezár minden utat,
hegyeket mozgat, márgát
fuvaroz, építi a sáncot —
nyakadban a háborúság.
Merre most?
fölfelé,
Greco angyalainak nyomában?
Vagy odaállsz, belekiáltasz
a szélbe, bekiáltasz
a fák közé, kutyákat
füttyentesz elő,
s pujgatod őket a fényre,
mi történelem?
Az udvaron alszik a szerszám,
a szánkó már a hóra les,
felhőraj gördül az égen,
feketén, sötétén,
a láthatár leszakad,
éjbe szakad
szemed.
Valami vacakolás a sötétben,
madárhangok, érzed
a szárnyakat,
arcon legyintenek,
ennyi az egész —
csontok és vasak
szállnak a levegőben.

három vers

KOLIGER KÁROLY

TÖRTÉNELEMÓRA ELÓTT

a törzs harcosai leölték az ültetvényeseket
egy kétévest hagytak életben csak
magukhoz vették fölnevelték
Bementire (vadállat) a neve

tudós Meirelles fővárosba hívja
fehér testvérei közé Bementiret
s ez a vadember kereken kijelenti
soha többé nem hagyja el törzsét

valahol egy csúcson a mély kívánczóságából
valahol a vér forrásainál született

hegymászó bezárja meleg otthonát
elindul a kegyetlen magas nyugalmaért

halász lakatot tesz kunyhója ajtajára
elengedi kutyáját reggelre sem térne vissza

felugatja az erdőt a vörös láng
hitetlenségében él tiszta akarása

félelme az idegentől örökre megfertőzött
vadember soha többé nem hagyja el törzsét

Bementire Bementire ó Bementire
erdőt csúcsot tévesztve sétálj közénk
hagyd a havasi gyopárt a csónak halat
vörös indulatod ízes szalagait

oltárainknál vállunkra veszünk
ne evezzen tengeren a mély fölé
veszett kutyád kedvére ne ugasson
halak irányában oltáraink előtt

ünnepre ünnep
feltámadnak őseink

ledobáljuk fehér köntösünk
felfalhatjuk Bementíret

BÉKE ÉS METRONÓM

(G. F. Händel emlékére, a megváltás ürügyén)

1.

peng a zsinór
századok vakságát
kulcsolja össze

belénk szorult tévedések
egy szólam nem szólal
egy szólam szünetel

2.

lényegünk
szélrózsából lettünk mozgás
tudatunk keblén

jelenig kísér a múlt
onnan egyedül tovább
erjedő világunk

babonás kosarából
részt fogadunk
és elhal nevetésünk

kitartással szavaljuk
béke béke légy vendégünk
örök vasárnap délután

miről beszélgessünk

3.

az idő épít
mindent mindent
elemészt

de jön
a mentség
jön a megváltás

az olaj elforr
szikrát vet az idő-
be fulladt törekvés

innen kiáltani
kezünkben csóva
az időszivar ég

4.

morgó emberré lett gépek
gépekké kormozódott világunk
hallszik-e énekünk

a húr bogos
halál pihen rajta
dúl az öröm

túl hamar veszik
el örökre a tegnapunk
az utolsó áldozásban

eltemetjük halottaink

5.

táncoló bamba árnyak
utcánk napos oldalán
kalákába járunk

végtelen szegletéből
zengjük a dalt
jön a megváltás

csattog a metronóm
szepelőink duzzadnak
ki teremtené másnak

a világot

AZ ÚT VÉGÉN HÍD ALL

ülednek csigolyáink
roppanásban kényszer dicsőség-e
mással sem dicsekedhetünk
az út a hidra vezet

őseink nem alkudtak meg
törött karddal buktak vérükbe
igéket halálra nem ítélnak siratjuk
a ki nem mondott szavak kicsíráznak
ellepik a vadont az aszfaltot
hidra vezető ösvényünk
odaérkezés pillanatában szűkül
végtelenségét egy irányba fogja össze
fel a hidra vezet és visszatérés nincs
az idő fogságában örökre

őseink átértek a hídon
maguk helyett hagytak bennünket
elkárhozottak a mély fölött
örkődve lessük a jeleket

utánozható-e a nagy lett
folyóba magunk bevetése
ha nézzük valójában
lebegünk

ki kérdezi hogyan s
pártolni tudunk-e
magunk és más
esőben képzelet-daránkat hova hintjük
ki gyűjti ezeket a gombákat az eprel
az utódhajlamok rögeszméit
utunk érzékeny testébe oltanánk

mozgássá lett ősi indulataink
vonulnak fel a hídon világosság
oda kanyarodik minden út akik voltunk
sütők szerető kéregető csoport-
vezérek az út szolgálivá leszünk

a hídon minden egyszerűbb
bonyodalmak és rejtélyek megszűnnek
megkövesedett háromszögeink felolvadnak
habos nyílt gömbökben vegyülünk el mind
mind-mind mintha egy lennénk

nem késő nem tisztességtelenség
a csak holnap érzékelhető értelmezésében
derül ki ki hol tér oldalra útravalónak
kóstolt ízek gazdagságából savanyú
fanyar nyál belénkfojt mindent
utolsó lehetetlünket
utoljára ne mocskoljuk be a hidat

énekeljünk játékszereink felhúzható vándoraival
versenyezzünk ne zuhanjunk a semmibe
ne röhögjön arcunkba akármelyik isten
őseink apáink hímezett pamlagait
a lehetőséget hogy élők voltunk
állítani merészelve terítsük magunk elé
az út sietőre fogja nem vár a sietőre sem
átesünk a tortúrán védtelen egyedül
gömböt nyerünk
vagy szétpukkasztjuk vagy elnyel a lét
lovagjai némán tisztelegnek
vége az utazásnak

a másik pillanatban
a hidat sem láthatjuk
búcsú vagy utolsó sor

N I N C S

műhely

petri györgy versei

HÁLA

Az állami ünnep
elhülyült csöndje nem különbözik
a katolikus vasárnapokétól.
Tömeges lézengésben
az emberek még ellenszenvesebbek,
mint célba fogva.

Most nem
enyésztetem, mint szoktam,
hálátlanul az ajándék szerelmet.
A vákuum utcákon
az menekít át, hogy emlékezem
arcodra és combodra,
melegedre,
öled halvész szagára.

Hiába kerestél fürdőszobát,
az ágy kényelmetlen volt,
mint egy tetőgerinc.
Bőröd új szagával elvegyült
a matracok rovarirtó szaga.

Ágyúszóra ébredtem,
kerekszám éve
lőrtént valami. Még aludtál.
Szemüved, lakktáskád
a földön hever, ruhád
lóg az ablakkilíncsen,
kifordítva praktikusán.

Fekete kombinéd
egyik pánlja lecsúszott.
Es szelid világosság télovázott
a nyakad pihéin, a kulcsontodon,
míg egyre ágyúztak,

s egy kibökődött
fotelrugón reszketett a finom por.

TÖPRENGÉSEIMBŐL

Az rossz volna, ha volnának legyek,
annak sem örülnék, ha puskám volna,
mert nem tudnám, hogy mitévő legyek
a puskámmal. Ha viszont ugyanakkor
volnának legyek s puskám — az igen!
Hunyorítás, rátartás, még jobban hunyorítás,
— elmászott. Rátartás, hunyorítás,
lejjebb, kicsit!, még lejjebb, kicsit...
BUMM!
rátartás, hunyorítás... Na, persze, ha
nincs légy, nincs puska — nincs gond.

TÁJ VÁJDLINGBAN

Mint zsiros vízből egy ezüstkanál.
lompán csillog a nap.
A hűlő homály
színén felhő, zsiradékdarab
honor. Szigetnél mozdulatlanabb.

V. SZ.-HOZ

Hozott a hídon át
a busz, és belenéztem
az alagútba. Az
árnyékkal bélelt cső
végén, vesztegzár alatt
gépkocsik vesztegeltek
egy elérhetetlenül messzi
homokszínű napsávban.

Rég nem
nézelődünk már együtt
alkalmakat keresve
alkalmi költészetünk
gyarapítani kínok alkalmából.
Lírai tolvajkulcsokat reszelni
szemmértékre
a szűk baráti körnek.

Egyedül őgyelgek
— foglya egy állapotnak,
amit magánynak túlzás,
függetlenségnek öncsalás nevezni —
a szikkadt látványok közt.
Kitérek a rakpartra némi árnyért.
Üvegolvasztó hőben
valahol továbbdöcög
a busz, melyről leszálltam.

Fülledt gesztenyesátor. De fenn a még lágy
tűskéjű csecsemő-csillagok
az ősz jöttét jelentik
már. A víz pállott pala.
De legalább egy hajó tördeli,
mely elmegy innen.
Látvány, vélemény: nincs
kivel megosztanom.
Szappanizű gyümölcsöt
megérlelte bennem ez a nyár.

Rossz év köszönt ránk, tudtam,
már szilveszter reggel.
Csuszkáltunk az alattomos havon,
lehúzott vasredőnyök városában,
valami korhelykosztért.
Végül egy mütöcsempés önkiszolgálóban
ittunk jódsárga sört.
És mire kiléptünk, az utca
szemfájdító fehéret öltött.

Gyenge agyunk csődöt mond.
Jégbe zárt hajón a matrózok
köztudottan egymást eszik.
— Mint egy modern kötözködés-drámában:
évődés szóváltássá,
a csipkelődés sértéssé fajul.
Mígnem a háttér
szétroppantja a szituáció gerincét.

A MEGVÁLTÁS HÁTULÜTŐI

Isten éjjel ágyam szélére ül,
a szakállszőröket egyenként kicsavarozza
államból és (mindig három angströmmel)
hosszabbakat csavar be a helyükre.
A használtakat egy Nivea-krémes dobozba rakja,
aztán szublimál.

Ez hetek óta így megy. Minden éjjel
settenkedik az államon.
Felébredek, hogy szúr. Káromkodni
készülök, de szavam elébe vág:
Ez a végleges méret.
— *Jól beszorítom.*

Szakállam mint megdühödt kefe
sikálja a fekete levegőt:
Szórakozunk?
Mi lett volna, ezzel a fáradsággal,
mindjárt ezt belerakni? Nem riaszt fel folyton,
s maga se végeskedik ennyiszor ebben a
lukban, ahol még én is alig férek.

Mond valamit — mormogta szórakozottan,
s a szőröket
visszaszórta a Niveás dobozba —
ha akarja: leszerelem az egészset. Én megértem.
De hát — ne legyenek illúziói:
a fogakat is,
meg a fákat
minden éjjel, ugyanígy...

SZÜKSÉGMEGOLDÁS

— Fél hat. Még jó negyedóra.
Pedig soká elvacakolt veled,
míg a foglalat fölé a két drótot bekötötte,
körültekerte egyiket a bal bokáján,
a másikat meg nedves leukoplaszttal
a jobb halántékára rögzítette.
Mondtam neki: meg tudom mosni a hátam magam,
s a jobb kezemen is levágom a körmöt,
de ő nem akar válni... Mit csináljak?
— Jöhetne már.
Ténfergett (a drót követte
mindenüvé), már csak porszívószerű kísértet.
Még az eszébe jutott és felírta
nagy betűkkel: **ÉRINTÉSEM ÉLETVESZÉLYES!**
Nehogy... A felesége elképesztően
járatlan volt ilyesmiben.

VITURBIUS ACER FENNMARADT VERSE

Velem, veled: mi lesz?
Nem kérdezni, nem beszélni.
Igyuk meg a sört
a favedrekben satnyán élő
tuják alatt.

Hajtsd fel a korsót, ó, Leucoonoé,
tompán az apadt sörhabba ne bámulj.

Scire nefas —
lám a földalatti keszonja fölött
újra dohognak a szürke cementkeverők

— visszaidézik azt az időt —

Mire szőke hajadba vegyül
szürkével a piszkos öregség,
kicszerélődnek az utcák.
Korszerű keretbe kerül az unt, utált kép.

Tavasza felépül az új hadiút,
zörgő harciszekér hangján már közelít január
(mihamar dér fenyiléke a fákon)
a kussoló provinciák felé.

A levegőégbe süti farkát
mind, aki a jövőt akarta . . .

Húzódjunk be a ponyva alá,
s még egy sört!

Mert már zúg az eső.

kelet-európai költő versei 1968–70-ből

Petri György költészete*

FOGARASSY MIKLÓS

„A művészet értéke s tartóssága attól függ, milyen mértékben képes egy kor létezés-élményét a kor összletadásának fókuszában felmutatni.”

Mészöly Miklós: Notesz

1. Az értelmiségi

Még ha jószerével használjuk is a kifejezést, nem szószaporítás-e *poeta doctus* mondani? Hisz a költő — ha erre a megnevezésre jogot formál, és a közönség ezt helybenhagyja — szükségszerűen pallérozott szellemű értelmiségi. Kitüntetetten az. Fogalmaink pontatlansága, elmosódása — öntévesztő „csúsztatásaink” — miatt lehet, hogy ez a megfogalmazás helytelennek, tiszteletlennek hat. A szókincs és ennek megfelelően gondolkodásunk ösztönösen társítja ugyanis a költő fogalmához a „vátesz”, „sámán”, „lángoszlop”, „próféta”, „megváltó”, „kora s társadalma fölött álló politikai lángelme” képzeteit. Ne részletezzük most, miért. Az értelmiségi és a költő gondolati összekapcsolásánál a következő probléma adódik viszont: az előbbi, mai értelmezésünk szerint, történelmileg igencsak fiatal: az elnevezés a társadalom racionális (marxi) strukturális tagolásának eszmerendszerébe tartozik, a *poéta* fogalma viszont koros, fölötte már évezredek múltak el. Akár tetszik, akár nem: kénytelenek vagyunk visszavetíteni korunk fogalmát a múltba. Még akkor is, ha a régi költő *nem tudta* a szöveg-író-rögzítő tevékenység szerepét a társadalom életében. Mi is csak *sejtjük* e szerep helyét a történelem színjátékában, azt azonban bizvást állíthatjuk, hogy értelmiségi módra cselekedett, amikor a szavakat, a mindennaposan használt fogalmakat komolyan latra tette, nemcsak hangzásuk, hanem mélyebb értelmük és súlyuk szerint építette be (vagy nem építette be) mondatainak grammatikai szerkezetébe. Így fogalmazván meg azokat a gondolatokat, melye-

* MAGYARÁZATOK M. SZÁMÁRA. Budapest, 1971. Szépirodalmi Kiadó.

ket a forma szigorú kötésével maradandóvá kívánt tenni. Írása, melyet — szándéka szerint — nem rombolhat le az idő. (Nem eredeti ez a meg-látás: Michel Butor esszéiben többször is előkerül ez a kétarcú, az iro-dalmi tevékenységet egyszerre profanizáló és szakralizáló gondolat.) A költői alkotás tehát lényegileg szellemi munkavégzés, a poéta a szavak-ban, mondatokban rejlt *értelmeket* hozza világra, új és új fényben tündökölteti fel. Ehhez szükséges „a kor ösztudásának fókusza” — az, amiről mottóink beszélt.

Így van ez még akkor is, ha irodalomtörténeti szeleteléseink, osztályo-zásaink miatt hajlamosak vagyunk másként gondolni a dolgot. Hisz vannak időszakok, midőn a szavak teljesen új, irracionálisnak ható tar-talma és inkább sejtett, mintsem világosan látott kapcsolataik révén valósíthatja meg ezt a költő. *Mallarmé, Lautreamont, Rimbaud* majd a szürrealisták hódításai példázzák számunkra legkézenfekvőbben a látszó-lagos irracionalitás értelmességét. Csakhogy az ő létezés-élményük és ko-ruk ösztudása felett sok év pergett el, — értékes műveiket nem rom-bolja az idő, módszerüket azonban történelmivé teszi. Az értelemmel átvilágított lét, az értelmiségi öntudat mást tartalmaz, s ennek megfele-lően a legesszenciálisabb megfogalmazás, a költői közlés is más pályára tér, más alakot ölt.

Úgy tűnik, hogy szellemi életünknek ez a „napfordulója” az 50-es—60-as évtizedben következett be (hogy aztán folyamatos történésként teljese-djen ki). Az *értelem*, tehát a racionalitás addig időlegesen két-ségbe vont jogainak rehabilitálásáról van szó, a „homo intellectualis” új képletéről.

Magyarázata bizonyára számos, evidenciája miatt azonban van, amiről érde-mes mégis röviden szólni. Ma már sejtjük az összefüggéseket: az az „antiracionalitás”, melybe a művészet a romantika—szimbolizmus—szec-cesszió—szürrealizmus lépcsőin alászállt, az emberi lét és tudat egymást erősítő, átható — s talán minden addiginál súlyosabb — válságára utal. Hogy ez a tragikus lépettség, mely a létérzet ellentmondásos nyugta-lanságából és a szellem törédezett világképéből egyaránt ered, mindmáig tart — ki tagadná?

Ugyanakkor tény: az értelmiség sziszüphoszi és prométheuszi erőfe-sztítései nem csupán a krízis megfogalmazásában hoztak eredményt, ha-nem meghaladásának és — legalábbis időleges — legyűrésének dolgában is. Mert képünk a világról (ne szóljunk beavatkozásaink jó vagy rossz, de megnövekedett lehetőségeiről), ha nem is állt össze szerves egésszé, új lépcsőfokra ért (s hogy ez a grádics fel vagy lefelé vezet, nem tudhatjuk: de lépni kell, s nem lépni nem lehet). Amit fizikai, biológiai, gazdasági, szociológiai, nyelvi (szemiológiai) és történelmi tudásunkkal befogha-tunk, az mindenestre új szemléletet követel. S ez a szemlélet a maga határait is világosan kijelöli, tehát lelkendezésre ökot nem ad. De amit megszerzett s amire épít: az emberi értelem gondosságra, kritikái éles-látásra építő, s leginkább a matematikában kristályosodó pontossága, azt bitorolja. Abból nem enged. Az a költői világban is helyet kér, kap. Már csak azért is, mert ott mutathatja fel önmagát ez a *tudás*, ez az ér-telem az emberi egzisztencia *teljességében*. Az a költői monstrancia, mely így készül, kicsiszolt és fényes, pontos illesztésekkel kapcsolódó fogalmakra és grammatikára épül, de az emberi léthelyzet tragikus, „már nem mondható” lényegének szolgál foglalatául, s azt állítja elénk.

Így növelvén meg azt a feszültséget, melyet a mindennapos tudás szükségszerűen kénytelen leszigetelni, a művészi viszont áramlásba hozni. Arról az ellentétéről-távolságról van szó, mely — mondjuk — a heisenbergi világegyenlet és a vele történelmileg mégiscsak egyidejű „koncentrációs tábor”-eszmé között rajzolható ki. Ebben a helyzetben persze nem minden értelmiségi — költő, de ha az, akkor csak az lehet. Visszaút — 1968—70-ben — nincs. Csak előre van, s már késlekedni sem lehet (beledögleni, elhallgatni vagy a némaság határáig araszolni előre — sajnos —, azt igen). Tehát nincs esély a naiv dalnokságra. A legmértékadóbb mester, Samuel Beckett „kő kövön nem marad” gesztusától és építkezésének kérlelhetetlen szellemi szigorától, pontosságától számítatik a „szellemi napforduló” után a tovább.

Most jött el az ideje: Petri György műveiről szólni — közvetlenül is. Verseiről, noha pedig csak egyetlen kötetet publikált. S a továbbiakban kell tudatosítanunk — lehetőleg minél alaposabban — azt, amiért a versek élén — nem véletlenül — a „magyarázatok” megjelölés áll összefoglalóan, tehát fiatal magyar költő nyíltan vállalt, átélt értelmiségi hivatását, s ennek konzekvenciáit. És talán azt is, ami túlmutat itt nem csupán a költészeten, hanem a művész-értelmiségi bensőbb világán is.

2. Kitekintés

Legtöbbünket — merjük bevallani — maga a mű érdekeli igazán. Az egyedi műalkotás. A jelek egyszeri és megismételhetetlen egyivé kerülése; az anyagban tükrözött való, a művész embersége és az én titokzatosan, kimeríthetetlen és sokat ígérő találkozásom, melyre csak egyetlen jó vers (próza-szöveg, szobor...) nyújthat alkalmat. Irodalomtörténeti, kritikusi fontoskodásainkat tekintsük tehát másodlagosnak. Így sem feleslegesek talán — a művek egyediségének jobb megértését ígérik. Ezért tesszük most félre eredeti vonzalmunkat, és nem azokból a kötelékek-ből indulunk el, melyeket Petri *verseiben*, hanem a *művek között*, kötete (valóban nem műalkotás értékű) egészében megragadhatunk. Hisz könyv, — láthatóan különös gonddal, kifejező szándékú lineáris konstrukcióban vannak sorozatba állítva a magyarázatok: nem összevissza lapozható: eleje és vége van. Valahonnan elindulunk, s megyünk előre — valahová. A versek születésének kronológiája nincs jelölve — s ne is próbáljunk bicegni e mankón. Nem segít a hangulati változások mérlegelése-bemérése sem: az első versek nem kevésbé tragikus hangúak és brutálisan borúlátóak, mint az utolsó oldalakon találhatóak. A könyv egészének kifejlésére csupán az utolsó cikluscím találó: *a felismerés jöközatait jelzi az egymásután*.

Így, az egészről szólva — tűnjék bár mellékesnek — először a versek közötti/fölötti eszmei „széjjárásról” kell beszélünk, mely onnan (s azért) fűj, hogy (mert) Petri nemcsak mai értelmiségi szerepvállalását, hanem speciálisabb szakmáját: költő őseitől örökölt mesterségét sem kívánja eltitkolni. Sőt: szüntelen tudatosítja, vall róla műveibe épített, felbukkanó-elmerülő ars poetica töredékekkel és — ez most a szemügyre venni való: azzal, hogy szándékkal utal rá, szinte megszólítva az olvasót; „ez, amit a kezében tartasz, *irodalom*”. Arra tehát, hogy nem semmiből pattant „vátesz” ő, hanem az irodalomban — az egyetemes és nemzeti

írásművészet folyamatában alkot, ősök, hagyományok, vállalt példaképek árnyékában, de az alkotói öntudatnak azzal a merész hitével: méltó örökösként is. Vegyük szemügyre először is a *név szerint* említettek sorát, azokat, akik megjelennek címben, alcímben. Nem véletlen szeszély feltűnésük itt — s azt bizonyítandó: nem mulandó divat, ne is vesztegessük a szót —, hanem tudatos választás, vállalás osztott szerepet nekik. Megjelenik *Catullus* öregén, romló testtel nézve vissza gyötrelmes, méltatlan életére. A XVIII—XIX. század fordulóját ketten is képviselik, két, a nagy forradalom utáni „provinciában” élt német: *Hölderlin* — parafrázis utal *Hyperion* sorsdálára — és *Novalis* — a kötet egyik legfontosabb verse idézi szavait. Magyar költő csupán egy: a Világostól élő *Vörösmarty* bukkan fel ugyancsak töredékjellegű parafrázisban. Századunkból három művésszel találkozunk: a szigorú mesterrel, *Schönberg*gel, a hangvétel kialakulásában jelentős szerepet játszó *Kavafiszszal* (mindkettővel dedikációban) és egy fiatalon halt kortárssal, az osztrák baloldali költővel, *Ernst Kopléning*-gal. A hangsúly tehát ama három preromantikus—romantikus költő, a tépett, elboruló elmével is a jövőbe kapaszkodó Hölderlin, a vele rokon kései Vörösmarty, s talán még inkább a *Töredékeket* író *Novalis* megidézésén van. Ennek magyarázata, elmezése túlnőne e tanulmány keretein, jelezzük csupán a legfontosabb mozzanatokat: a fényesen tiszta értelem és erkölcsi szigor egyensúlyoz a három költő-előd életművében az örülettel, az elhallgatással; a lezajlott és megtörténni mégsem akaró forradalom utáni történelmi szituációban való értelmiségi szerepvállalásuk, sorsuk is ijesztő-vonzó példa a mai költő szemében.

E kitekintés — múltra, hagyományra függesztett figyelem — tehát *Petri György* önnön történetiségének tudata, rejtettebb, ám nem kevésbé számottevő költői-stilisztikai jelek mentén még tovább nyomozható. Rajzoljunk ki e nyomvonalak közül egyet. A művek megszövegezésének módja többszörösen is utal az antik költészet formakincsére — és téma-világára is. Úgy idézve fel a mában a görög—római kor versmodorát, világszemléletét, mitológiáját, a köznapi kiegyensúlyozottság és derű anakreóni-vergiliusi „pasztorális rónaságát”, a styxi réven lapjaiba tekintő *Persephoneia* alakját, hogy közben ironiával szemléli saját nosztalgiaját is: itt él, most ír, Kelet-Európában, 1968—70-ben. Azt az el- és visszavágyódást, melyet *Novalis* és *Hölderlin* kora még a naiv, önemésztlő és tragikus tisztasággal élt át, teljes tudatossággal, s már-már mazohisztikusan éli újra. Hisz *Petri* vágya a szépség érzékletes gazdagságára, a napfényes harmóniára és egyértelműségekre nem kisebb, s ez a vágy verseiben nem kevésbé beszédes, mint minden korok igaz költészetében. Lét-állapotunk egyik legvilágosabb kritikája, hogy e jelenben már e nemes nosztalgiaát is csak ironiával szemlélhetjük. A „klasszicizálás” tehát teljesen kétértelmű ugyan, de mélyreszántó jelenség a fiatal magyar költő műveiben. A tartalmi utalásokon s az egyenes kijelentéseken túl „(mért nem lehettem régi költő? . . .)” a kötet egész *stilisztikumát* áthatja, s tudjuk jól, a műnek ebben a metszetében — a szavak megválasztásától a mondatszerkesztésen át a költői toposzokig és a verselési formáig —, bármily illanékony is anyaga, jól szemlélhető a költői mondanivaló természetete. A megszólalás teljes — noha töredezett, s éppen ezért önmagában is ellentmondásos — retorikumát (a szónak teljesen pozitív értelmében), a mondatszerkesztés ennek megfelelő rejtetten játékos, racionális

meanderességét, inverzióit, ismétléseit, a szókincs sajátosságait (teljesen városi, hétköznapi, értelmiségi a nyelvi anyaga, igen sok a nemzetközi-tudományos kifejezése), a sohasem naiv tisztasággal, hanem torzítással, módosítással megjelenő antik metrumokat tárgyalhatnánk itt ezt elemezve. Folytassuk azonban a gondolatmenetet, a szemlét a kötet „kitekintéseiről”.

3. A magyar költészet folyamatában

Rövid időre engedjük el a költő kezét, és tekintsünk túl a felidéző megnevezéseken valamint a stilisztikai utalásokon. Az eddig említett vonatkozások — Vörösmarty kivételével — mind az egyetemes európai irodalom és művészet köréből valók voltak. Igazi és teljes „áthallás” egyetlen magyar költőre sincs. Az azonban nyilvánvaló, hogy Petri György textusa nemcsak az irodalom folyamatában, hanem a magyar költészet sajátos folyamatában is jelentkezik. Húzzuk ki tehát a szálakat visszafelé, bár ez már a *mi*, igencsak önkényes, s látszólag egymásnak ellentmondó tendenciákat egymás mellé kapcsoló kitekintésünk. Petri verseihez — rokon képletet keresve — a magyar lírából *Csokonai* poézise „olvasható hozzá” leginkább. Sok tekintetben: megfordítva, inverz formában. Ahogy erre Hölderlin és Novalis kapcsán utaltunk — a költészet fényébe vont értelem, a korabeli tudás versbeemelése, a lazának tetsző tömörség, a klasszikus allúziók, az értelmiségi köznyelv és szókincs átmentése a műbe — számos fogódzónk akad a kapcsolatra. Az ő irányát jellemezte a közvetlen személyes megszólításnak, a vers levélszerűségének kedvelése: Petri verseinek közel egyharmada ilyen formájú. (E személyesség, az eleven személyhez szólás fontosságát a kötet cím is hangsúlyozza, s Petri mintegy ellenlábását teremti annak az „önmegszólító”-verstípus-dívatnak, mely *Hankiss* Elemér elemzésének volt tárgya a közelmúltban.) A közvetlenebb múlt hagyományaiból a kései *Babits*-ot és e filozofikus, meditatív, öngyötrő hangot folytató, hidegfényűen pesszimista, ám a katasztrófát sokszor szándékos frivolsággal leplező mestereit — *Jékely* Zoltánt, *Kálnoky* Lászlót és *Vas* Istvánt lehet megemlíteni. (E nemzedék fiatalokra legnagyobb hatást gyakorló két mesterének — *Weöres* Sándornak és *Pilinszky* Jánosnak — öröksége, bár néha meztelenebbül jelen van itt is, mint az említetteké, abban a költői formában, mely a legegényibb, a legfontosabb versekben kiszorulni látszik.) Az irodalomtörténeti eszmefuttatás végére hagyunk valami igen fontosat. *József* Attila lírájával tagadó kapcsolatban áll: szándékos és vállalt Petri György továbblépés-igénye. Tehát annak a költőiségnek a meghaladása, mely *József* Attila verseiben összegeződött nálunk a legmagasabbrendűen, metaforikus nyelvben szintetizálva a kassági építkezés szigorát, a szürrealizmust és a magyar ősi, népi dalszerűséget. Tehát azt akarja kiiktatni verseiből, ami három évtizeden át volt termékeny, de mind több másodlagosságot teremtő hagyomány a magyar költészetben. Ne kérdezzünk rá, hogy szándékos-e vagy öntudatlan az, hogy Petri számos magasrendű filozofikus és politikai *József* Attila-versek ellenképét — vagy ha úgy tetszik lendületük új lenyomatát — is felsorakoztatja. Így utal a *Reggel* — *A Dunánál*-ra, a *Szerelmi költészet nehézségeiről* című az *Ódára*, s folytathatnánk a sort

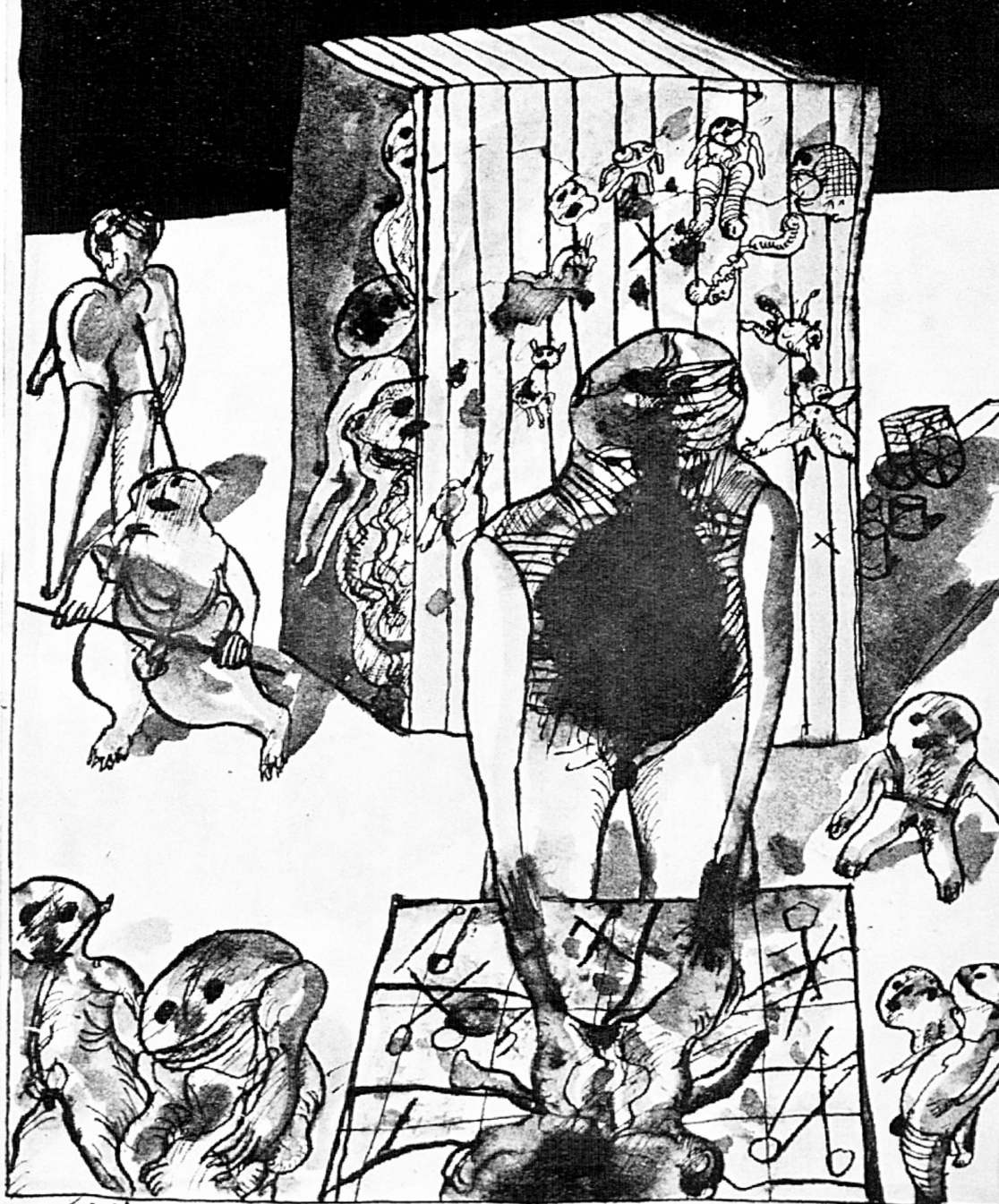

Illustration by [illegible] 1900

MAURITS FERENC, 1971.
„ÉJELI MŰTÉT”

több, tükörírászerűen megjelenő József Attila-motívum kimutatásával. Miért fontos ez a *tagadás*? Mert állítás követi: 1968—70 nem a metafizikus összegezés, a mitikus összefoglalás, a bármilyen profán „harmonia coeli” költői statuálásának ideje. Hanem mié?

4. A ki nem tekintő költő jelenléte

Ez nem ideje semminek.

Az állott tócsa idejében van idő,

...

... egyre hallhatóbban
morogsz és végül fölkelés — magad ellen.

...

itt készülödsz, de nem még sehová,
itt lépdelsz, de mint hengeren a mokus.

Mert ez nem ideje semminek.

Így, ezzel a következetes, éleseszű kegyetlenséggel beszél a költő a kötet „hosszú versei” közül való *Zátonyban* a halálos — a szó legközelebbi értelmében: halállal teli — holtpontról. Az idézet a három részre tagolt könyv középső, *Belső beszéd* című ciklusából való, mely főként az idő megszűnéséről, a *halálról* szól több versben is. Kivételes a forma — önmegszólító, teljes magányosságra vall. Állítása azonban — hál’ istennek — fiktív: „ez nem ideje semminek” — mondja Petri, s mi hozzátehetjük: ez még a gondolkodás ideje, ez még ez időben való egyéni — s közösségi felelősségű — életünkről adott magyarázat ideje, vagy ha úgy tetszik: a versírás — versolvasás ideje (vagy: a tanulmányírás ideje akár).

Az időről és megszűntéről, a halálról elgondolkozni s nem arcunkat, gyászruhánkat lépve zokogni — értelmiségi hivatás. Bármennyire kedvünkre való lenne is most már műalkotásokról beszélni, Petri egyedi verseiről — az esztétikai tényállásnál fontosabb a kelet-európai olvasó számára a versek közötti/fölötti eszmerendszer, és a nagyon is határozott magatartás a magyarázatok sorában. Az előző fázisban a könyv *kitekin-téseiről* szóltunk, azokról a szövegbe épített jelzésekről, melyek a jelenkori tapasztalás pillanatnyiságán túlra utalnak. Azért adtunk annak hangot, hogy világosan és határozottan állíthassuk most már az olvasó elé: Petri György versei egyébként, a maguk egészében *nem tekintenek ki* — korunkra, a jelenre függesztett szemlélettel íródtak. A *Magyarázatok M. számára* programja: egy mai, kelet-európai városi értelmiségi fiatalember élmény- és tudatvilágának zárt, s legfontosabbnak tűnő pillanataiban megmaradni, s megkísérelni a szürke jelen — szerelmek, hétköznapok, szorgalom, mámor, társak közti csevely, játék, gyász, magányos eszmélődés, tennivágyás és bénaság, olvasmányok és napihírek tárgyilagosan rögzített jelei révén megfogalmazni a kor s a szűkebb táj embereinek létállapotát. És e lét erkölcsi követeléseit. Ennek sikeréről most ne a kritikusan beszéljen és adjon ő csupán csak a „magyarázatokhoz” újabb magyarázatot, hanem a majdani olvasó.

Aki — Petri jól tudja, kikhez szól! — csakis értelmiségi lehet (s persze nem tévesztendő össze a diplomással). A szűkítő, a ki nem tekintő tárgyválasztás tehát nemcsak a szándék komolyságára, hanem józanságára is vall. A költő nem csalja magát: aktuális s éppen ezért fontos olvasói a mai értelmiségiekből toborzódhatnak csak. A „dal-éhség” ma tömegméretekben talál magának táplálékul táncdalt. A sarkalló, tömör, gondolkodásra, öneszmélésre készítő szöveg — akár tetszik, akár nem — ma — keveseké. Petri György tehát joggal szól arról, ami kisszámú olvasóját feltehetően érdekli, hiszen azok *érdeke* néven nevezni a számukra fontos dolgokat.

5. Közbevetés: a „magyarázat” magyarázata

Újra toporognunk kell a gondolatmenetben. S bár késlekedni látszunk, szót kell ejtenünk a „magyarázat” költői mibenlétéről. Az alapvető kérdés ez: miért az a kötet címe, ami, és nem „Költemények...” vagy „Verse...” vagy „Töredékek...” vagy akár „Gondolatok...” M. számára?

Íme, a sok ajánlkozó közül két idézet:

Lények tárgyak
kagylózúgása
akar szavakká alakulni
egyszerre elősegítve és elnapolva
mit adnom kell
a *magyarázatot*

(Reggel)

Mit tudhatunk, tudva, hogy a világ
nem a tudásban végződik?

Mit tud az, akiben az utolsó
kérdés burjánzik, a már nem kérdés

— amire felelet nincs, csak megoldás?

(A felismerés fokozatai)

A kötet elejéről és végéről való a két gondolat — a versgyűjtemény fokozatosan kifejlő gondolat- és indulatvilágának látszólag nem egymáshoz illő cserép-darabjai ezek. Induljunk visszafelé: az utóbbi azt tétélezi, hogy emberi tudásunk eljut önmaga végpontjának felismeréséig. Rákérdezéseink és válaszaink a világra, tehát ismereteink eljutnak e kérdés-válasz sorozat meghaladásáig, vagyis a *cselekvés* (a tényleges és nem fiktív, költői) *tett* óhajáig, bekövetkezéséig.

Valódi ténymegállapítás, sőt követelés — és nem kérdés — az első idézet. Mélyedjünk el ebben, mellőzve a „lények tárgyak kagylózúgása” szép metaforájának elemzését, s figyeljünk a központozás nélküli mondat lebegett értelmére (*Hankiss Elemér* kifejezésével élve: „vibrálására”). Minden szó a mondat aláhúzással is hangsúlyozott tárgyára — kulcsszavunkra — a „magyarázatra” feszül rá, azt azonban nem tudjuk biztosan, mi is „segíti elő” és „napolja el” a magyarázat-adást. Mert lehet hogy

a kagylózúgás,
az alakulni akarás,
a szavakká alakulás, (vagy maga a végeredmény):
maguk a szavak.

Mindegyik vonatkozás értelmcs, költőileg-gondolatilag helyénvaló, nem választhatunk közülük egyértelműen. Valami azonban igen határozott itt, mégpedig a költő *értelmiségi etikájának* szigorú következtetése, s ez így állítható fel:

(A világ) akar (valamivé válni)
tehát (nekem) adnom kell
a magyarázatot.

Vagyis nem választ — az illetékességi körébe nem tartozó kérdésekre; nem tudást — tudván tudásunk határait, sőt romos padlástérhez hasonló összevisszaságát; nem is érzelmet, indulatot elsősorban: hanem létünk, történéseink értelemmel telt megvilágítását. Hogy értelmezéseinkben megfogalmazást nyerjen helyzetünk és „tulajdon létünk miléte”. Életünk nagyon is valós színterében zajló értelmiségi központjaink korlátoltsága és ezen túlmutatva: *erkölcsi szabadsága* és elodázhatatlan felelőssége is.

Ez a felelősség természetesen a költői közlésre is vonatkozik. Ezért van minduntalan *ars poetica* a versekbe építve, hiszen már nem lehet M. számára semmit sem elmondani, megmagyarázni anélkül, hogy számot ne vetnénk e szavak formálásának, értelmével való átvilágításának feltoluló kétségei, gondjai nélkül, a költői műhely falainak permanens porig rombolása nélkül. S ha ez megtörténik — márpedig költőnkénél igen —, kétségessé válik a „költőiség” megannyi rekvizituma, vagy legalábbis idézőjelbe kell tennünk azokat, tehát ironikussá téve—

(Efféle ősz lány
leveles szövetében
úgy rejtőzik a költői elem
mint körtében a kukac) —

s a poézis eddigi varázslatos-titokzatos, beavatott, sámánisztikus, ráolvasó eszköztárának java gúnyos kérdőjel elé kerül. A művészet igazi titka, ama „fókusz”, melyről mottónk szól, ugyanis odébb van, a lét és tudat illetve ezek kifejezésének — végsőnek tűnő — feltételei körében. Ott, amit még tapintva *Wittgenstein* szerint „hallgatni kell”, mert az — megbeszélhetetlen. Amiről viszont „szóbeszéddel” beszélni lehet, arról magyarázatot *kell* adni. Ez csak látszólag roppant egyszerű:

Mikor helyzetek és gondolatok
világosan egymásra utalnak,
de anélkül, hogy vissza lehetne
vezetni egyiket a másikra:...

— megfoghatatlanul:
akkor a költészet elérte célját.

(A költészetről)

A világ ama „versszületés” nélkül meggörbülő „gyémánttengelyéről” beszél Petri is, amelyről József Attila, csakhogy gyanakvóbban s kegyetlenebb, kevésbé mesés szavakkal:

megörült
kő töretlen köre visszaszáll
A megtörtént de ki nem mondott porként szítál

A szó talán de inkább biztosan nem
(Történet és elmélkedés)

6. A „magyarázatok” sorozata

Utaltunk már a kötet átgondolt kompozíciójára. Érdeemes végigkövetni azt az utat, melyet a versek sora bejár, még akkor is, ha ez — nem lévén másra módunk — csak az egész „végiglapozása”.

Demi sec. Az első cíkluscím — félszázaz — a mámorra utal, az oldottságot okozó szeszre. Nemes italt, pezsgőt minősítenek így. Megrészegezésre azonban — irodalmias, szó-mámoros ittasulásra — természetesen nincs itt alkalmunk, képzeletünk azonban helyénvalóak. Sokszor kerül elő a versekben *palack, bor és pohár*, sőt egyéb feloldódások ígérete. A százaságra, s ennek következményére, a szomjúságra is joggal gondolhatunk — az egész kötetre szóló érvénnyel. („Szomjazom vakulok a jövő porsivatagából ideszabaduló szél betömi szemem szám.”) Az első verssorozat középpontjában ugyanis a szerelem, pontosabban: a szerelmi érzés, a „szeretek-tudat”, s ennek megfelelően a szerelmi költészet nehézségeinek leírása áll — mindez azonban látszólag semmi kivételezettséggel: értelmiségi köznapok tétova folyamatába állítva. Nagyon szürkén de-rengő ünnepi reggelre nyit rá az éjszakából az értelem:

Reggeledik a halálos fakó
ég akár holt szerelem szürke arca
ismerősség bocsánat nélküli

Itt nem lesz ünnep

E „hitzegő hajnalodásban” nem, semmi módon nem virrad ránk az ünnep! A létezés egyetlen igazán emelkedett mámorra, a szerelem is gondok, erkölcsi gyötrelmek, kételyek forrása mindvégig. S mégis: a létezés magaslata. Ahonnan a szemetes hordalékával aláíramló idő, köznapjaink futása, létünk-múlásunk esendősége mégiscsak rendkívüli fényben tündöklük fel — még ha csak pillanatokra is. Mint a kötet egyik legszebb versében, az érett, keresetlenül egyszerű *Délelőttben* mutatja be, vagy miként a ciklus egyik központi költeményében *magyarázza* emelkedetten Petri:

De ha
. . . . az úron át
mered egymásra két szem — csillagokként —
súlyuk vadul növekszik, és egyetlen
ponttá csődül össze minden
szükségük,
és bennük nincs hely többé semminek . . .
(A szerelmi költészet nehézségeiről)

Belső beszéd. Lehatároltságunkról, s a határpontok legfontosabbjáról, a halálról, a „létezés-hiányról”, melyet akár egyetlen valós személy teljes megszűnése teremt az élőben, — voltaképp nem lehet beszélni. Ezért görcsös, s talán a legesendőbb ennek a ciklusnak az összképe. Az élőről beszél tehát, a túlélőről, önmagáról, pedig szavakat keres valaki másról, a már nem levőről —

. . . halálodon,
mint hó a kabátodon,
dermedt, kristályos fájdalom:

szikrázik, játszik a napon —

„dadog”, megáll, s visszautal ennek az idézetnek az utolsó írásjelére, melyen túl van az, amiről szólni akar:

egy kötőjel maradt —

nem énekelhetek
a porzó sírköveknek
halotti csönd fölött

A fájdalom a düh, az ironia pályáira siklatja át az elnémulás csödenergiáját: kíméletlen és fölényesen éleselméjű lendületek sorakoznak, a jelen kegyetlen bírálatára vállalkozik, hisz „korunk üres / harmóniát keres / a célt kegyes jövőbe mentik”. A belső tartást és a szavak hitelét nemcsak az „ironikus megvilágítások” pontossága (*Lélektan-óra, Háborús jelenet, Egy erényes hölgyhöz*) biztosítja, hanem az önmagát sem kímélő értelem önröntgenézése is:

— Most mondjam el, hogy nem áll össze
szellemem; roncsok nemzenek
roncsot agyamban, temetőnyi
üzekvő tetem szaporítja egymást . . . ?
(Belső beszéd)

A felismerés fokozatai. Eddig szántsándékkal kezeltük egységes egész-ként a Petri-verseket, most lépünk mi is egy fokozattal feljebb, igényünk szintjét is mintegy magasabbra emelve. Az első két ciklus sok színvonalas, értékes „magyarázata” érzés és gondolat bőségéről tanúskodik. Ha csak ennyi lenne a mű, kritikai esszé tényleg akkor is érdekelne. Az utolsó ciklus, pontosabban annak 10 verse, emeli azonban igazán jelentőssé a fiatal magyar költő művészetét, mondandóját. Szinte minden, amiről addig szó esett, itt újra feltűnik — legalábbis tömören,

jelzésszerűen — összegező módon. A mai fiatal értelmiségi költő létezés-élménye, értelmének tagadásai, kétségei és igenlései között hanyodó tragikus tudata a *kor tágabb összefüggéseibe* állítja most már önmagát. S ez úgy történik meg, hogy még határozottabban kirajzolódik a verset író költő helye, ideje a világban, tehát történelmi konkrétsága. S ezáltal válik mondanivalója magasrendűen *politikai* értelművé is. S minthogy ez költőileg, s ennek megfelelően gondolatilag elképzelhetetlen a cselekvés erkölcsi megítélése, átgondolása nélkül, a ma tudatosan élő emberének *értékelését* is igyekszik fokról fokra elvégezni. A legfőbb kérdések a következők: meddig aktuális a megnevezés, és a beszéd helyzetünk megvilágítására? Hol a tudás és garancia és hol az erkölcsi-politikai „tapodtat se” határvonala? s a bizonytalankodáson túl, a versek szavain-mondatain túl, mikor kezdődik a tett — nem a költői, hanem a valóságos tett — ideje, bár világos, hogy az is két irányú: lehet az öngyilkosság mozdulata és a harcé, hatnitudásé?

A kötet egyik utolsó verse (*a Megvilágosul*) nyíltan hirdeti valamiféle katarzist — jegyezzük meg csupán: a korábbiakhoz képest kisebb erővel. Ám a művek összefoglaló boncolgatásának ideje jócskán lejárt. Vizsgáljunk meg alaposabban inkább két mintának szánt verset, s ez több dologra, miről eddig hallgatni voltunk kénytelen, sort keríthet.

7. „Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből”.

Kifakul,
mint a két zászló, melyet,
évre-év, a kapu fölé gipszelt
vashüvelybe kitettünk ünnepekkor
fakul, veszti színét a világ.

Hol vannak az ünnepek?

Noha költőnk tizenkét éves iskolásgyerek volt 1955-ben, amikorról a fikatív és ismeretlen költőt megszólaltatja, mégis mindent tud, amit — Kelet-Európában — annak az évtizednek a tengelyében tudni kellett, s amiről szólni fontos ma is. A nyugodt ténymegállapítás, a rezignáltnak ható meditáció hangja ez, ám a retorikus ismétlés és variáció (kifakul... fakul, veszti színét...) tompán, de hangsúlyoz már az első sorokban is. Hát még a költői kérdés ráütése! Már a leírásforma is figyelemre érdemes: jó prózaíró részletez ilyen tárgyiasan, alaposan, miként itt a két zászló sorát-dolgát a költő. A szavakban tudatosan rejtezik az ellentét: zászló és *vashüvely* kardot, sereget, harcot idéz fel értelmünkben, s jó-szerével nem ily méltatlan társat keresne magának, mint amelyet itt talált, a *gipszet*. Fakó, porlepte jelképeit a padlástérben szétszerelve heverő világ jellemzése, leírása következik tehát:

...
Ünnepi költők helyett
most majd a szél mond verseket,
kerge port mond és vibráló hőt...

...
tétova jelen
— alásüllyedő por — lebeg.

A kor megjelenítésének, képi jellemzésének kulcsfogalma Petrinél — nemcsak e versben többszörösen ismételve, hanem a kötet egészében is — a por, a szállongó, lebegő száraz, szemcsés törmelékelem. Idéztük már a „porzó sírköveket”, a töretlen köre visszazálló, szitáló porlást, hadd tegyük itt hozzá, hogy a képrendszerhez — abban a titokzatos és egyéni látomásvilágban, mely az autonóm költői világképet mindig jellemzi — szervesen hozzá tartozik a rozsdá, a penész, a korhadtság-rothadás romló anyagvilága, de a „televény” is, hiszen e por humusszá válhat. A világ e poros szétszítalódása éppoly többértelmű, mint a televénnyé válás. Ahogy az előbbi sem csak *negatívum*, s így a szerelmesek különös áthasonulással „egyanyagúvá lesznek... A világ fénybeszótt porával”, úgy „az ép ész televényé”-nek le kell győzni, meg kell emészteni a történések „rideg törmelékét”, viszont maga e *szerves* is romlandó, szétesendő: „láttam:... -arcukban a készülő televényt”. Térjünk azonban vissza a „kelet-európai” vershez. A képi leírás után (nem idéztük teljes egészében), egyes szám első személyben csattanva ugrik ki a nyílt gondolat, az egzisztenciális lénymegállapítás:

...
Amiben hittem,
többé nem hiszek,
De hogy hittem volt,
arra
naponta emlékeztetem magam.

És nem bocsájtok meg senkinek.

...

A felismerések első fokozata tehát végérvényesen negatív — minden állítmányában *tagadást* tartalmaz, de ez a magatartás tiszta és egyértelmű politikai-szellemi-erkölcsi elhatárolást tevő. A megfogalmazás pontos, axiomatikus véglegességre tör ott, ahol a lényegi gondolatokat kell kimondani. Hisz a szóképi *metafora*, a lét érzékletes élményének bonyolult, áttételes lenyomata úgyszólván csak többértelmű lehet — mint a szállongó por és a televény képzetköre.

Az első lépcsőfok után azonban van alkalom a továbbiakban a negációtól eljutni a pozitív állításig is, és sikerül a költőnek egyetlen hatalmas, a központozás lélegzetvételnymi szüneteit is kiiktató „körmondatban” sorra venni azt, ami, „kizsarolt nevetséges életünk”-ben esendő gyengeség, köznapi tétovaság s mégis hirdetve, hogy:

akkor a harc
akkor a tapodtat se

...

akkor a csendünk
el nem fordult tekintet
akkor jelenlétünk

és döntsék el
mit tehetnek velünk

8. „Történet és elmélkedés”

Jellemző a cím, ennek a költészetnek egyben egyik verstípusa is ez. Érintettük már: maga a kölet egésze is valamiképpen az *epikára* utal, járása nem lévén „körkörös”, nem záródik önmagába, hanem egy fiktív, költői időben halad előre. Petri egyedi verseiben is tettenérhető az a hajlam, mely sejtésünk szerint a modern költészetre általánosabban is jellemző, hogy a lepergőt, a konkrét történetet, a percek múlását, az egymásba torlódó események rajzát filozofikus-lírai formában kívánja megjeleníteni. Ami a következő feszültséget támasztja: míg a valós időt mérő jelek elhaladnak és — ebben a versben legalábbis — ébredéstől esteledésig nyomon követhetjük a bolyongás filmszerű képeit, addig a belső tükör, az elmélkedés szüntelen azt keresi, ami el nem mozduló, ami mintegy túl van az időn, a változáson. Ennek megjelenítésében is előkerül a lebomlás színjátéka: a por—rothadás—rozsdá—penész—televény képkör organikus ikerpárja: a romlás—betegség—láz—fájdalom jelzéseiben megfigyelt emberi test mulandóságának tünetvilága. Ezek az „orvosi látletek” éppúgy jelképesek, mint a lelketlen *anyag*i romlás képei, de akár csak azok, ők is az epika helyzetleíró tárgyilagosságával jelennek meg először:

Alvó
kéz lecsüngött soká az ágyról
a leszállt nedvektől szinte felfúvódott
kínokat költött ki a koponyából a hő...

A város utcáin, szobáiban, folyópartján, kocsmapultnál araszoló nyári délután és este „története” visszanyit a múlt sok évére, felvillantja a halálbamenekülés lehetséges burleszkjét, önmagát is értelmezi („*Utánnozza a történetet így fáraszt az idő*”), fényei rávetülnek a „mi kétértelmű” arcunkra „gyalázat és tisztesség között”. A köznapi villanások, a sokdimenziójú történet fölött az elmélkedés ugyanakkor a létünk egyértelmű s szilárd erkölcsiségét, fókuszát kutatja. Amely végül is „kimondhatatlan”; noha vágya *romló* testünkkel azonosuló értelmünkben lakik:

Dagad
halálosan mint elkötött láb
az utolsó az utolsó utáni
beszélhetetlen beszéd

9. Kikkel együtt, merre tovább?

Ha máshonnan nem, utolsó idézetünkből észrevehette a mai magyar verset ismerő olvasó, hogy *Petri* György is, teljesen más irányból és más poézissal, a felismerések fokozatait járva oda is eljut, ahol *Tandori* Dezső (zen-es) jelsei „kezdődnek”, vagy ahonnan a költőtárs *Nyers* c. ciklusa és újabban megjelent művei „visszakanyarodnak”. Bár az összevetés csábító — ne engedjünk most már a kísértésnek. Talán így is világos, hogy a más irányból való ideérkezés, a tárgyilagosság-tárgyiasság, a racionalizmus és etikai-politikai konkrétság miatt a *Tandoriéval*

rokon, de lényegében más értelme van itt a „beszélhetetlen beszéd”-nek. Ennek a költészetnek az irányulása ugyanakkor nem magányos jelenség, nemcsak az előbb említett összefüggés és találkozás miatt (s ha *Várady Szabolcs* versei kötetbe gyűjtve megjelennek, ezek a szálak még tovább fejthetők), hanem azért sem — felületes ismereteink alapján is joggal állíthatjuk —, mert Peter *Handke* és mellette/mögötte több fiatal osztrák költő indult hasonló tájak felé. Hogy ebbéli vélekedésünk talán nem idegen Petri szándékától sem, arra Ernst *Koplening* név szerint említését hozhatjuk fel újra. Akárcsak Handke esetében, a magyar költőnél sem bizonyos, hogy szövege — melyet joggal nevezünk hagyományosan versnek — a jövőben ezt a könyv alakot fogja öltetni. Sokszor érezzük: egyrészt megszólalásra, deklamálásra vár, hangzást szeretne kapni, a drámai textus irányába nyúlunk, másrészt a filozofikus epika sem áll messze tőle. Jóslatra azonban — még akkor sem, ha nem annak szánjuk — nincs jogunk. Csupán a meglévő érték felmutatására és tőlünk telhető megvilágítására. Ez viszont nem jog, hanem értelmiségi kötelesség.

a szép keresése

kettősségek között

Nemes Nagy Ágnes három verse

BÁNYAI JÁNOS

Nemes Nagy Ágnes első verskötetének címe: *Kettős világban* (1948), már megfogalmazza azt az alapvető élményt, mely egész költészetén végigvonul: a minden létezőbe, a tárgyakba és a tárgyak neveibe, a jelenségekbe és a jelenségek történeteibe, az érzésekbe és az érzések nyelvi korrelatívjaiba, a gondolatba és a gondolkodásba, az időbe és a térbe szorult állandó *kettősséget*, és ennek lírai s emberi szituációját, a *között-létet*. Az ív, amit ez az alapvető élmény megrajzol a reális kettősségek világából, a kettősségek közötti feszülésből a tiszta feszültségig, az elvont kettősségig fut: az első kötet *Kettős világban* című versétől a harmadik kötet (*Napforduló*, 1967) és a válogatott versek (*A lovak és az angyalok*, 1969) *Között* című darabjáig. Az ív tartópillére a második kötet (*Száravillám*, 1957) öneszmélő, tájékozódó költeménye, a Mesterségemhez. A harmadik kötetben és a válogatott versek könyvében már egy egész versciklus, a *Között* című mintegy összefoglalás, fogalmazza meg az alapvető élményt.

Annak a vonulatnak a nyomon követése, amit a három kiemelt vers jelölt meg, alkalmasnak mutatkozik Nemes Nagy Ágnes költészete gondolati híranyagának elrendezésére és költészete alapvető strukturáló elvének megfigyelésére. Arra, hogy egészen közelről láthassuk költészetének anyagát és költészete működését.

1.

A kettős világ az első verskötetben még erkölcsi parancs, a választás a nyíri táj és az általános lét-élmény közötti választás parancsa. A dilemma első megfogalmazása naiv és lelkes. Még nem teher, még nem nehezedett rá a megoldhatatlanság súlya. Mert úgy tűnik: a két pólus áthidalható, a feszültség közöttük nemcsak elviselhető, hanem jótékonyan aktivizáló is. A két világ itt még egymást tükrözi: az égen járó

földmérő átlépheti a két világ közötti űrt, és ezért még lehetséges az a büszke és bátor, naiv és lekkes illúzió, amire a vers céloz:

Hajam a fűben, a fák kontya fent,
rezegve bomlik szét az alkonyattal.
Nyírség. Homokján érlelve fejem,
bomló bokorként mégis itt marasztal?

Hullámaira illegcssem elmém?
Pillantására öltsek nászi inget?
Es áradozva termékeny szerelmén,
mint tigrisek, becézzem kölykeinket?

Enyém a táj. Mint majomé a fa,
mint asszonyé (vagy macskáé) a gyermek, —
imádjám testét minden éjszaka?
Az állatok erényein legeljek?

Hazám: a lét — de benne ring a mérték,
Mint esti kútban csillagrendszerek,
és arcát is az ég tükrébe mérték
elektronoktól zizzenő erek.

S a kettős, egymást tükröző világban
megindulok, mint földmérő az égen,
s pontos barázdán igazítva lábam,
a nyiri tájat csillagokba lépem.

A két világ tehát itt még nem önállósult, még nem idegenedett el egymástól, nem zárkozott önkörébe: a két pólus közötti feszültség sem él önálló életet. Sőt a világok függnek egymástól: egymást tükrözik és ennek a tükrözésnek az anyaga a feszültség. Természetes törvényszerűség a két világ, és ezért nem valóságos dilemma, nem valóságos erkölcsi parancs. A földmérő könnyedén lépheti át a pólusok között.

A vers minden íze ennek a játékos, könnyed, egész világot átfogó lépésnek, a földmérő lépésének, az előkészítése. A panteikus töltésű indítóképtől kezdve, a verset lokalizáló egyszavas mondaton és az egymást követő kérdések pontos barázdáin át a negyedik szakasz kettősponttal azonosító közléséig, a vers minden rétege: a stilisztikai és a hangtani, a poétikai és a nyelvtani is a zárószakasz jelentésének előrejelzése, keretének és mélységének kijelölése. A versnek nemcsak a híryaaga, hanem a szerkezete is megnyugtató.

A Kettős világban két pólusa: 1) az első szakasz vershelyzetet lokalizáló egyszavas mondata: „Nyírség.”; 2) a logikus azonosítás a negyedik szakaszban: „Hazám: a lét”.

E két pólus nem ellentét: a Nyírség nem zárja ki a hazával azonos létet, a világ nem szakadt két antagonisztikus darabra. Együtt és együttesen definiálják a világban létezés feltételeit. Erre mutat az első kép fent és lent ellentéte, és erre mutatnak az első pólus körül bokrosodó kérdések. A kérdések a Nyírség rögzítő pólusának megkérdőjeleztségét is felmutathatnák; azt a kérdést, hogy elegendő-e az, amit a táj nyújt. Hogy a táj, a vállalt vidék egészében befoghatja-e a fűből a fák kontyára néző tekintet. A kérdések sora azonban még így sem lényegi, hanem szónoki. Mert az ironikus viszonyításokkal látszólag ellenáll a táj

meghatározó rögzítésének, de a látszólagos megkérdozettséget egészében felbontja a harmadik szakasz kijelentése: „Enyém a táj.” A vers tehát, a látszólagos megkérdozettségtől függetlenül, konstituálja a tájat, a táj lényegét, a tájhoz való kötődést. És a konstituálással egyidőben a táj vállalását közli. Még akkor is, amikor a negyedik szakasz a hazát a léttel azonosítja, hiszen egészen nyilvánvaló a versindító fent és lent kettősségének összecsengése a negyedik szakasz kút és csillag kettősségével, amint nyilvánvaló a „Hajam a fűben, a fák kontya fent” kapcsolódása az „arcát is az ég tükrében mérték” szóegyütteséhez. Valójában tehát a tájkonstituáló első három szakasz jelentésmezejét a hazát a léttel azonosító negyedik szakasz nem változtatja meg, hanem egyszerűen az általánosítás egy magasabb szintjére emeli. Ami azt jelenti, hogy a táj konstituálásával és vállalásával egyidejű és azonos természetű az általánosító létélmény konstituálása és vállalása. Ha egyidőben és azonos forrásból fakadva jött létre a táj- és a létélmény, akkor nyilvánvaló, hogy kettősségük csak látszólagos, hogy a választás parancsa csak szónoki parancs, hogy a két élmény között nincs ellentét, hogy nemcsak kiegészítik egymást, hanem feltételezik is. Ezért sem kelekezhet a két pólus között valószínű feszültség. Így a földmérő bátran léphet az égen, hiszen a pontos barázdák a két pólus közötti űrt, távolságot látszólagossá tették. A világ egy maradt, kettőssége belső minőség: ezért nyújt megnyugvást, ezért láttathatja a reményt, ezért kötheti oly naivan és lelkesen kérébe a nyíri tájat és a csillagokat.

A költő, mint földmérő az égen, otthonra talált a kettős világban, hiszen a „Hazám: a lét” nem ellenpontja, hanem szinkronja a „Nyírség” és az „Enyém a táj” közléseinek. Ez a lelkesítő otthon a kiindulópontja a későbbi otthontalanságnak, költészete erről a nyugalmi pontról indul majd a valószínű kettősség, a terhes kettősség felismerése felé. Mert hamarosan kiderül majd, hogy az égen lépkedő földmérő csak illúzió.

Jelentős váltása lesz ez majd Nemes Nagy Ágnes költészetének.

A kettős világban még nem informál erről a váltásról. A megtalált otthon nem vet fel újabb kérdéseket, nem állít terhes és kényszerítő dilemmák elé. Legfeljebb a kérdések sora mutatná az otthon megkérdozettségére is. De a kérdések ezt a funkciót nem vagy csak részben vállalják. A váltás más nyomaikat hiába kutatjuk. S hiába is kutatnánk, hiszen a vers tanúsága szerint a „mérték” definiálja mindkét pólust. A mérték különben is egyik központi fogalma a versnek. Többszörös funkcionáltsága is erre mutat. A hazaként vállalt létet a mérték határozza meg és a Nyírség arcát is az ég tükrébe mérték. A fogalom névszói és igei formája átfogja a vers jelentéssíkjaikat és a vers dinamizmusát is. Kiemeltségére utal a fogalom e két grammatikai formájának rímfunkciója is: más-más grammatikai jelentéssel, de azonos nyelvi formaként fűzi össze a két világot, mintegy jelölve a zárószakasz közlését, hogy a két világ egymást tükrözi. Ugyanakkor a mérték, mindkét grammatikai alakjában, az égen lépkedő földmérő eszközének és tevékenységének is a neve: a földmérő a haza és a lét azonosságának mérőeszközét tartja kezében, lábát s lépteit a táj pontos barázdáinak mértékéhez igazítja... A két pólus találkozása és összejátszása a „földmérő az égen” domináló szóképében teljes és végérvényes. A Kettős világban ezért nem informálhat még a későbbi váltásról.

Az otthon felismerése, a mérték megtalálása, a két világot átívelő szó-

kép közlése után, Nemes Nagy Ágnes következő verskötetében derül majd ki, és a harmadik Között című ciklusában alakul ki egészében ez a korán megsejtett, de a költői világkép meghatározójává még nem minősített élmény, a kettősség, a között-lét élménye. Pontosabban, az otthon felismerése után Nemes Nagy Ágnes költészetében nem a megnyugtató hazára találás jelent domináló élményt, hanem a két világ, a lassan antagonisztikussá önállósuló két világ és annak a felismerése, hogy nincs mód az áthidalásra, tehát hogy a korai otthonra találás valójában az állandósult otthontalanság élményének előkészítése. A későbbi versek, a későbbi versekben konstituált kettős világ hat majd vissza az élmény első megfogalmazására, ez a későbbi teszi majd a korábbi az egész költői fejlődés szempontjából illuzórikussá és idegenné. A későbbi versekben már nem a Kettős világban átléphető két pólusa dominál, hanem maga a kettősség, mely egyidőben lesz Nemes Nagy Ágnes költészetének alapvető szerkezeti eleme és alapvető híranyaga is. A korábban felismert otthon és megnyugvás mozdulatlanul áll ott a megrajzolt ív alapjában „mint egy hír, tölgy alakban, / amely elfárad megfejtetlenül.” Mert a későbbi versek már aligha emlékezhetnek ennek az alapnak az élményére, hiszen egészében ellentmondanak annak.

2.

A *Mesterségemhez a Szárazvillám* (1957) verseket és műfordításokat tartalmazó kötet első verseként jelent meg. A kötet közli a vers megírásának évét is: 1951. A vers tehát Nemes Nagy Ágnes első verskötetének megjelenése után íródott. Arra figyelmeztet ez, hogy az első kötet költői felismerései és tapasztalatai után vált aktuálissá, a tudatosodás kérdésévé a költészet és a versírás, a mesterség problémája, jelezve, hogy a költészet keresztjének viselése előtérbe került, és hogy a költészet megismerése azonos a világ megismerésével. Az első verskötet otthonra találásával szemben itt a költészet állandó megkérdozettségé dominál, ami azt jelenti, hogy kérdésessé vált a korábban felismert otthon is. Így kerül előtérbe az a tapasztalat, hogy a költészet megismerése analóg a világ megismerésével; a költészet mestersége a világ megismerésének is a mestersége. Nem a világ teremti meg a verset, hanem a vers teremti meg a világot. És a vers teremti meg a költőt is. A költészet otthona tehát nem független a verstől és a költőtől; a költészet otthona a vers és a költő otthontalanságává alakul át. Ezt az alapvető felismerést fogalmazza meg a *Mesterségemhez*. Kapcsolódása a korábbi kötet kettős világához nyilvánvaló, de ez a kapcsolódás ugyanakkor tisztítás és távolodás is.

De nézzük a verset:

Mesterségem, te gyönyörű,
mely elhited: fontos élnem.
Erkölc és rémület között
egyszerre fényben s vaksötétben,

mint egy villám-szaggatta táj
szikláin, ahol állhatatlan
roppant felhők — nagy, gomolyos
agyvelők — tüze összecsaltan,

s a tűzzel csikos levegőben
szülik a szüntelen csatát,
sejt-korom óta ismerős
végtelen Buda-ostromát,

hol minden vibrál és veszendő,
hol minden fércelt, foszladó,
hol rojtosodik már a szív,
s egyetlen szálon függ a szó,

a szó, amely a földből égbe
sistergő döngés ütemét
ingázza folyton, összevéve
önrángását, s a felleget —

erkölcs és rémület között,
vagy erkölcstelen rémületben,
mesterségem, mégis te vagy,
mi méred, ami mérhetetlen,

ha rángva is, de óraként,
mely képzelt ütemet rovátkol
az egy-időn — mégis a fényt
elválasztja az éjszakától.

A vers megszólítással indul: „Mesterségem” és a megszólított funkciójának kijelölésével: „elhiteted”. A szándékosan eltúlzó jelző: „te gyönyörű” és a funkciómegjelölés állítmányának jelentése: az elhitétetés egyúttal hitegetés és megtévesztés is, a vers köré egy határozottan ironikus jelentéshálózatot rajzol. Így a lelkesnek tűnő első két sor egyfajta ironikus reményt nevez meg, melyben „fontos élnem”. *Mesterségem* illuzórikus-ironikus reménykeltése hiteti el, hogy fontos élnem. Mégpedig a kettősségek, az ellentétek, a kontrasztok között: „Erkölcs és rémület között / egyszerre fényben és vaksötétben”. A vershelyzet tehát: ironikus jelentésmezőn a között-szituáció. A vershelyzet fontos vonatkozása az ön-központúság: az első személy jelei az első és a második sorban.

A versnek ez az első jelentéssíkja. Innen indul és innen lépcsőzetesen alakul ki az egész versépítmény.

További szakaszai mind ennek a vershelyzetnek a kifejtése. A versnek ezt a lépcsőfokát a „mint” hasonlító kötőszó vezeti be. A kötőszó helye a versben kiemelt: a második szakasz első szava. Ezért mindaz, ami a kötőszó után következik, egyetlen mondatba sűrített *hasonló*, mely a hasonlat szokásos meghatározása szerint a hasonlított értelmezése, a hasonlított pedig a vers első lépcsőfokán a között-szituáció megnevezése. A *Mesterségem*hez egyetlen metaforikus szóegyüttes: abszolút hasonlat.

A között-szituáció helyzet-megjelölés. Erre mutat a vers teljes további szerkezete: a „mint”-től az ötödik szakaszt záró gondolatjelű a helyhatározók útján fut a vers, míg nem újra el nem éri a hatodik szakaszban a között-szituációt először megnevező szóegyüttest: „erkölcs és rémület között”.

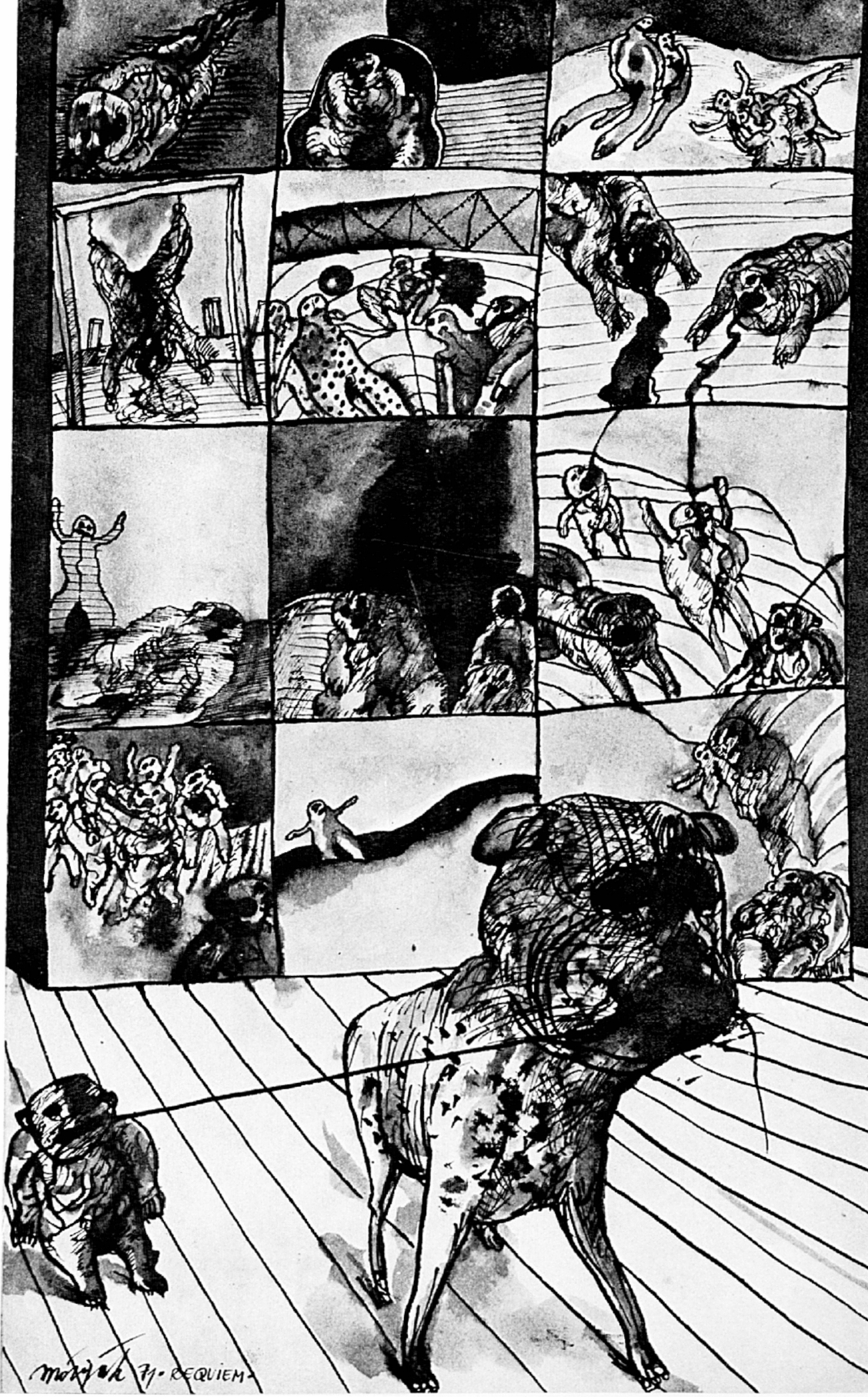
Milyen elemekből épül ki a vers e két sarkpontját összekötő parabolisztikus ív? Milyen nyelvi eszközök azok, amelyek a „fontos élnem” magatartás-meghatározó kijelentését a hasonlat stilisztikai eszközével költőileg megformálják? A sorozatos helyhatározók mind veszélyhelyze-

teket jelölnek: „villám-szaggatta táj sziklái”, „lúzzel csikos levegőben”, „hol minden vibrál és veszendő, / hol minden fércelt, foszlado, / hol rojtosodik már a szív, / s egyetlen szálon függ a szó,”... Ezeknek a veszélyhelyzeteknek a jelentésfunkciója, hogy kimondják, mindezek ellenére is „fontos élnem”. Tehát a veszélyhelyzetek felsorolása egy nagy ellentét-struktúrát bont ki.

A vers következő lépcsőfokát ismét egy kötőszó, az előbbi ellentét-struktúrát megnevező kötőszó, a „mégis” jelöli. S ekkor kanyarodik vissza a vers a megszólított mesterséghez.

De figyeljük meg előbb az ellentét-struktúrát előkészítő helyhatározós jelentésív elemeit. A „villám-szaggatta táj” nem azonos a természet tájával, már nem az a táj, amit a Kettős világban a magáénak vallott. A szikla sem és a sziklán összecattanó „roppant felhők” sem azonosak a természet képeivel. Erre mutat rá a felhőket meghatározó kötőjelek közé zárt azonosító mellékmondat. A felhők: „nagy, gomolyos agyvelők”. Vagyis a „villám-szaggatta táj / sziklái, ahol állhatatlan / roppant felhők... / ... tüze összecattan” szóegyüttese már nem a természet tájának a megnevezése, hanem a gondolkodás, az eszmélet, az értelem, az ismeret metaforája. Ennek a metaforikus szóegyüttesnek a perspektívájából látható be a hasonló szerkezeti egységének minden további eleme. A természeti veszélyképek voltaképpen a gondolkodás veszélyének, a veszélyes gondolkodásnak a megelevenítő szóképei. A versnek ez a jelentéssíkja az elvonatkoztatások felé mutat, viszont az erősen rögzítő, reális helyhatározók a verset mégis a látható világ közelében tartják. A gondolkodás elvont képeinek sora és vele szemben a mindig valóságossá hűtő helyhatározók kapcsolásának útján kialakul a vers belső kettőssége, kontrasztja; ez a belső kettősség a vers alapvető strukturáló eszköze is.

Szinte természetes, hogy a gondolkodást jelölő természeti képek sorát a költői mesterség anyagának, a szónak és a szó helyzetének a megjelölése zárja le: „s egyetlen szálon függ a szó / / a szó, amely a földből égbe / sistentő döngés ütemét / ingázza folyton, összevéve / önrángását, s a felleget”. A szó is a természeti kép és a helyhatározók kapcsolódásával kijelölt kettősségben ingázik. A szó helyzete a versben már kijelölt jelentéskört ismétli meg. A veszélyt, a természeti képpel azonos veszélyes gondolkodást: „egyetlen szálon függ”; az elvontság és a helyhatározó realitásának kettősségét: „földből égbe”. De amíg az eddigi kettősségek mind élesen elválaszthatók, mégpedig azért, mert ugyanaz a nyelvi anyag fejezi ki az első két sor egyidejű lelkességét és iróniáját, ugyanaz a nyelvi anyag a hasonló realitását és elvontságát, itt e kettősség szándékosan megtévesztő, mert a szó föld és ég közötti ingázásának meghatározó állítmánya az „összevéve”. Ami azt jelenti, hogy a szó önszétévesztheti „önrángását, s a felleget”, vagyis amíg a kettős világban a kettős szintek, a kettős felületek elválaszthatók, egymástól függetlenül nem, de külön is szemlélhetők, s a közöttük levő távolság ezért átléphető, addig a szóban e kettősségek „összevéve” jelennek meg. A költői anyag, a szó természetére figyelmeztet itt a vers: a második szakasz metaforikus szóegyüttesében az elválasztó kötőjelekkel is kihangsúlyozza a természeti kép és a gondolkodás analógiáját, a szó viszont összeveti a kettőt, az azonoság e kettős felületét. Amott a „roppant felhők” és a „gomolyos agy-

MORRIS H. REQUIEM

MAURITS FERENC, 1971.
„REQUIEM, BULDOGGAL”

velők" analógiája még kettősség, emitt a szó összevételi „önrángását, s a fellegét”.

A vers lépcsőzetes jelentésszerkezetének újabb foka: a két pólus a szóban elválaszthatatlan. Ezt hangsúlyozza ki a metaforikus szóegyüttes felhő-képe és az itt visszatérő „felleg”. A szót kifejtő közlésegség első sora egyúttal a rögzítő helyhatározók utolsó sora is, viszont a közlésegség további részei már kiszabadultak a helyhatározók vonzasköréből, és a vers ezzel is jelöli a szó sajátos helyzetét e kettősségek, e kontrasztok világában. Ez a helyhatározóktól megszabadult négy sor az előző sorok értelmezése: a „sistergő döngés” üteme a felhők összecattanását a „tűzzel csíkos levegőben” és a „szüntelen csatát” definiálja a mesterség anyagában, a mesterség eszközeivel. A korábbi metaforikus szóegyüttesek itt abszolút metaforákká alakulnak át. Így az „összevéte” lesz a költői mesterség központi fogalma: az összevétel azonos az alkotással. Ezért függ egyetlenszálon a szó. Ezért oly veszélyes a költői mesterség és a gondolkodás; mindez az eltévesztés tőszomszédságában, de azzal a felismeréssel, hogy csak az összevétel alkalmas a költői megnevezésre.

A modern költészet még egy fontos felismerése Nemes Nagy Ágnes versében: a klasszicista költészet a pontos megnevezés költészete volt, a modern költészet összevéte nevez meg. A klasszicista költészet, ha megnevezte a tárgyat, már elérte célját, a modern költészet, ha megnevezte a tárgyat, még semmit sem ért el, céljáig: a megnevezésig csak akkor jut el, ha a tárgy neve nem azonos a tárggyal, ha a „mást” is közli: ha összevételre a jelöltöt és a jelöltet.

Mindaddig a veszélyek sorát láthattuk, azokat a veszélyeket, amelyekkel a költői mesterség jár, a szavakat behálózó veszélyeket. Azt a sort egy kötőjel szakítja meg a vers ötödik szakaszának a végén: az írásjel bevezető a verszáró két utolsó szakaszba. Ahogyan a megelőző szerkezeti egység struktúráját egy kötőszó, a „mint” határozta meg, a „fontos élnem” hasonlóját/ellentétét jelezve, éppúgy a verszáró szerkezeti egységet is egy kötőszó, a „mégis” strukturálja. Arra figyelmeztet ez, hogy a veszélyek ellenére is a „mesterségem”, a költészet az, ami „a fényt elválasztja az éjszakától.”, ami méri a mérhetetlent.

A hatodik szakasz megismétli a költemény harmadik sorát: „erkölcs és rémület között”, tehát megismétli a kettősséget, de itt egy lépéssel tovább megy a vers: a választó kötőszó alternatívát jelöl: „vagy erkölcs-telen rémületben”. A választó kötőszó a szó természetét példázza, a szó funkcióját, az összevétést. Ezért az azonos sor nem ismétlés, a grammatikailag azonos sor jelentésanyagában eltérő. A megismételt sor már a veszélyek tapasztalatának, a kettős világ ismeretanyagának fénykörében jelenik meg: amott mint egyszerű kettősség, mely deklaratívan magatartás-jellegű (a „fontos élnem” értelmében), itt viszont mint összevételre kettősség, mely egyszerre ellentét és azonosság is. Vagyis, a megelőző szakaszok egyrésztől újabb jelentésárnyalatokkal gazdagították a megismételt sort, és ezzel első funkcióját megváltoztatták, másrésztől alkalmassá tették a szó szerepének és természetének, az összevételre kiemelésére.

A vers jelentésének lépcsőzetes felépítése így halad: a lelkeség és az ironia kettőségétől a helyhatározókkal láttatott veszélyesorozat után a veszélyek vállalása és e magatartás perspektívájából a költői alkotás szemléltetése, a költészet keresztjének vállalása. Vagyis a szó helyzeté-

nek megfogalmazása már előre jelzi a „mesterségem”, a költészet helyzetét. Erre figyelmeztet az ötödik szakasz és a hetedik szakasz nyelvi anyagának közelsége. Ahogyan a szó a „sistergő döngés ütemét ingázza folyton”, úgy méri a költészet a mérhetetlent, „ha rángva is, de óráként / mely képzelt ütemet rovátkol / az egy-időn”. Valójában tehát a költészet is, mint a szó, „egyetlen szálon függ”. Szembetűnő, ahogyan az ötödik szakasz egyik legfontosabb szavára, az önrángásra válaszol a képzelt ütem, ahogyan az ingázásra az óra és az „egy-idő”... A nyelvi anyag közelsége azonban nem jelenti egyúttal a jelentés azonosságát is. Nemcsak az ellentétet sejtető, kétszer előforduló kötőszó figyelmeztet erre, hanem figyelmeztet az az ellentmondás is, ami a szó helyzetét meghatározó központi fogalom, az összevétel és a mesterségem, a költészet helyzetét definiáló, ismét kötőjellel elválasztott metaforikus szóegyüttes: „mégis a fényt / elválasztja az éjszakától.” jelentése között ismerhető fel. Lényegében a szó mint a költészet anyaga és a költészet közötti ellentéttel állunk szemben. Láthattuk, a szó, a költészet anyaga, természete szerint összevétel a dolgok, a tárgyak, a jelenségek neveit, ezzel szemben a költészet, tekintet nélkül arra, hogy egészében a szó függvénye, sőt egészében kijelölt természetének a függvénye, elválasztó jellegű, elválasztja a fényt az éjszakától, elválasztja az erkölcsöt a rémülettől. A szó mint a költészet anyaga és a költészet közötti alapvető különbség éppen akkor derül ki, ha e kettő természetéből eredő funkcióját állítjuk egymással szembe: az összevételt az elválasztással. Nemes Nagy Ágnes versének egyik legfontosabb tanúsága éppen az, hogy figyelmeztet erre a kettős szerepre.

A világ kettőssége már nem megnyugtató otthona a költészetnek, hanem kihívása, bizonytalansága, megkérdozettség. A költészet elválasztó jellegű ugyan, de mi biztosíthatja e jellegének megvalósulását, ha anyaga és eszköze: a szó jellege ellentétes? A költészet a szó egzisztenciájának mozgási tere! Ezért Nemes Nagy Ágnes versében a költészet jellegének, mint elválasztásnak, a kijelölése nem a költészet otthonának a megnevezése, hanem nosztalgia, az el nem érhető áhítata. Nem az égen, a pontos barázdákkal kijelölt úton lépkedő földmérő otthona, hanem a földmérő állandó megkérdozettsége.

3.

A Kettős világban megtalált otthonát a Mesterségemhez a kettősségek, az ellentétek, a kontrasztok rendszerében megkérdőjelezi és végül a Között című költemény a kettősségek otthontalanságát nevezi meg:

A levegő nagy ruhaujjai.
A levegő amin sziklaszilárdan
támaszkodik madár s madártan,
az érvek foszló szélein a szárny,
egy percnyi ég beláthatatlan
következményű lombjai,
az élő pára fái, felkanyarodva,
akár a vágy, a fenti lombba,
percenként hússzor lélegezni
a zúzmarás nagy angyalokat.

És lent a súly. A síkon röghegyek
nagy, mozdulatlan zökkenései,
amint fekszenek, térdenállnak
az ormok és a sziklahátak,
a földtan szobrai,
a völgy egy percnyi figyelem-lazulás,
aztán megint a tömbök és a formák,
meszes csonttól körvonaltól
kövé gyűrődött azonosság.

Az ég s a föld között.

A sziklák roppanásai.
Amint a nap átlátszó ércei
már-már magukba, fémmé a követ,
ha állat járja, körme füstölög,
s köröznak fent a sziklafal fölött
az égő paták füstszalagjai,
aztán az éj a sivatagban,
az éj, amint kioltja s kőmivolta
magváig ér, fagypontra alatti éj,
s amint hasadnak és szakadnak
a porcok, forgók, kőlapok,
amint feszítik véghetetlen,
széthasgató önkívületben
a fehér s a fekete mindennapos
néma villámcsapásai —

A nap és az éj között.

A szaggatások, hasgatások,
a víziók, a vízhiányok,
a tagolatlan feltámadások,
a függőleges tűrhetetlen
feszültségei fent és lent között —

Éghajlatok. Feltételek.
Között. Kő. Tanknyomok.
Egy sáv fekete nád a pusztaszélen,
két sorba írva, tóban, égen,
két sötét tábla jelrendszerei,
csillagok ékezetei —

Az ég s az ég között.

A vers három nagy szerkezeti egységre oszlik: I. „Az ég s a föld között.”, II. „A nap és az éj között.”, III. „Az ég és az ég között.” A szerkezeti egységek mind két közlésegyeségből állnak: az I. az „ég” illetve a „föld”, a II. a „nap” illetve az „éj”, a III. az „ég” illetve az „ég” ellentétének, kettősségének és a közöttük levő térnek a láttatása. A Között tehát az ég és a föld, valamint a nap és az éj *valóságos* kettősségének irányából közelíti meg az ég és az ég *irreális* kettősségét. A vers így oszlik két erősen szemben álló rétegre. Ezt a szembenállást példázza a harmadik szerkezeti egységen belüli kettősség a „fent és lent között”. Ez az általánosító megnevezés, az előbbi kettősségekkel szemben, azért nem képez

újabb szerkezeti egységet, mert funkciója nem a vers felépítésében van, hanem az „egy-időn”, az „egy-téren” belüli kettősség jelentésének közlésében. Vagyis, a látszólag irreális ég és ég közötti kettősséget strukturalja, a közlés irrealitásán belül, valóságos kettősséggé. Mégpedig azzal a cézzel, hogy az ezen a síkon megmutatkozó kettősség, az irreális kettősség, kilépjen önmagából és a megelőző szerkezeti egységekhez hasonlóan, belső terét mutatva fel, szintén valóságos kettősséggé minősüljön át. Így még inkább megmutatkozik a vers két rétegének szembenállása: a kettősségek nem azonos természetűek — a III. szerkezeti egységben nemcsak látható, hanem lényegi is.

Ezért a költeményt e három szerkezeti egység felbontásával és a felbontott elemek viszonyba állításával figyelhetjük meg a legalaposabban.

I. Az első szerkezeti egység a vers két legnagyobb szakasza. A két szakasz nyilvánvalóan ellentétes struktúra. Az ég és a föld lezáró, alapvető ellentétét a részletek ellentétesége szemlélteti. A fenttel szemben a lent, a levegővel szemben a súly, a madártannal szemben a földtan, az egy percnyi éggel szemben az egy percnyi völgy, az élő pára fáival, a felhőkkel szemben a tömbök és a formák... A szerkezeti egység következetes strukturalásának példái. A szemantikai ellentéteségnek nincs szerkezeti megfelelője. A sorok és a képek azonos módon, azonos eszközökkel alakulnak ki, és azonos irányt is követnek. A szerkezeti egység egyes közlésegyiségei, bár szemantikailag ellentétesek, felépítésükben, megformálásukban azonosak. A szerkezeti egység két szakasza egyaránt két mondatból áll. Mindkét szakaszt egy-egy rövid mondat vezet be, majd ezt mindkét esetben egy-egy többszörösen bővített mondat folytatja. Ahogy az első szakasz első mondata kötődik a második szakasz első mondatához, úgy kötődnek a többszörösen bővített mondatok egyes részei is egymáshoz. Majdnem teljes pontossággal válaszolnak a második szakasz mondatrészei az első szakasz megnevezéseire. A két szakasz kötődése „sziklaszilárd”. Ami azt jelenti, hogy az ég és a föld közötti ellentét csak a nevek szintjén ellentét, szerkezeteiben és a szerkezetek felépítésében „kövé gyűrődött azonosság”. Ezt az azonosságot mutatja a szerkezeti egység két szakaszának alapvető fogalma: a kő, a szikla. A levegőn „sziklaszilárdan támaszkodik madár s madártan”, lent, a földön „az ormok és a sziklahátak / a földtan szobrai”. Mindkét póluson a szikla dominál; az ellentéteket ez szervezi kövé, azonossággá.

Az első szerkezeti egységben tehát egyidejű az ellentét és az azonosság, egyidejű a kettősség és az egy. Ez az ismétlődő egyidejűség, mely mégsem lépheti át a megnevezett kettősséget, készíti elő a között-lét egzisztenciális terét.

II. A második szerkezeti egység nem oszlik két szakaszra, viszont megtartja az első szerkezeti egység két szakaszának azonos mondattani felépítését: egy sornyi mondat indítja, majd egy többszörösen összetett mondat folytatja, és nem pont, hanem kötőjel zárja le, mintegy azt példázva, hogy az első szerkezeti egységben megjelölt egyidejű kettősség és azonosság itt már véget nem érve fut a között-lét szituációját megnevező „A nap és az éj között.” szerkezeti egységet lezáró sorába.

A második szerkezeti egység dominánsa szintén a szikla. A szerkezeti egységet indító mondat: „A sziklák roppanásai.”, egyaránt jelölője a nap melegében és az éj hidegében, „a fehér s a fekete mindennapos / néma villámcsapásai —” között a szikla viselkedésének. És a szerkezeti egység

két része, a nap melegét és az éj sivatagi hidegét megfogalmazó része az egy anyagon mutatkozó kettősség megnevezése: a szikla a nap melegében, a szikla az éj hidegében. A mondatrészek szemantikailag itt is ellentétesek, szerkezetileg viszont azonosak.

Az első és a második szerkezeti egység közötti alapvető különbség, hogy amíg amott az ég és a föld közötti valóságos ellentétet a szakaszokat elválasztó határ is jelölte, itt már nincs meg a határ, itt a versindító mondat kettős jelentésének példájára a határ elmosódik, és ezzel már alapvető strukturáló eszközevé minősíti át az első szerkezeti egység zárósorát, a „kövé gyűrődött azonosság” jelentését. A két pólusnak ez a nyilvánvaló azonosulása a vers irányát is kijelöli: a vers már befelé halad, a külvilág nyilvánvaló kettősségeitől a belvilág kettősségei felé. Amíg az első szerkezeti egység az ellentétek és az azonosságok rendszerének közlésével zárt egységet képezett, addig a második szerkezeti egység, elfogadva a kettősség meghatározó szerepét, a vers irányában nyílt egység. Erre mutat az is, hogy a szerkezeti egységet nem a mondatzáró pont, hanem egy nyíltságot jelölő kötőjel rekeszti el. A láthatóból a láthatatlan felé haladva a versben mind nehezebb lesz a mondat elrekesztése, mind nehezebb lesz a mondat lezárása.

III. A harmadik szerkezeti egység már a másodikban feltűnt belső téren fogalmazza meg a között-szituációt. A között itt már áthidalhatatlan, a függőleges feszültségei sohasem szűnhetnek meg; a „fent és lent között” állandóan jelen van. Ehhez a felismeréshez kapcsolódik a költemény erős érzelmi hárnyaga is: az izgatottság, a nyugtalanság, a bizonytalanság. A felsorolások, a groteszk képzettársítás: „a víziók, a vízhiányok”, a tagolatlanság, az egyszavas mondatok sora, az első szerkezeti egység kettősségének megismétlése: „tóban, égen”, mind ennek az izgatottságnak, nyugtalanságnak a jelei. De erre mutatnak az illogikus egyeztetések: „tagolatlan feltámadások”, „csillagok ékezetei”, és mindenképpen a szerkezeti egység természeti képe: „Egy sáv fekete nád a puszta-szélen”. Az izgatottság és a nyugtalanság tehát a között-lét egzisztenciális terének érzelmi minősítése. Ez a minősítés, nem úgy, mint az első szerkezeti egységben, ahol a szemantikai ellentéteket nem követte a szerkezeti ellentét, a harmadik szerkezeti egység felépítését, strukturálását is meghatározza. A második szerkezeti egység nyílt mondatát a harmadik szerkezeti egység mindkét szakaszának nyíltsága folytatja. A kötőjel ott egzakt jele volt a nyíltságnak, itt ez a jel lényegi minőség. Nemcsak a nyíltság, hanem az érzelmi töltés megnevezése is. Így a teljes harmadik szerkezeti egységet valójában az előbbieket meghatározójának kell tekinteni. Tehát az első és a második nemcsak előkészítette, nyelvi anyagával és szerkezeti felépítésével, a harmadikat, hanem meghagyta azokat a jelentésrészeket is, amelyeken keresztül emez visszahatást rájuk. Így az első és a második szerkezeti egység nem más, mint a harmadikban megnevezett „két sötét tábla jelrendszerei” és a „csillagok ékezetei”. És itt, ebben a harmadik szerkezeti egységben kerül előtérbe a költészet kérdése is. Az, hogy „Egy sáv fekete nád a puszta-szélen, / két sorba írva” szóegyüttesében ilyen közvetlen a kapcsolódás az írás és a kép között, már azt bizonyítja, hogy a természeti kép nem a természettel azonos, hanem az írás produktuma, a szó nem a megnevezett képet fedi, hanem önmagának egzisztenciális terében mozog. Így mindaz, ami a

versben van, csak önmagával azonos, két sötét tábla közé szorult jelrendszer.

A Között már nem vállalkozik a Kettős világban valóságos kettősségeinek otthonná minősítésére, sem arra, hogy, a Mesterségemhez tanúsága szerint, a költészet elválasztó funkcióját ünnepelje, mert mincsennek már illúziói, a két sötét tábla evidens jelenvalósága megszüntette a nosztalgiát, az áhítatot. Mégis, a Között az *együttlétbe* jut el, a kettősségek egyidejű jelrendszeréig, a „függőleges túrhetetlen feszültségei” közelébe. Mert a verszáró „Az ég s az ég között.” a pragmatikus kettősséget szünteti meg a Nyírség és a lét országa között, az összevétel és az elválasztás között, de a feszültséget nem, a feszültséget inkább kiélezi, és így a láthatatlan, sokszor irracionális, a benső terében működő kettősségek sorát nevezi meg. Az egyszavas mondatok a harmadik szerkezeti egységben valójában olyan nevek, melyekben a fent és lent feszültsége, az állandó kettősség munkálkodik. A minden létezőre utalnak ezek az egyszavas mondatok, a minden létezőben evidens feszültségre: a között-lét tartalmára.

Pomogáts Béla határolta el Nemes Nagy Ágnes költészetét, mondván: „nem élményköltészet, hanem létköltészet, mondhatnók, antropológiai líra az övé.” És tovább: „Nem életéről vagy napjairól vall, nem múltváltó indulatait kívánja formába önteni, hanem mintegy a jelenségek mögött rejtőző filozófiai általánosságot faggatja.” A létköltészet, vagy más szóval, az antropológiai líra, persze, nem a filozófiai általánosságok faggatása révén alakul ki, a filozófiai általánosságok a bölcsélet kérdései, a költészet csak arra képes, hogy a gondolkodás, a filozofálás veszélyeit, a gondolkodó létet közölje. Tehát Nemes Nagy Ágnes létköltészetének forrása nem a filozófiai általánosság, hanem a gondolkodó lét a „két sötét tábla között”. És ez, bár nem „életrajz”, de mindenképpen az élettel, a napokkal, a múlt-váltó indulatokkal van szinkronban, mert a költészetben a gondolkodás csak indulatos és szenvedélyes, veszélyekkel és kínokkal teli gondolkodás lehet, vagy ahogyan maga Nemes Nagy Ágnes fogalmazta meg, „a versben nincs gondolatmenet indulatmenet nélkül.” A között-lét, bármennyire is filozófikus töltésű, nem filozófiai érdemeivel került Nemes Nagy Ágnes költészetének homlokterébe, hanem mindenekelőtt életanyagának bőségével, indulatának és érzelmi tartalmának gazdagságával.

Külön ki kell emelni a vers szigorú, fegyelmezett megszerkesztettségét. Láthattuk, geometriai formákra bontható a vers nyelvi anyaga, egymáshoz simuló, egymásból következő, egymást kiemelő geometriai formákra. Ahogyan a kirakókockákból felépül a mese, úgy épül fel ezekből a geometriai formákból Nemes Nagy Ágnes verse. Ezért állíthatjuk, hogy a kettősség és a között-lét nemcsak belső tartalma a versnek, hanem alapvető *rendező elve* is. Az egymásra válaszoló, az egymás ellentétét megfogalmazó metaforák és szóképek belső indítója ugyanaz a kettősség, amit a vers létélményében ismerhettünk fel.

Ez bizonyítja talán a legkézzelfoghatóbban, hogy a korán felismert kettősség élménye Nemes Nagy Ágnes költészetében állandósult, mégpedig nem az átléphetőség, az átfoghatóság szintjén, hanem éppen ellenkezőleg, az antagonizmus szintjén, a függőleges immanens feszültségének az értelmében. A Között és az azonos című versciklus minden darabja már ennek a felismert otthontalanságnak a megfogalmazása.

vízparti magány

KÁNTOR LAJOS

Kint a Szigeten, majd a Dominó-beli fehérasztal mellett sok mindenről és sok mindenkiről szó esett, arról viszont még nem, hogy ki olvassa a költők, prózairók, kritikusok könyveit, színvonalas, de tömegolvasmány-nak nem éppen nevezhető folyóirataikat. Mert igaz ugyan, hogy elsősorban az újvidéki egyetemről mind nagyobb számban kerül ki egy új értelmiségi réteg, amely már Symposion-szinten érdeklődik a kor, a szűkebb otthoni környezet s a nagyvilág gondjairól, mégsem afféle élő kövület (ahogy természetrajztanárom e fogalmat városunk egy-két jellegzetesen furcsa öregasszonyához kapcsolta, hogy mozgósítsa gyermekfantáziánkat), nem elszigetelten anakronisztikus jelenség az a barackpálinkás lókupec, akivel Belgrádban összehozott a sors, azaz a pénztelenség. Mindkét nembeli társaival megismerkedhettem volna a lenyűgözően gazdag újvidéki piacon, ha a következő útszakaszra, a hosszú dubrovniki vonatozásra szolgáló zöldpaprika és paradicsom megvásárlása után nem siettem volna vissza, a bácskai kofától a modern irodalomhoz. Hogy milyen termékeny a bácskai föld, azt tudjuk földrajzból, sőt novellákból, regényekből is; az utóbbi években azonban termékenységének mérőben meglepő tanúságát adta: neoavantgarde költőket, prózairókat, kritikusokat termelt ki, meglehetősen nagy számban. Nem játék ez a szavakkal, a modern művészetekben olyannyira kedvelt meglepetésként: anyakönyvileg igazolható tény, hogy e jellegzetesen városi irodalom létrehozói zömmel faluról származtak el, még csak nem is szakították el a köldökzsinórt — legalábbis szüretkor, őszi betakarítás idején hazahazalátogatnak a szülői házhoz, év közben pedig a szülők, illetve nagyszülők jönnek be, amikor szükség van rá, hogy kisegítsék gyermekeiket, vigyázzanak az unokákra, míg a tékozlófiúk elmennek autóikon világot látni. Miféle különös tudathasadás? — ismétlem magamban nem egy bírálójuk kérdését, miközben autónk Szabadka felé száguld, s költőszerkesztő „úrvezetőm”, aki kivételesen városi fiú, sorra nevezi meg a falvakat, illetve hogy melyik *Híd-* vagy *Symposion-*munkatárs szülőföld-

jén futottunk át. A kérdés persze rendkívül naiv, a dolgokat leegyszerűsítő, hiszen világszerte tömegméretekben folyik az életforma-váltás, s miért akarnánk ebből kirekeszteni éppen Vajdaság lakosságát? Másrészt viszont: az avantgarde művészetek vállalása szükségszerűen a hajszálgyökerek elsorvasztását jelenti? Vajon az az egyre erőteljesebb, egyre tudatosabb publicisztika, a szociológia felé fordulás és az a bizonyos „centrifugális sarok” nem a megőrzött hajszálgyökereken át táplálkozik-e, s vajon nem ez az ásványi sókban gazdag táplálék töltötte, tölti fel a legújabb regényeket, versköteteket? Vajon a vendéglős Joáb II, az egykori földosztó, a modernista absztrakciók világába tartozik-e? Hát ennek az Ács Károly-versnek a hőse?

A forradalmár kertjében kapálgat;
süllyed a kert, árboca kapanyél.
A fölperzselt ős füstjei szállnak,
a csatateret belepi a dér.

Egyelőre azonban nyoma sincs még dérnek, igazi vénasszonyok nyara van, a városias külsejű falvakban reggeli nagy sürgés-forgás, de mire Szabadkára érünk, a meleg úgy látszik mindenkit ellankasztott, vagy talán a közeledő vihar miatt ürültek ki az utcák. Néptelen már a hatalmas városháza, a szecesszió marosvásárhelyi díszének íkertestvére, a teremnyi folyosói bemélyedések elrejtethetetlenül ásítoznak, miközben a színes üvegablakok szűrve engedik be a fényt. Dérrrel, vagyis Zoltánnal, a helyi rádió munkatársával s a szabadkai Kosztolányi-hagyományok gyűjtőjével sem találkozunk, a szerkesztőségekből ugyancsak elmentek már, maradok hát a városról azzal a benyomással, amely korántsem cáfolja Kosztolányi híres novellájának igazságát. Az itt születő irodalom kapcsán el lehet ugyan vitatkozni azon, hogy társadalmi szempontból hasznosabb-e egy harcos népi-nemzeti epigon verse, mint egy „se füle, se farka modernkedő, vagy ha nem is hasznosabb, az olvasó ízlését nem rontja, nem járul hozzá vérnyomásának emelkedéséhez, nem kezd el azon tündödni, ő bolondult-e meg vagy a szerző” — ahogy ezt egy Híd-beli olvasónapló nem alaptalanul állította, én azonban amondó vagyok, ne figyeljünk se az ilyen, se az amolyan epigonokra — Dr. Schlossiarik Árpád köz- és váltóügyvéd gőzfürdői horizontjánál viszont jobban vonz a *Symposion* (és a *Híd*) világra-, problémákra-nyitottsága. Végső soron bácskai szempontból is ez a mai, ez a perspektivikusabb.

Az Újvidéken vásárolt paradicsom és zöldpaprika meg az otthonról hozott szebeni szalámi fogyasztása közben jócskán van időnk szembe-síteni személyes tapasztalatainkat az olvasmányélményekkel, a bácskai autótut emlékeit a vonatablakon benéző tájjal, mert itt aztán, Mostar után, egészen Dubrovnikig, igazán nem kínálkoznak a meglepetések. Kősvatag — ennek az összetett szónak a jelentését ezen a keskeny vágányú vonaton értem meg. A vad montenegrói vidék, Vajdaság után ellen-tájnak (de nem anti-provinciának) mondanám, festőiségével csak egy félóráig köt le, azután már csak a csodálkozás marad, hogyan lehetnek itt egyáltalán falvak, mit legel a tehén a sínek mellett a köögörgetegben — hát lehet így is élni? Gyerekkoromban a karsztvidéket valami csodálatosnak képzeltem el, osztályfőnöki meg földrajzórakon annyi szépet hallottunk róla, amennyit csak egy tanár szülőföldjéről mesélni

tud, — noha a Torockó környéki karsztosodás a jelenség tipikus voltában meg sem közelíti a jugoszláviait. Még szorgalmi dolgozaton is írtam a karsztjelenségről, nem sejtve, hogy felnőtt fejjel — már nem a barlangrejtelmekre, a cseppköcsodákra kíváncsian — mekkora csalódást hoz majd a közlőről látott táj.

És amikor elunta már az ember az életét, bekövetkezik a csoda. A modern művészet alkalmazza előszeretettel azt a sokkhatást, amelyet a sokorás sívár vonatozás után a hirtelen előbukkanó tenger látványa nyújt. Eddig a szürke árnyalatai határoztak meg mindent, most egyszerre a mélykék és a mélyzöld, az Adria vize s a dúsuló növényzet, a különös alakú fák követelik jogait, az élet, a szépség jogát — és ebben az ember is szót kér, a kéket és a zöldet a piros kapcsolja össze, a háztetők, az ember alakította táj. Új, emberibb harmónia születik a kő könyörtelen monotonijánál. E madártávlatú varázs nem csökken, ahogy közeledünk a városhoz s közeledünk a tengerhez. Előbb az újvároson, annak is legújabb, legmodernebb részén visz át utunk, modern szállodákat, villákat elhagyva érkezünk egy, olasz filmek nyomán sziciliainak hitl romantikába vagy inkább neorealizmusba, az újváros régebbi negyedébe; valójában csupán arról van szó, hogy a mediterrán éghajlat, a sziklás, szűken mért föld indokolja ezt a lapos tetejű, soklépcsős, több szintű építkezést — a ház udvarán, ahol szobát béreltünk, pontosabban a lépcsők szögletében pálmafa nő, s nemcsak vízvezeték, de tökéletesen felszerelt fürdőszoba biztosítja kényelmünket. S még egy előnye olcsónak nem mondható szálláshelyünknek: egyformán közel van a régi város, az érintetlen műemlék, az egykori Ragusa s a sziklák közé ékelt strandok sora. Süt a nap vagy esik az eső, csábító, simogató ez a tengervíz még szeptember közepén (állítólag októberben is); ahogy fiaim mondanák — ilyen kék víz nincs is, mint az Adriáé. Akik a környező szigetekre sok száz vagy éppen több ezer kilométer távolságból jönnek pihenni, azok bizonyára nem ily kizárólagosak, látták ők már máshol is ezt a nyugtató kék tengervizet, legfeljebb többet takart el belőle ott a megszámlálhatatlan fürdővendég. Nekünk újdonság, álomvilág a nem túlságosan híres Lopud szigete is, luxusszállóival, narancsligeteivel, őrszoba nélküli botanikus kertjével, egy esős szeptember délután, a kirándulóhajó érkezése és visszaindulása közötti néhány órában. De ennyi idő alatt is, szemerkélő esőben is meg lehet fürdeni, a tusolóval felszerelt, néptelen homokpartról berohanni a vízbe, hogy bár addig egy mesebeli királyság részesének higgyem magamat, míg a feleségem egy közeli padon vigyáz a levetett ruhámra.

A lopudi fürdés, a kicsikart magány az Adria közepén valójában műsoron kívüli szám, egyéni akció e szervezett hajókiránduláson, nem illeszkedik bele a turisztikai programba. A turisztika ugyanis más. Más és mindenható. Valutát hoz. Ezért nincs — és ezért lehet köze a művészethez. Amennyiben a művészet tömegeket vonz, turisztikai célpont lehet. Ilyen célpont Dubrovnik régi városa, ez az urbanisztikai remekmű, szűk sikátoraival, márvánnyal kirakott terével, a Sponza-palotával, a XIV. századi ferences kolostorral, a két évszázaddal későbbi Sv. Spas templommal s az előtte levő kúttal; erről tanúskodik az utcákat uraló nyelvi bábel, a lugasnak kiképzett vendéglői teraszon borsosan megfizetett csevapcsicsi — és a dubrovnikai ünnepi játékok. Szébb, lenyűgözőbb hátteret nemigen lehetne elképzelni a Sponza-palotánál, s e környezetben bizonyára felfokozódhat akár a zenekari, akár a színházi előadás

hatása. Neves együttesek, híres szólisták érkeznek ide évek óta minden nyáron a világ minden részéből, s ez az érdeklődést természetszerűleg tovább növeli. Ugyanakkor a szabadtéri játékokon a külsőségesség veszélyei, az olcsóbb látványosság csábításai sem lebecsülendők. Nem vitás, hogy fellendülőben van ez a műfaj, szorosán összefonódva a turisztikai-valutáris célkitűzésekkel — a kérdés most már az, a szervezők, az egyes előadások művészi irányítói milyen mértékben tudják az adottságokat esztétikailag kihasználni, megközelítve azt az ősi eszményi helyzetet, amikor a tömegek szórakoztatása és nevelése nem vált még szét: amikor a régi görög színház egyszerre volt társadalmi-politikai és esztétikai lényező.

A szegedi Dóm téren — bár az újabb keletű monumentalitásigény nem mérközhet a Spenza-palota és környéke történelmi hangulatával — hasonló erőfeszítéseket tesznek, hogy minél sajátosabb, s ugyanakkor nemzetközileg minél rangosabb műsort állítsanak össze. Romániai művészek is sűrűn eljárnak ide; Kós Károly *Budai Nagy Antal*át követően az az utóbbi években énekesek és hangszeres zenészek egész sora látogatott el Szegedre, Nicolae Herleától Ruha Istvánig; a modern akusztikai berendezéssel ellátott nézőtérről Kodály *Háry János*ának éppúgy tapsolni lehetett, mint *Az ember tragédiájának*. De — bocsássanak meg a jó szegediek — nappal sétálva a Dóm körül, tehát a reflektorok büvöiő fénykörén kívül s az ünnepi hangulatú tömeg távollétében (valószínűleg a Tisza-parton hűsöltek vagy hamisítatlan halászlével paprikázták föl magukat az Ünnepi Hetekre érkezett kül- és belföldi vendégek) elszállt az illúzió, s még a püspökség, illetve a kémiai kar nyitott körfolyosóján elhelyezett panteon, a művészi felfogásban és értékben meglehetősen tarka képet mutató szoborsor sem tudott felmelegíteni — noha a hőmérő higanyszála 40 C°-ot mutatott. Bizonyára a ditróiakat is megharagítom, mégsem hallgatom el, az ő — nyilván szerényebb — teplotom jutott szembe, ahol minden máriaüveges ablakra fel van írva az adományozó neve — még csak a pénzösszeg hiányzik, hogy a hivalkodás teljes legyen. Vakulj, magyar. De: vakulj, világ; mert Oliwa is van a világon, Gdansk híres peremvárosa: katedrális a XII. századból való, páratlan orgonája 1763-ból, melynek hangja valóban csodálatos. Mégis, ahogy beülnek a turisták a padokba, s felhangzik a „sztereofonikus” orgonahangverseny (két orgona szól egyszerre, a templom két végéből), és a hatást fokozandó, különféle lámpák és lámpácskák gyúlnak ki — az idegenforgalmi iroda cirkuszi mutatványának érzem az egészét; a szerencse, hogy aztán kimennek a bámeszkodók, s az orgonista egyetlen orgonán (az igazin) Bachot játszik, föltehetően a maga gyönyörűségére, mégsem hallgatom el.

Modernség, meghökkentés, látványosság ide vagy oda — ezt a hagyományt nem lehet felrúgni: bármily csillogó, mégis olcsó mutatvány lesz a műből, ha hiányzik belőle egy alapvető mozzanat, az önkifejezésé. Nem feltétlenül a maga gyönyörűségére, esetleg a maga fájdalmára, a maga rettenetére — mindenestre a maga fájdalmából és rettenetéből alkotja meg a művész az egyszerűt, a nem-sokszorosíthatót, a tucatáru ellentétét. És a maga büszkeségére; egyúttal azonban népe büszkeségére. Itt van például Gdansk, ez a monumentális műemlék-város a Balti-tenger partján, amelynek azonban nem jutott osztályrészül az a háborítatlanság, békés turisztika, mint az Adria jugoszláv királynőjének, Dub-

rovniknak. A háború nem elégedett meg a város (városok) kikötőivel, magának követelte mindazt, amit az itteni ember nagynak, öröknek álmódott; földig rombolta a Długi Targ palotasorát, a régiségben és szépségben egymással vetekedő templomokat — de a Długi Targ házai s a székesegyházak ma ugyanúgy állnak, mint a második világháború előtt, legfeljebb a belső berendezésük szegényesebb valamivel, az egyáltalán nem vagy alig pótolhatóval. A gdanskiak azért ebben sem akarják hagyni magukat. Egy lelkes fiatal restaurátor, Romuald Chomicz jóvoltából láthattam az egykori városháza, a Ratusz Glowny belső terének újjáteremtését (kívülről az épület már 1969 telén érintetlennek látszott); páratlan ez az erőfeszítés, és páratlan az eredménye. Egy város, amely 80%-ban (!) elpusztult, visszanyeri eredeti formáját. A restaurátorokat külön szakon képzik a műegyetemen — Lengyelországban Gdansk nem az egyedüli, csak egyike az áldozatoknak —, a régi mesterek iskolákban tanítják azokat, akik majd helyükre állnak. A gótika, a reneszánsz, a barokk ismét dísz a városnak, a homlokzatok „holland csipkái”, a művészek utcájának lépcsős teraszai, a kovácsolt vaskapuk a látogató emlékezetébe vésik Gdansk egyéniségét — mindez azonban nem a turistáknak, a turistákért készült, épült ilyeneké újja. Restaurátor-kalauzunkon, az ő szenvedélyén, faggyal-hóval nem törődő megszállott magyarázatain mérhettem le, mit jelent a lengyel nemzeti büszkeség számára, hogy Gdansk ismét áll, úgy, mint azelőtt — és ezért semmilyen ár nem túl nagy. Az anyagi áldozat találékonyssággal párosul. Egyik-másik épületről nem maradt fenn fénykép, elveszték a tervrajzok; s akkor a Pomerániai Múzeum képtárához fordultak. Ma is szerepel az állandó kiállításon egy izgalmasnak igazán nem nevezhető naturalista festmény, amely a város híres főterét, a Długi Targot ábrázolja; ki tudja, annak idején miért került be a múzeumba, most viszont nélkülözhetetlen szolgálatot tett: megtalálták rajta az elpusztult ház homlokzatát. Kiszámíthatatlanok a művészet útjai.

Ez tehát Gdansk, 1969 decemberében. Gdansk egyik arca. A másikat, a nem hősién-hétköznapi nehezebb néhány nap alatt megismerni. De egy-egy ilyen felhívás előtt, mint amilyen Lengyelország legnagyobb katedrálisában, a Szent Mária templomban szól a hívőkhöz, megáll a látogató: „A tévé korunk nagy vívmánya, de vigyázatok, zárjátok el a készüléket, ha méltatlan filmet, színdarabot mutatnak be, ha szidják az istent, az egyházat.” És hideg, hideg van mindenütt. A templomban ugyanúgy, mint kint az utcán. A lehidegebb persze a parton, a kikötőben, a strandon van. Minden fehér, a víz is, a sirályoktól; ők úgy lubickolnak a bolyák körül, mintha a legmelegebb nyár volna, de ezzel csak még inkább elriasztanak erről a hideg tájról — nem tudom elhinni, hogy itt máskor emberek is bemerészkednek a tengerbe. Ez nem az Adria simogató közvetlensége, ez valóban rideg északi táj. S mintegy ezt igazolandó, másnap alkalmam van Sopotban, a hiper-elegáns Grand Hotelben részt venni egy írószövetségi fogadáson. Koktélpartinak mondhatnám, ha a koktél, azaz a konyak több lenne a pohárban (mindössze egyharmad deci, fejenként), igaz, egy-egy szelet torta és kávé is jár a fejadaghoz. És hosszas fejtegetés, tolmácsnőnk hűségesen fordítja, a tengerparti irodalomról mint önálló irodalomesztétikai képződményről, ami egy kissé a traktorista-regények koncepciójára emlékeztet. Pedig a környezet, a Grand Hotel szezon utáni spleenes hangulata, az aszta-

lunktól nem messze unatkozó, föltehetőleg nyugati hölgyvendéggel és ezt a hangulatot aláfestő muzsikával inkább Csehovot vagy a *Varázshegy* világát idézhetné fel. Aztán Romuald Chomiczra gondolok, és megint felmelegszem. Mintha csak a Fekete-tenger partján, a mamaiai finom homokban süttetném bőrömet, gondtalan diákként, ám magasztos tervekkel fejemben. A gondtalanság persze az évekkel együtt elszáll. S hovatovább nemzedéki vallomásként szólíthatom elő az emlékezetből Ioan Alexandru versét (azét a Ioan Alexandruét, akivel együtt valamikor ugyanazonokon a kolozsvári írószövetségi gyűléseken unatkoztunk):

Hát mit vétettem én, hogy a tenger
dúhe eltörli mindegyre a furcsa rajzot,
amelyet az öröklét számára húztam
a nyüzsgő homokparton?
Újrarajzolom — ez az egyetlen, amit
tehetek — egy tompa vesszővel...

— — — — —
(ó, ha megértenétek
bár egyetlen ivelő formám,
hogy mily tereket akarok befogni,
milyen megrekedt pályákat, álmatlanul
milyen tiltott utakat sóvárgok.)

(Jancsik Pál fordítása)

Boldogok, akiknek „furcsa rajzait” a tenger dúhe már nem tudja eltörölni. Ők már nyugodtan választhatják életformául a vízparti magányt, hiszen ez a vízpart nekik tulajdonképpen nem is a magányt, az elszigeteltséget, hanem a békésebb munkakörülményeket, az elmélyülést, a gondolatok kielégelésének lehetőségét jelenti — a világ úgysem felejt el őket, megkeresi a nagyokat, szüksége van rájuk. Ha jól emlékszem, ugyancsak egy „vízparti” (de nem a Grand Hotelben fogadást adó) író, Hemingway mondotta egy interjúban, hogy a fiatal író számára hasznos dolog az újságírás, jó tapasztalatszerzési alkalom, viszont idejében kell tudni abbahagyni, s az alkotásba visszavonulni. A recept nála tökéletesen bevált: a *Vándorünnep* párizsi mozgalmasságától *Az öreg halász és a tenger* csendjéhez jutott el. Vajon nem a hemingwayi elv egyetemessége mellett szól az év felét a Balaton északi partján töltő, európai szintű hármas, Déry, Illyés, Németh László öregkori teljesítménye is — a rengeteg energiát emésztő (és ugyancsak maradandó értékeket teremtő), nyugtalan ifjúság után?

Déry Tibort egyébként az ifjúkori láz, önmaga keresése, családi lehetőségei s a történelmi körülmények a svájci St. Gallen, Csehszlovákia, Ausztria, Bajorország, Párizs, Monte-Carlo, Dél-Olaszország, Skandinávia, Erdély, Berlin mellett Dubrovnikba is elvezették. Bizonyára akad majd irodalomtörténész, aki ezeket az állomásokat Déry nyomán végigjárja (bár én lehetnék az — sóhajtom csendesen; hiszen a teljes feltárára váró életmű s az útirány egyformán vonzó), számomra azonban egyelőre a mai nyugvópont a megközelíthető: felkeresni az író-t a füredi kertben. (Dubrovnikban hol kereshetném majd négy évtizeddel ezelőtti

ott-tartózkodásának emlékét, amikor a szakirodalom abban sem igazít pontosan el, vajon csak a *Szemtől szembe* című regénye született az Adria-tenger partján, vagy valóban itt kezdte el *A befejezetlen mondatot*?) A kert az újdonsült város, Balatonfüred fölött, a Tamáshegy oldalában, egyenesen a Balatonra néz, a „legemberméretűbb tó”-ra, ahogy Illyés Gyula mondja. Talán ez az „emberi méret” teszi, mindenesetre a Balaton látogatottságában hovatovább a tengeri üdülőhelyekkel vetekszik. A prospektus-szöveg célirányos tárgyiaságával, majd az adatokban gazdag leírás pontosságára rácsafoló költői ihlettel, egy külföldieknek készült fényképalbum bevezetőjében, Illyés így jellemzi nyári szállásadóját — önmagát és költészetét, prózáját is reprezentálva vele: „A Balaton Közép-Európa legnagyobb tava. Területe 600 km², s ekként 20 km²-rel hagyja maga mögött a Genfi- és 60 km²-rel a Boden-tavat. De ez csak olyan büszkélkedni való, mintha egy torony azzal akarná fölülmúlni a reimsi katedrális, hogy hány méterre kiemelkedőbb nála. A Balaton Európa legkellemesebben temperált olyan tava, amely — ki — és beömlő folyói jóvoltából — állandóan üde-friss vizet nyújt. (...) A víz a tudomány nyelvén alkalikusán lágy, a költők nyelvén selymesen simogató, a háziasszonyokén mosásra, mosdásra megfizethetetlen. Partra érkező habja megannyi simogatás. Földdel érintkező viselkedésére a tó így nőies. Ellentétben a mindig elégedetlen tengerekkel, amelyek, mint tudjuk, állandóan szemetet, széndarabot, homokot köpködnek s kedvüket abban lelik, hogy sós verejtékkű karjaik ökölvívó csapásaival orron csapják a gyanútlan. A Balaton nem is nőies: lányos. Nincs, aki ne ifjúkorára emlékezve üljön partjainál, akkor is, ha ősz fürtökkel érkezik oda. Nemcsak bőrünknek, e tó szívünknek is meleget szolgáltat. (...) Akármelyik tájáról jön az utazó ehhez a tóhoz, itt hazafelé tart...” És az utazók jönnek, a parton egyre több szálloda magasodik az égbe, a szállodákat meg lassanként végig a víz mentén csinos vikendházak láncba köti össze. „A csöpögő vízcsep nem nyugtat meg. Csak a természetben élő, a még szabad víz” — írja Illyés; a vendég mondhatni már együtt kapja e kétféle vizet, mint a világ bármely civilizált részén, ez ellen tehát nincs mit tennie. Vagy a remeteséget választja, lemondva a kényelemről, vagy megszokja a turisztika áldásait. Persze, a jelenség csupán tendenciájában ennyire végletes, ma még, mint annyi más területen, kompromisszumot köthetünk. élvezhetjük a turizmus nem-civilizatorikus előnyeit is.

Például a keszthelyi Balaton Múzeumban, ahol a Balatoni Nyári Tárlat évről évre a legnevesebb művészeknek ad teret. Nem a táj illusztrációi, hanem egyéni, eredeti látomások kerültek a falakra az 1970-es tárlaton, Bartha László, Kondor Béla, Kokas Ignác, Lóránt János, Udvardi Erzsébet fajsúlyos munkái; a legnagyobb meglepetést azonban a biztos kezű grafikusnak ismert Orosz János hatalmas táblaképei kellették bennem: a Balaton híres festőjének, Egry Józsefnek utódjaként mutatkozott meg ezúttal, de szuverén művészként, tiszta piktúrában, amelyben valóban a szín az uralkodó, mondhatni egyeduralkodó formaelem — és egyben tartalom. Csak számokkal elkülönített kompozíciói lenyűgöző víziók, a balatoni fények csöppet sem halvány visszfényei: fehérrebben, az áttünő kékekben és zöldekben, a köztük felvillanó barnás-pirosban megelevenedni látjuk a vízen sikló vitorlásokat, a felhők mögül kibukkanó napot — a tó szabadságát s emberi méretét. Ezt a sza-

badságérzetet és emberi méltóságot Orosz Jánosnak azért köszönhetjük, mert nem egy befejezett, lezárt formát kényszerít ránk — fantáziánkat, élményeinket bolygatja fel, aktivizál; és egyértelmű bizonyosságot szolgáltat arra, hogy az absztrakt művészet nem szükségszerűen érzelem nélküli, érzelemellenes, még az impresszionizmushoz is köze lehet. Ez a meggyőződés alakult bennem már a Pomerániai Múzeumban, a modern gdanski piktúra termeiben; igaz, e képek alapján nem lehetne sem a várost, sem a tengert újjáteremteni — az emberi képzeletet viszont valószínűleg csak így lehet.

De kanyarodjam vissza a Balatonhoz, Déryhez, Illyéshez. A festők birtokba veszik e tájat, ők azonban uralják. Egy kicsit a szó Arany János-i értelmében is, különösen Illyés, a közeli Rácegrespuszta szülöttje, aki a „dombvidékiek” realitásérzékével tanult meg alkalmazkodni az adott feltételekhez — ődát is írt a krumplicsöndhöz. Mindezt viszont azért, hogy végül mégis ő, az ember kerekedhessen a természet, a vad erők fölébe, tehát a szó lényegében lezárult jelentésváltozása szerint uralhassa, saját szolgálatába állíthassa környezetét. Déry számára a füredi kert szintén irodalomba nővő valóság, ám inkább mint meditációra alkalmas terep, semmint megtartó erő, energiaforrás. Bár a Déry-képlet sem egyértelmű, elég, ha emlékiratára, az *Ítélet nincsre* gondolunk, s mindarra, amit Déry Tibor hetvenedik életévén túl kapott és kap ettől a békéltető vidéktől. Amikor beszélgetésünk során egy újabb erdélyi út lehetőségéről esett szó, hogy újra lássa ifjúkori barangolásának tájait, Kolozsvárt, Brassót, Sinaiát, és egy-két régi ismerősét, Balogh Edgárt, Nagy Istvánt, némi gondolkodás után ezzel a nehezen cáfolható indoklással vetette el a felvillanó tervet: — Nem utazom már. Télen fázom, nyáron sajnálom ezt a házat itt hagyni. Ez élethosszabbítás nekem. — De korántsem arról van szó, hogy ez a mindig nyughatatlan alkotó ember beletörődött volna az öregségbe, bármennyit is panaszkodják a körülötte arató halálra. Akkoriban épp egy Németh Andor-előszóhoz készülődött, s haragudott a világra, hogy már nincs senki, akitől megkérdezhetne valamit. Az emlékezet pedig sokszor csal. Az *Ítélet nincs* egyes bírálói fel is rótták Dérynek, hogy pontatlanul, hiányosan emlékezik — mások viszont a túl pontos, szókimondó emlékeztést nehezményezték. Hetvenhat éves korban ez is, az is megbocsátható, legyinthenénk — ha Déry Tibornak szüksége volna efféle megbocsátásra. Ő ugyan azt mondja: — Keveset dolgozom, fáradt vagyok és lusta. Főképpen lusta. Mindig lassú munkás voltam —, a tények azonban mást mondanak. Egyre-másra jelennek meg könyvei, igaz, köztük sok a fiatalkori, a befutás, befogadás előtti. Legutóbb a versek, a húszas—harmincas években keletkezett expresszionista, szürrealista látomások (jó néhányat Gaál Gábor közölt a *Korunkban*), azelőtt a korai regények, a drámák. Miért fordul *A befejezelen mondat*, az analitikus novellák szerzője, a realista epika elismert mestere a Sturm und Drang korszakához? A válasz sajátosan dérys: — Ez van a fiókomban. — A valódi ok nyilván sokkal bonyolultabb, nem csupán az irodalomtörténeti biztatás (főképpen a Bori Imréné) teszi időszerűvé ezeket az újrakiadásokat, vagy első könyv formátumú közléseket; a „capricciók”, a *G. A. úr X.-ben*, *A kiközösítő* szomszédságában új akusztikája van az *Óriáscsecsemőnek* (a Tamáshegyre baktatva, Balatonfüred utcáin ott láttam még az Egyetemi Színpad turnézó diákegyüttesének plakátját), a merész szabad verseknek, *A kéthangú kiáltásnak*.

És — nem is csak ez van a fiókban. — A régi számárságoknál jobban szeretem az újabb számárságokat, amiket most csinálók. Nehéz feladatra vállalkoztam — mondja, s beszélni kezd egy kisregényről, de nem folytatja, a nosztalgikus emlékezés („Az ifjúságomat kercesem benned”) elhatalmasodik a friss alkotói problémákon. Ám azóta kezünkben a mű: ismét egy rendhagyó, tehát Déryhez méltó vállalkozás, a *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról*. Vagyis újabb fordulat? Az 1918-as *Két-hangú kiáltás* tapasztalata éppúgy érezhető benne, mint *A befejezetlen mondaté* vagy a novelláké: neoavantgarde kisregény, amely realista hagyományokat folytat. Kassák öszikéihez, *A tölgyfa levelei* lírájához hasonlítanám, ha e versek higgadt öregkori leszámolásával szemben nem valamilyen kimondásra érelt nyugtalanságot, aggodalmat fogalmazna prózába Déry, a részletek iránti realista hűséggel, erős lélektani hitellel — mégis rendhagyó módon. Nem az öreg író elmúlás-hangulata, hanem az ifjan-elaggás fenyegetése, a kábítószere-világ, az elkorcsosodás, a teljes lelki kiürülés. az emberiség elöregedése kap féltő-óvó hangot ebben az új Déry-műben. Honnan az élménye hozzá? A kisregény elejét mintha Hitchcock vészjósló madarai népesítenék be, úgy kísérik, sötét felhővé tömörülve, a montanai pop-fesztiválra igyekvő autót: már-már kész volnék a következtetéssel, amikor kezembe akad az 1922-es keltezésű Déry-vers, a *Madarak*:

Ernyőmre madarak szálltak, telis-tele vagyok madarakkal
az eső zuhog, szél fúj a sötét égből s viz alá bukott a

gázlámpák arca

— — — — —

csak én ballagok árván a hidegben, mégis: a kanárik kirepültek
az ablakon

vállamra szálltak; a papagájok kitörtek az állatkertből,
vastag suhanással a sas, a hollók már jönnek, hogy a
verebekről ne is beszéljünk
vagy a kócsagról, mely tollnak állt kalapom mellé és sikít
mint egy lélekharang;

kolibrikkal a hónom alatt menetelek — segíts meg isten!
micsoda madarak lázadnak bennem!

fütyülünk erősen, rohamozunk a szélben, a Margithidon átkelünk
s véres fejekkel ezek a madarak, szólunk és énekelünk a
becsapott ablakok előtt.

Déry mégsem ismételi, sem mást, sem önmagát. Kísérlete nyelvi szempontból is merész, a monológot és a párbeszédet összeolvasztja; ebben a feloldásra vágyó, közösség után kiáltó, de nagyon magányos tömegben, amelyet remek írói fantáziával — s nyilván sok közvetett élmény, előtanulmány felhasználásával — állít elének, a gondolatok nem különülnek el egyedenként, a folyamatosság — a kábítószerek hatására is — meg-megszakad, s már nem két-, hanem egyhangú (nem monoton!) kiáltás szakad fel a kisregényből. Nem tudom, van-e párja a kortárs világirodalomban e kísérletnek, kár, hogy aligha lefordítható. Szerencséjére „gyökeres” is — lényegében az otthonról kiszakadtak, az önkéntes hontalanok ámokfutását írja — így házi, anyanyelvi használatra is alkalmas.

Ezek a művek ott születnek, ahova más pihenni, kikapcsolódni, szórakozni megy. Őt azonban a nyaralók nem érdeklik (a ház, a kert jó pár kilométer távolságra van a várostól), bizonyára a fürdővendégeket sem az, hogy mit csinál „egy öreg hülye író”. A távolibb szomszédságban vannak néhányan, akikkel olykor összejárnak, Borsos Miklós, a szobrász, Illyés Gyula Tihanyban...

Illyés Gyula Tihanyban ugyancsak fentről, a hegyoldalból nézheti a Balatont. Egy sikátoron kaptatok felfelé, így a mellékbejárathoz jutok, gyanútlanul, mint amilyen gyanútlanul rendezkednek a ház körül — Illyés Gyula egy szellős ingben és rövidnadrágban, felesége, Flóra aszszony fejtetőig meszes kezeslábasban. A tatarozás javában folyik, a ház előtti kőasztalt üljük körül, miután a házigazda belenyugvással tudomásul vette a váratlan látogatót, sőt az egész családot, a gyerekeket is felinvitálta a domb aljából. Az asztalon üveg bor, poharak. Hamisítatlan illyési vers-hangulat:

Takarítások, őszi vagy
tavaszi nagy kirámolások
gyémántló porfogatagában,
meszelés-előkészítésben,
aggastyánok isszák az újbort;
abban a férfi-arrébb rendtevéiben,
abban az asszony-párti léghuzatban,
mely farkas hidegével meghitt
bútorokat nyal otthonunkban —

Gyermektelen síkok fölött, némán
aggastyánokkal koccintgatván
isszuk az újbort, hol földre, hol égre,
majd bölcsen összebólogatván...

A részletektől persze el kell tekinteni, sem „aggastyánok”, sem „gyermektelen síkok”; az idézet ezúttal arra jó, hogy e költészet valóságközpontúságát, tárgyias igazságát megérezkeltesse. „Az öregedés tünetei” csak folyóiratoldalakon, illetve könyvvé összeállva, *Kháron ladikján* címen léteznek, írójukon nyomát sem látni, jöllehet az öregedés, a szép, méltó öregség s a halál nem tegnaptól foglalkoztatja Illyés Gyulát. (Ügy másfél évtizeddel ezelőtt volt mit hallania a „pesszimista versek”-ért.) Hogy „sztoicizmusa” mennyire csupán az idő feltartóztathatatlan múltával való nyílt szembenézés, hogy mennyire nem a rossz közérzet munkál benne, azt hetedik évtizedének végén gyors egymásutánban születő, nagy kérdéseket próbáló s így természetesen mindig vitát kavarázó új műveinek sora példázza. Az utóbbi évek esszéit, útirajzait, tanulmányait összegyűjtő *Hajszálgyökerek*, a *Drámák* két vastkos köteté után meglepetésszerűen előtörő két újabb drámai mű, a *Tiszták* s a *Bölcsék a fán*. A meglepetést nem holmi fordulat, látványos neoeretnekesség hozza, hanem az a kimeríthetetlen erkölcsi és esztétikai erőtartalék, amellyel időről időre újrafogalmazza Petőfitől kapott, a forradalmi mozgalomban is kipróbált, Bartókkal vallott „XIX. századi” eszményeit, a nemzet-féltést s az ettől el nem különített internacionalizmust. Eretnekesség, de nem új keletű — a *Tiszták* például a dél-franciaországi albigensek tragédiáját súrít klasszikusan fennkölt, mégis mai színpadra gondolt drámába. „Az

igazságtevő utókor? Az a legkezesebb ringyó. Mindig a győztes alá fekszik, és neki szül gyermeket, csókolni valót, édeset; mint az élet!" E drámavégi replika határozottan visszautasítja a történelmi illusztrációk koncepcióját, Illyés úgy idézi a múltat, ahogy a jelent faggatja, ahogy a Bartók-versben tette; az elbukó hős, Perella, a XIII. századi Montségur várura a bartóki tételt mondja a színpadról: „Becsületesnek kellett volna lennünk, hogy becsületesek maradjunk! Nevet. Úgy volna mégis, ahogy a vöm véli tudni, hogy a béke ára a háború, a szabadságé a zsarnokoskodás, az egyenességé az aljasság? De hát szabadság-e az még, egyenesség-e? Születhet szüz, ha szüz marad a lány? Persze, hogy nem. De az is hazugság, hogy akármilyen tisztaság pusztán a tisztaságával, akármilyen igazság a póre igazságával megvédheti magát.”

A hétköznapiokon mindez észrevétlenül ismétlődik, pódium nélkül talán fel sem figyelünk rá. Ülünk békésen a fűben, már fent a ház mögötti gyümölcsösben, kóstoljuk az érett sárgabarackot, fiaim papírcsokká gyűjtik a földre rázott maradékot. Ez volt az első költői lecke; s hogy megfogant, legalábbis a hatéves nagyobbikban, azt néhány nap múlva tapasztaljuk, amikor berohan a szomszéd teremből, az üdülő klubszobájából: — Gyere, édesapa, Gyula bácsi beszél a televízióban. — A két kép, Montségur urának búcsúja és a barackevő gyerekek, így együtt hiteles, illyési. Egyszerű volna a *Szekszárd felé* „szerencsés utazást” kívánó verssorait idézni e jelenetsor optimista fináléjaként, de teljesebb, igazabb egy úgynevezett pesszímista Illyés-verset ideiktatnom:

Zuhanni magad is elég súly
vagy már, de — fel,
egy centit, ahhoz szívek
százezre kell!

Végül pedig egy harmadik, hegynek tisztelt dombról, bár ez nem a Balatonra néz. Ferenchegy a neve, s ha nem a tengerszint fölötti magasságát, hanem azt ügyeljük, kiről lett nevezetes a magyar irodalomban, ugyanúgy megérdemli e földrajzi előléptetést, mint Balaton-parti társai. Aki itt élt, túl van már a végső nagy zuhanáson. Veres Péter halott az anyakönyv szerint, 1970 óta, feledni mégsem lehet, alakja a legendákba nő — noha mi sem állt távolabb tőle, mint a legendateremtés. „Mintha egy magyar népmeséből lépett volna elő, csizmásan, sűrű, fehér bajszával, huncut szemével, kezében görbe bot, egy láthatatlanul rákérédkedő suba a vállán.” Így látta Déry Tibor, és annyian, akik felkeresték a budai villanegyedben álló házát. Én hozzátennem, egy meleg májusi délután emlékei alapján, a falusi kalapot is ehhez a leíráshoz. Mert hiába került kilométerekben távol Balmazújvárostól, szokásaiban, világlátásában megmaradt annak a Veres Péternek, akit Gaál Gábor oly szeretettel fogadott folyóiratába. Rengeteget olvasott, tanult, tartása mégsem változott. Most, hogy megpróbálok felidézni háromórás beszélgetésünk részleteit, csak egy-egy foszlány jut eszembe; nem csoda, hisz akkor is kapkodtam a fejem, ahogy egyik témáról a másikra cikázott át, és autodidakta hírét fejtegetéseinek tárgyias hitelével cáfolta (mégsem tudott soha megszabadulni tőle — igaz, nem is próbálta soha rejtegetni). A délután során aztán csak kibukkant belőle a paraszt: hosszú fejtegetést hallhattam a mezőgazdaság időszerű problémáiról (jóllehet nem földművelésügyi, hanem hadügyminiszter volt, 45 után), s az országos, sőt

világviszonylatok felvázolását egy kis gyakorlati bemutató követte, amikor végigvezetett a kerten. De mégsem a balmazújvárosi földműves szólt már belőle és nem csupán a politikus író; ahogy egyik legjobb, öregkori elbeszélésében, *A pátriárkában* írta: „Hisz nem olyan ember volt, akinek csak egy élete van, s az a politika, hanem olyan, mint a többi: paraszt is, munkás is, egy nagy családnak az eltartója is, aki belső indulatból is, személyes becsvágyból is (az istenit, nem vagyok én szalmajankó!), ha már felkötötte a harangot, akkor ráznia is kellett.” És ő rázta ezt a harangot, egyre ritkábban jöve le a Ferenchegyről („az autómát eladtam, hivatalosakat se igényelnék”), cikkeiben, olvasónaplóiban, leveleiben és persze regényt, novellát írva változatlanul „országban, nemzetben” gondolkozott. Illyés az eltávozottat Saint Exupéryhez, Malraux-hoz, Hemingwayhez hasonlította, mindazokhoz, „akik föl-fölálltak az íróasztal mellől, elmentek a *tetthelyre*”.

„Tetthely” lett a Ferenchegy, a Tamáshegy, a tihanyi hegyoldal; hiába próbálták, próbálják őket szembeállítani, maguk az alkotók s még inkább a művek tiltakoznak ellene. Az író ugyanis elvonulhat vízparti, hegytetői magányába, könyveivel lényegében ugyanúgy a kirakatban éli életét, mint az amszterdami kikötőnegyed lányai, akikről Illyés Gyula írt egyik útinaplójában. S bár a turisták ritkán láthatnak be a kerítés, a függöny mögé, a nem turistaként olvasók megláthatják, hogy a vers, a regény, a dráma, az esszé mögött tisztaság és rend van-e, jelent-jövőt szolgáló céltudatosság vagy csupán kufárszellem, adásvétel napi árfolyamon.

drámai szövegünk

jó éjt, lámpaernyő

KOPECZKY LÁSZLÓ

Rém-vigjáték

két és fél felvonásban, öt képben

SZEMÉLYEK

LEÓ nyomozóinas
KOVÁCS, a főnöke
ESZTER
MIHÁLY földműves
ÁGNES NÉNI, a felesége
GIZI, a lányuk
J. S. TAKÁCS
POSTÁS
KÁLMÁN
MINDENKI LAJOS, az Előjáték szereplője

Történik egy tanyán a város határában, délután
hattól másnap délig.

ELŐJÁTÉK

MINDENKI LAJOS: *(a függöny előtt, a reflektor holdjában. Hosszú hálólóing van rajta, hálósípká, kezében nyitott könyv)*

Sorstársak, kik véres kezeket láttok a falon, függönnyt lebegni ott is, hol üveg sincs, csak újságpapír az ablakon, kik hangokat hallatok az éjszakában, s kik reszketve fedeztek fel gyilkosokat az ágy alatt, de megkönnyebbültök legott, hogy csak a ne-jetek szeretője, — a ti feszült ideghúraitokat lazítja ezen mí-

vecske. (A könyvet lobogtatja) Legénykék, akik úgy érzik az olvasottak alapján, hogy jó atyjuk pokoli tévedést követett el, hogy kéményseprőiskolába avagy zenedébe íratta őket, hisz Sherlock Holmes óta nem következett senki úgy, mint ők lefekvés után az ágyban, hogy a gyilkos az utcán hever, csak le kell hajolni érte, ami egy semmiség annak, aki az oszloprejtvény első sorának kevert betűiből össze tudta állítani a Dél-Dagesztán-i operaénekesnő nevét, s aki már gyermekkorában is pisztolycsővet szopott cucli helyett, néktek szeretném szerényen felhívni figyelmeteket arra a szomorú tényre, hogy csiszolt-agyú nyomozók is néha csak úgy fedezik fel a nyomot, hogy valaki belenyomja az orrukát. Ezért kérlek benneteket, előadás után ne felejtsetek itt a színházban — a tanulságot.

És mindenki, kicsi és nagy, ki váratlanon, megmagyarázhatatlanon hökken, döbben a sötétben, ezentúl velem együtt bátran köszönjön oda a holdfényben kirajzolódó mozdulatlan keleti figurának: JÓ ÉJT, LÁMPAERNYŐ!... (El)

I. FELVONÁS

1. Kép.

(Szín: Tanyaudvar. Oszlopos, virágcserepes tornác. Középen ajtó, rajta fátyolfüggöny. Balra pincelejárát. Az eresz alatt néhány cső pattogatni való kukorica. A szín jobb sarkában díófa, alatta asztal, székek. Takaros és tiszta minden. Mikor a függöny felmegy, a szín üres. Vad kutyaugatás hallatszik és lánccsörgés. Kovács és Leó jön balról).

KOVÁCS: (középkorú, nyugtalan tekintetű, mozgékony férfi. Fürkésző tekintete végigpásztáz az udvaron).

LEÓ: (cingár legényke, inkább lóképzű, mint jóképzű. Elálló fülek, pipaszár lábak. Mozdulatai csetlenek. Levetette bal lábáról a cipőjét, s azzal hadonászik, kiáltozik a kutya felé) Te... te! Hal-lod-e! Ha megharapsz, biz' isten visszaharaplak!

KOVÁCS: (türelmetlenül rászól) Hallgass! Nem hallom tőled a kutyaugatást.

LEÓ: (elhülve tátog) A ku... ku... az u... u...

KOVÁCS: Igen. Pontosan. Aki akarja, ért a kutyaugatásból is.

LEÓ: Én csak azt értettem: Vauu! Eszem azt a takaros nadrágodat.

KOVÁCS: Én meg azt: Ketten vannak, mit akarnak? Szorul a gazda megint, s engem is vernek, hogy csendben legyek.

LEÓ: (bámulva) Ezt mind a kutyaugatásból állapítottad meg?

KOVÁCS: (elmosolyodil) Igen. Meg néhány vércsifról az orrán.

(a fátyolfüggöny mögött nőalak vonalai rajzolódnak ki)

LEÓ: (elkeseredve) Sohasem lesz belőlem nyomozó. Én most is a kutya orra helyett saját ülepermel törődtem... Mert nekem pénz, dicsőség, nők, ingyen villamosbérlet kellett. Az íktatóban meg voltak velem elégedve... De úgy éreztem, nincs szebb ügy a bűnügynél. A mama lakója is folyton mondogatta: „Vétek egy ilyen istenadta tehetségnek elkallódni.”

KOVÁCS: Jó, jó. Itt máma bebizonyíthatod fényes vallási alapon szerzett tehetségedet. Adva van egy gyilkos...

ESZTER: *(a függöny mölött megszólal)* Jó napot!

LEÓ: *(ijedten kiejti kezéből a cipőjét. Csak tátog)*

KOVÁCS: *(az ajtófüggönyhöz lép, félrehúzza)* Jó napot!

ESZTER: *(csak most elevenedik meg. Eddig, mint viaszbábu, álldogált. Kezet nyújt Kovácsnak, majd Leónak)*

LEÓ: *(zavarában cipős kezét nyújtja)* B—bocsánat... Nevem Leó... A mama lakója egyszerűen és röviden Leókácskámnek nevez.

KOVÁCS: *(fejével a szoba felé int)* Beruhetünk?

ESZTER: *(egy pillanatig habozik)*... Tessék.

LEÓ: Én kint megvárlak, öregem.

KOVÁCS: *(mérgesen)* Leó!

LEÓ: Jó... jó... *(Besompolyog Eszter és Kovács mögött. A beállott csöndben hirtelen zuhanás zaja hallatszik, majd csakhamar megjelenik háttal Kovács. Leót cipeli ki az udvarra friss levegőre. Eszter a fiú lábát tartja. Leteszik a fűre. Eszter bemegy, majd egy pohár vízzel tér vissza. A fiú nyakába loccsantja)*

LEÓ: *(megrázza magát, felugrik, bokszoló alapálásba vágja magát)* Hé... hé... hol vagyok? *(Körbékóvályog)*

KOVÁCS: Hullanézőben... *(Odaugrik, és elkapja, mert a fiú ismét összecsucsklik)*

LEÓ: *(a földön ülve)*... M-megyek vissza az iktatóba... m-megyek vissza a mamához... a mama lakója...

ESZTER: *(megvetően)* Miféle növendékborjú ez?

KOVÁCS: *(fejét vakarja)* Hát ha látott, kedves, a villamoson civil ruhás botlábú dadogót, akit a rendes kalauz utastól utasig vonszol, mondván. „Most az alsó blokkból, most a felsőből... megszámolni a pénzt, mindig kétszer számolni... Vigyázz, már a táskát lyukasztod, te marha...” Na. Ez ő — detektívben... — Tessék, tessék, Leókám... Így néz ki egy hulla... Most pedig szépen megkeressük a gyilkost...

LEÓ: *(nyöszörögve)* Adunk neki sorszámot. Ráüjtjük a pecsétet...

KOVÁCS: *(hóna alá nyúl, talpra állítja)*

LEÓ: *(magához tért, már vigyorog is)* Tekintve, hogy az első eset... He-he... Egész jól tartottam magam, mi?... *(Megkapaszkodik a veranda oszlopába, széleset nyisszant mutatóujjával a torkán)* Nyikk!... Most kérek még egy pohár vizet. De belső használatra!

ESZTER: *(el)*

LEÓ: *(szégyenkezve)* Haragszol?

KOVÁCS: Fenét. Te azt hiszed, hogy nyakamba sóztak koloncnak. Hát jegyezd meg: hangsúlyozott kérésemre osztottak be mellém.

LEÓ: Igazán?

KOVÁCS: Persze. Sosem szerettem, ha én vagyok a leghülyébb a társaságban.

ESZTER: *(jön)* Tessék a víz.

LEÓ: *(gurgulyázik vele)*

KOVÁCS: *(a szín jobb oldalán a fa alatt meghúzódo asztal mellé telepedett)*

ESZTER: *(megkerüli az asztalt, és leül szemközt vele)*

LEÓ: *(a maradék vizet fejére önti)* Na így. Most már hullaképes vagyok. Bemegyek és felteszek neki néhány keresztkérdést. *(A felugró Kovácshoz)* Nyugalom, öreg fiú. Leó ugyanabban az ügyben nem szokott kétszer elájulni. *(El)*

ESZTER: *(kis szünet után, gúnyosan)* Maga már mindent tud persze. Ne is tagadjak.

KOVÁCS: De csak tagadjon nyugodtan. Abból tudom meg legjobban, mit szeretne letagadni.

ESZTER: Most elárulta magát.

KOVÁCS: Várom, hogy viszonzza.

ESZTER: Reggel elmondtam mindent. Minek jött megint?

KOVÁCS: Hátha közben eszébe jutott még valami.

ESZTER: Például, mi lenne az?

KOVÁCS: Semmi különös. Szeret moziba járni?

ESZTER: *(hidegen, szemrebbenés nélkül)* És maga?

KOVÁCS: Én igen. És én se egyedül.

ESZTER: *(felkapja a fejét)*

KOVÁCS: Nyugodjék meg, kérem, ez csak amolyan zсарu-blöff. Akárha azt kérdezném, szeretne-e szép töltőtollat kapni születésnapjára.

ESZTER: *(felugrik)*

KOVÁCS: *(visszaülteti)* Cs-cs-cs! Látom, hogy idegesíti fecsegésem. Üljön le szépen. Inkább hallgatok. Olyan friss, finom a levegő itt az öreg diófa alatt. Irigylem magától a házimuzikusait, ezt a sok dalos maradat. Szép lehet idekint élni. Az „élni” szó aláhuzva.

ESZTER: Azt mondta hallgatni fog.

KOVÁCS: *(nevet)* Megpróbálom... *(Mégköszörüli a torkát)* Még hozzá tisztára ingyen! *(Merveven nézi Esztert)*

ESZTER: *(némán leszegte fejét)*

LEÓ: *(térdét porolva jön)* Kristálytisza öngyilkosság. Nem csodálkoznék, ha a postás betoppanna a búcsúlevéllel:
Szeretett feleségem, drága szomszédok!
Mire eme levelem megkapjátok, én már stb., stb., stb.
Teszem pedig azért mert már nem tudom elviselni stb., stb., stb....

KOVÁCS: *(idegesen, hogy félbeszakították)* Mit nem bír elviselni?

LEÓ: Ez az, amit még nem sikerült tisztáznom. A többi klappol. Nagykár, hogy nincs mellette szerszáma, mellyel szólót játszott a torkán. *(Az asztalhoz ül szemben a közönséggel, Eszter és Kovács közé. Kezében gombot szorongat, ujjait nadrágjába töröli, majd jobb kezéből kaput képez, és a gombbal kapura pattintgat)*

KOVÁCS: *(ráteszi a kezét a gombra)*

LEÓ: *(méltatlankodva)* Noo! Bement volna!

KOVÁCS: Hol táláltad ezt?

LEÓ: Az ágy alatt... Izé... Ujjlenyomatokat kerestem... A mama lakója...

KOVÁCS: *(Eszter elé tartja a gombot)* Ismeri?

ESZTER: Nem ismerem. Ne is fáradjon hiába. Most is csak annyit mondhatok, mint reggel: Én öltem meg Jánost!

LEÓ: *(íjedten odébb ül székestül)*

KOVÁCS: Jó... jó. Csak lassan. Csak nyugodtan.

LEÓ: Úgy van, kedvesem. Hidegvér. Ha kegyed most töredelmesen mindent bevall, fél napidij sem jön ki. Ezt nem teheti velünk. Nem elég, hogy az öregurat... *(mutatja)* nyírk!

KOVÁCS: Hallgass, Leó!

LEÓ: Mért hallgassak? Most nem ugat a kutya. *(Ebben a pillanatban ugatni kezd a kutya. Meghajol, összeüti a bokáját)* Párdon. Atadom a szót.

KOVÁCS: *(felugrik, balra el)*

ESZTER: *(közelebb húzza a székét)*

LEÓ: *(székestül odébb húzódik)*

ESZTER: *(rámosolyog)*

LEÓ: *(szégyenlősen lesüti a szemét)*

ESZTER: Kérhetek magától valamit?

LEÓ: *(fel sem néz, csak nemet int)*

ESZTER: Milyen gavallér maga?

LEÓ: *(sóhaj)* Semmilyen. A lányok csak azért kísértetik magukat haza velem, mert hosszú vagyok és elérem a csöngőt. Ha mást is akarnak a kapuban, akkor olyannak szólnak, aki mást is akar. Engem az olyasmitől a mama óva int... Fiacskám, neked még a rövid nadrág is hosszú — szokta mondogatni... Egyszer mégis megcsókoltam egy lányt...

ESZTER: Na és?

LEÓ: *(búsan)* A lány is azt kérdezte... No, halljuk mi az a kérdés?

ESZTER: *(szárazon)* Most már semmi.

LEÓ: *(közelebb húzza a székét)* Akkor jó. A nők mindig akarnak valamit. Maga az első, aki semmit sem akar, és én nagyon szívesen teljesítem. Mert teszem azt, ha megkéri, hogy lapozzam át a bibliát, ami ott hever az öregúr keze ügyében, nincs-e benne dugesz százas, hát csak azt modnhatnám, kérem: tisztára lehetetlen.

ESZTER: *(a homlokára csap)* A bibliában! *(Óvatosan)* És mért lenne az lehetetlen?

LEÓ: *(gőgösen)* Mert ateista vagyok. Plusz a százasokban se hiszek.

ESZTER: *(megkönnyebbülve)* Maga egy tündéri gyermek. Ettől a perctől fogva szeretem. *(Indul sebesen befelé)*

LEÓ: *(indul ő is balra)*

ESZTER: *(az ajtóból)* Hová megy?

LEÓ: Megyek, megnézem, elérem-e a csöngőjüket. *(Kovácsba ütközik)*
Na, ki volt a látogató?

KOVÁCS: Senkit sem láttam.

LEÓ: És mit mond a kutya?

KOVÁCS: *(dühösen)* Te!... *(Elmosolyodik)* Hová tűnt Eszter?

LEÓ: Szerelmet vallott, majd boldogan el középem.

ESZTER: *(sápadtan kitámolyog)* Eltűnt!...

KOVÁCS: Mi tűnt el?

ESZTER: A... biblia...

LEÓ: Még mindig ateista vagyok, de már a százasokban kezdek hinni.

KOVÁCS: *(szó nélkül berohan a házba)*

LEÓ: Ne búsuljon, kedves... Kérek egyet a mama lakójától.

ESZTER: Hallgasson, ostoba!

LEÓ: Hallja, így nem tudom ám vizontszeretni!

KOVÁCS: *(visszatér)* Minden tárva-nyitva.

ESZTER: Szellőztetek.

KOVÁCS: Így könnyen megugorhatott.

ESZTER: Kicsoda?

KOVÁCS: Az illető, akit a kutya is csak sejtett, s aki úgy surrant át a házon, mint a szél a nyitott ablakon.

LEÓ: Ide bízzátok rám. Én elcsípem.

KOVÁCS: Te? Hogyan?

LEÓ: Hát a zsenális logikám segítségével. A hapsi biztos huzatot kapott odabe. Egyet tüsszent, és kész. A thörrvény nevében! *(tüsszent)* H-áá-áp-cíiiii! Na... Nem való nekem gyilkosság, úgy látszik. Máris megfáztam. Szerencsére a mama, ha útra megyek, mindig két zsebkendőt erőszakol rám. *(Beletrombitál a zsebkendőbe)*

KOVÁCS: Ki lakik még a ház ragasztott végében?

ESZTER: Mihály bácsi, a bérlőnk, a felesége és a... kérem, ezek úgy járkáltak mindig ki-be a lakásomba, mint a hangyák. Mert szólni nem lehetett... *(Kezét tördelve jár le-föl. Kovács és Leó fejüket mozgatva követik pillantásukkal, mintha ping-pongmérkőzésen vennének részt)*

KOVÁCS: *(megtöri a csendet)* Nagyon vallásos lehet, hogy a biblia elvesztése így megviselte. Fogadok, hogy volt ott a lapjai között valami...

LEÓ: Áhá, terjed a százas hit. Hát igen. Logikus is. Kit érdekelne holmi levél...

ESZTER: *(megremeg)* Miféle levél?

LEÓ: Hát teszem azt, Pál apostolá a csantavérbeliekhez.

ÁGNES NÉNI: *(jön jobbról. Apró, kemény szavú, metsző pillantású öregasszony)*... János gazdát meg éppenséggel sohasem érdekelték. Életében kétszer volt templomban. Hatnapos korában, mikor megkeresztelték és hétnapos korában, mikor „ottfelejtették”. Árva gyerek volt. Csak a saját erejében bízott. A biblia az én bibliám. Azt hittem, megtért végre, pedig csak el akart dugni benne valamit... János gazdát ez a... személy ölte meg. *(Eszterre mutat)*

LEÓ: Már bevallotta, kérem. Reggel óta mást se hajtogat.

ÁGNES NÉNI: *(meghökkenve)* Bevallotta?

LEÓ: Be, be... S most már van egy *(Ujjal mutatja)* vádlott, egy tanú, de biztosan csak annyit tudunk, hogy a bibliában nem sok százas lehetett, ha az a magáé volt, öreganyám.

KOVÁCS: Úgy van, fiú. Százas nem volt, hanem levél, ahogy azt az imént mondtad.

LEÓ: Apostoli.

KOVÁCS: Az. Az. Méghozzá a szerelem apostoláé, aki az istenként imádozott lényhez fohászkozik.

ESZTER: Nem igaz!

KOVÁCS: Jó. Feljegyzem, hogy nem igaz. *(Jegyez)* Már egy csomó dolgot feljegyeztem, ami nem igaz, nincs is más a noteszomban, csak nem igaz. Ami igaz, azt le sem írtam, mert az valóban nem volt igaz. *(Olvas)* Nem igaz, hogy szerette a férjét, és nem igaz, hogy nem szerette. Nem igaz, hogy veszekedtek, és nem igaz,

hogy nem veszekedtek. Persze, ezt nem ilyen sorrendben mondta, de én a szabad időmben összecsoportosítottam az ugyanarra a tárgyra vonatkozó nemigazságokat. Majd a végén kiderül, hogy a sok nem igaz közül, melyik a nem nem igaz. Egyelőre, csak az az igaz, hogy megölte a férjét és nem tudja, kinek a ruhájáról való ez a gomb. *(Mutatja)*

ÁGNES NÉNI: *(közelebb hajol, ki akarja kapni a detektív kezéből, de az összecsoportosított markát)*

KOVÁCS: Maga talán tudja, mamuska?

ÁGNES NÉNI: *(némán megrázza a fejét, gyengéden végigsimít Eszter karján, majd el)*

(Függöny)

2. Kép.

(A ház padlása. Kémény, gerendák, semmi más. A feljáróban Leó feje jelenik meg. Négykézláb nyögve bemászik)

LEÓ: *(felegyenesedik, beleveri fejét a gerendába)* Pardon!

KOVÁCS: *(térdeit porolva érkezik, körülnéz)* Azt hiszem, ide hiába jöttünk.

LEÓ: *(morog)* Szabadna végre nekem is tudnom, mit keresünk? Egy gyilkos és egy hulla már van.

KOVÁCS: Te elhiszed, hogy ez az asszony lenne a tettes?

LEÓ: *(kiszámolja kabátja gombjain)* Nem hiszem.

KOVÁCS: Helyes. És miért nem?

LEÓ: *(iskolásan)* Mert egy gyilkosnak egyetlen szavát se lehet elhinni.

KOVÁCS: Bravó! Ez aztán léglökéses logika. És mondd csak, te kire gyanakszol?

LEÓ: Megmondanám, de félek, hogy kinevetsz.

KOVÁCS: Csak mondd. Ígérem, hogy nem nevetek.

LEÓ: Becsszó?

KOVÁCS: Becsszó!

LEÓ: *(nagy lélegzetet vesz)* ... Rád!

KOVÁCS: *(bambán)* Rám?

LEÓ: Igen. Hat cédulára felírtam egy-egy nevet. Megnyugtatlak, az enyémet is. Kalapba tettem. Jól összezotykoltem. Kovács jött ki. Nahát.

KOVÁCS: *(röhög)* Hát ez örület!

LEÓ: *(sértődötten)* Azt mondtad, nem nevezsz ki.

KOVÁCS: De hát ...

LEÓ: Te mondtad, hogy mindenki lehet tettes, még a halott is. Csak az összefüggést kell megfelelő pillanatban felfedezni.

KOVÁCS: És miféle összefüggést fedeztél te fel?

LEÓ: Hát az összefüggést... a... a kezed és a hölgy *(Nagyot nyel)* azon része között, melyen ülni szokott... Letekintettem a létra tetejéről, hogy van-e alattam légzés, de úgy látszik, lyukas lehetett, mert átláttam rajta és rajtatok.

KOVÁCS: *(nagyot nyel, vörösödve)* Na jól van, Sherlock néptárs, ha így van, akkor mért hoztalak magammal nyomozni?

LEÓ: Mert azt hitted, hogy zseniális logikámmal találok egy helyettes gyilkost.

KOVÁCS: Bravó!

LEÓ: Csak ne gúnyolódj. Majdnem találtam.

KOVÁCS: Nocsak!

LEÓ: Bizony. Az öregasszonyt, a bérlő feleségét, az Ágnes nénit, kellemsen lepte meg, hogy Eszter már magára vállalta a gyilkosságot. Mikor megtudta, hogy a gomb gazdáját sem árulta el még, meg is cirógatta... Feltárcsáztam a fejemben a 08-at... „Halló, halló, tessék nekem megmondani, ki lehet az a gombos atyafi, akit az öregasszony és Eszter együttesen mentegettek! Hogyan? Eszter fia és Ágnes néni szeretője? Halló!... Nem értem. Hangosabban! Ja? Téves kapcsolat... Igen, így már értem... Szóval éppen ellenkezőleg... Ágnes néni fia és...

KOVÁCS: *(elámulva)* Hát ez remek! Zseniális következtetés!

LEÓ: *(büszkén)* Ugye? *(Elszontyolódva)* Csak egy icipici hiba csúszott közbe...

KOVÁCS: Éspedig?

LEÓ: Éspedig az, hogy Ágnes néni „fiát” Gizikének hívják... Erre a mama lakója is csak azt mondhatná: Hát kérem, ez pech!

KOVÁCS: Szóval, maradok én gyilkosnak?

LEÓ: Alighanem téged is ejtelek, ha jobbat találok, mert láttam azt is, hogy Eszter alaposan a kezedre vágott. *(Mérgesen)* A fene ebbe a kukoricába, hogy ropog a sarkam alatt. *(Lehajol)* Gomb! Meg még egy...

KOVÁCS: Pszt! *(Füfel)* Hé!... *(A padlásajtóhoz ugrik)* Belakatolták!

(Függöny)

II. FELVONÁS

(Szin: a tanya tisztaszobája. Baloldalt van az ablak, virágos földig érő függöny takarja. Középen asztal. Jobboldalt ajtó, mellette háromszárnyú szekrény. A falon preparált őzfej tekintélyes aganccsal. Mikor a függöny felmegy, kívülről mindinkább erősödő kiáltozás hallatszik, Leó hangja)

LEÓ: *(kint)* Segítség! Segítség! *(Beszalad)* Segítség!*(Fülig kormos)*

KOVÁCS: *(berohan a bal oldali ajtón)* Mi az? Mi történik?

LEÓ: *(a lavórral betoppanó Eszterre mutat)* Meg akar sürolni!

KOVÁCS: És ezért üvöltesz úgy?

LEÓ: Na hallod! A bőrömről van szó. *(Eszterhez)* Könyörgöm, hagyjon futni!... Mindent bevallok!... *(Elszántan, becsukott szemmel tartja a torkát)* Inkább tessék szíves elmetszteni.

ESZTER: *(keményen)* Lárifári! Lefelé azzal a kormos gúnyával!

LEÓ: *(sóhajt, aztán szégyenlősen vigyorogva)* Forduljon el, kérem. *(Levetkőzik. Három hosszú téli alsónadrág van rajta)*

ESZTER: *(összecsapja a kezét)* Hogy jutott eszébe a kemény füstölőjén lemászni?

LEÓ: *(morog)* Hogy jutott, hogy jutott... Hát... *(Észreveszi, hogy Kovács mutatoujjával a száján hallgatást jelez)* hát... hátra kel-

lett mennem sürgősen... És, és a legrövidebb utat választottam. Inkább legyen fekete, mint sárga... Na! *(Az asszony bele-nyomta Leó fejét a lavórhoz)* Könyörgöm, a legnagyobb óvatossággal tessék kezelni ezt a muzeális értékű fejet. Otthon, kérem, csakis friss esővízben mosakszom. Ebben az országban én örülök egyedül a tartós szárazságnak. *(Prüszköl, buborékot fúj, felegyenesedik, csupa szappanhab)* Ezzel mai műsorunkat be is fejeztük. Búcsúznak önöktől. Jó éjszakát, gyerekek! *(Indul ki-felé tapogatózva)*

ESZTER: *(elcsípi, és visszanyomja)* Hogyisne! Hisz a nyaka még fekete.

LEÓ: Az, kérem, úgysem jön le. Az volt is rajta.

ESZTER: *(dohogva csutakolja)* Ki hallott még ilyet! Kéményen keresztül!

LEÓ: *(paprikásan)* És olyat ki hallott, hogy belaka... izé... beleka... na szóval érti, ugye?

ESZTER: Nem értem.

LEÓ: De csak nem kíván, hitetlen Tamás módjára, az ujjával szerezni bizonyítékot?

ESZTER: *(a hátára csap)* Malac! Mindjárt megfujtom.

LEÓ: *(prüszkölve)* Túlórában, hehe, mint az öregurat.

KOVÁCS: Hát ezt meg honnan veszed?

LEÓ: Gondolom, két óra után. Az öreg még meghallgatta a vizállásjelentést, kikerezte az esernyőt, és odakészítette magának éjszaka-kára az ágyba.

KOVÁCS: Én nem láttam semmiféle esernyőt az ágyban.

LEÓ: Mert nem néztél be a szalmazsák alá.

KOVÁCS: És te mit kerestél a szalmazsák alatt?

LEÓ: *(belemorog a törülközőbe, mellyel Eszter keményen dörzsöli)*

KOVÁCS: Mit?!

LEÓ: *(szégyenlősen)* Végrendeletet.

KOVÁCS: *(dühösen huppan az egyik székre)* Mondd, melyik marha detektívregényben olvastál hasonló sületlenséget?

LEÓ: *(önérzetesen)* Nem olvasok detektívregényeket, csak a ti jegyzőkönyveiteket, mielőtt elragnám az irattárba... Egyszer kaptam a mama lakójától egy koszos vékonyka füzetet. Az volt a címe: EGY VÉRSZÍVÓ KALANDJAI. Mit gondolsz, miről szolt?

KOVÁCS: Miről másról: vámpírról.

LEÓ: Fenét. Egy poloskáról. *(Eszterhez)* Hé! Hová viszi az ingemet?

ESZTER: Kap tisztát helyette. *(El)*

LEÓ: Itt, fiacskám, egy fia nyomot sem fogunk találni. Történjen valami. Öt perc múlva kimossák.

KOVÁCS: Jól van, ne okoskodj. Igyuk meg inkább a friss tejecskét. Nekünk készítették ide.

LEÓ: *(az asztalhoz megy. A hatalmas karéj kenyérbe azt sem tudja, merről harapjon belé. Lehörpinti a tejet, fuldokolni kezd)*

KOVÁCS: *(megveregeti a hátát)* Kuc-kuc!

LEÓ: *(nyelvét nyújtja, s hegyéről diadalmasan leemel valami)* Gomb!

(Kopognak)

KOVÁCS: Ki az?

GIZI: *(hangja kívülről)* Én, Gizike.

LEÓ: *(kapkod)* Szent Isten! Ne engedd be!

KOVÁCS: *(kifelé hangosan)* Mindjárt! *(Leónak, aki körbe futkároz)*
 Kapj magadra valamit.

LEÓ: *(kétségbeesetten)* Mit kapjak? Talán a csipketerítőt? Mi vagyok én?
 Anita Eckberg? *(A szekrényhez fut, megpróbálja az első ajtót, de nem tudja kinyitni. A második ajtó enged, gyorsan beugrik, és magára rántja az ajtószárnyat)*

GIZIKE: *(formás, fekete, hús esztendő körüli leány, be)* Tán éppen az
 esti imáját mondta el?

KOVÁCS: Nem, kérem. Egész nap annyit futkároztam, hogy csak most
 fohászok a déli maradékot. *(Szemfogatva)* Ámen... Ülünk
 le.

GIZI: Ezt mint vendéglátó vagy mint detektív mondja?

KOVÁCS: *(nevet)* Hát ha hamisan vall, ha áltat, bizony leültetem.
 Már pedig a szemében jó adag hamisságot látok.

GIZI: Azért jöttem, hogy félrevezessem. Jöjjön, elsétálunk az orgonásba.

KOVÁCS: *(komolyan)* Nagyon kedves, de munkaidő alatt úgysem vall-
 hatok szerelmet, mert csak az egész bűnügyi osztály nevében
 tehetném.

GIZI: *(szintén elkomolyodva)* Nyugodjék meg, nem turbékolni akarok.
 El kell mondanom valamit.

KOVÁCS: Tessék.

GIZI: Itt?

KOVÁCS: Mért ne? Magunk vagyunk.

GIZI: De a falnak is füle van. *(El akarja kezdeni a mondókáját, de meg-
 gondolja magát, körülkémlel a szobában, benéz a függöny mögé)*
 Csak annyit, hogy... *(Ajkába harap)* Nem, mégse.

KOVÁCS: Figyelmeztetem, hogy az ilyen mondani akarok valamit lenye-
 lése után huszonnégy órával az illetőt rendszerint elmetszett
 torokkal szották megtalálni. Lásd: Gyilkosságok Könyve. V. Fe-
 jezet, 77. oldal, alulról a második bekezdés.

GIZI: Na jó. Hajoljon közelebb.

KOVÁCS: *(odatartja a fülét)*

ESZTER: *(be. A székre veti a ruhát, megvetően)* A lelkiismeretes de-
 tektív! Minden szoknya alá bekukkant.

KOVÁCS: *(vörösén)* Ne zavarja a kihallgatást!

ESZTER: A kihallgatást? Phi! Az ilyen kihallgatásból születik a gyermek.

GIZI: *(csipőre teszi a kezét)* Magának mért nem született, pedig motoz-
 tak eleget, hátsó gondolataiban?

ESZTER: *(elvörösödve)* Nekem?... *(Nagyot nyel, rekedten)* Mi közöd
 hozzá!

GIZI: Mi közöm? Megmondhatom. János gazda gyereket akart. Minden-
 áron. Akárhol.

ESZTER: Tudjuk. Te voltál az az Akárki, akárhol...

GIZI: *(neki akar ugrani)*

KOVÁCS: *(közbeveti magát)* Asszonyok, lányok!... Lányok, asszonyok!
(Össze-vissza rángatják, letépi a nyakkendőjét) Megadom ma-
 gam! *(Lebújjik, és négykézláb kimászik közülük. Azok rögtön
 abbahagyják a csapkodást. Egymással szemben állnak némán,
 vad gyűlölettel)*

ESZTER: *(sziszegve)* Mézestarló!

GIZI: Vetetlen mező! Kenyeretlen kemence!

ESZTER: Bogáncs!

GIZI: Szárazkút!

KOVÁCS: Reggelig elhallgatnám, olyan színvonalasan szidják egymást.

ESZTER: *(az asztalra borul, sírás rázza)*

KOVÁCS: *(Gizihez)* Szóval azt állítja, hogy János gazda nyíltan szerelmével üldözte, mert boldogtalan volt gyermektelen házasságában?

GIZI: *(keményen)* Azt. Meg lehet érteni. Almafát senki sem ültet csak a leveléért.

ESZTER: Mit tudsz te, szegény pávácska.

GIZI: Csak azt, hogy szeretőjével meg akarták ölni azt, aki a porból szedte föl magát.

(A szekrény ajtaja felpattan)

KÁLMÁN: *(tizenhét év körüli legényke, kilép a szekrényből)* Én volnék az a szerető? Tessék, nézzen meg jól... Mondd meg nekik, mama, hogy ez a két kéz, a te kezéd, sohasem ütött vissza, pedig lett volna mit válaszolni a sok ütlegre.

GIZI: *(megdöbbenve)* A fia?... A moziban sötét volt... Azt hittem...

KOVÁCS: Ez egy speciális eset, hogy a gyermek tizenhét éves korában a szekrényből jön a napvilágra.

ESZTER: *(sötéten)* Egy kitett gyermek nem nagyon örült volna egy másik kitett gyermeknek. Hiszen saját ismeretlen anyját is holtig gyűlölte, mert a szégyen helyett az ismeretlenséget választotta, melyről csak a balga hiszi azt, hogy a könnyebbik megoldás.

KÁLMÁN: Én voltam az, aki nem engedtem, pusztá jelenlétem elrontsa életüket. Így is ütötte mindig, mindenért.

ESZTER: *(átöleli)* Tudtam, hogy itt vagy, fiacskám... Előbb csak éreztem... Aztán megtaláltam az esernyődet. Igen, én dugtam el a szalmazsák alá... Ne beszéljünk most az ütlegekről. *(Fia száját lezárja ujjával)*

KÁLMÁN: Ahogy akarod. Minden találkára kék-zöldre sminkelték... Meg tudtam volna ölni az öreget!

GIZI: Vettük észre.

ESZTER: Nem. Ne higgyenek neki. Én voltam. Hányszor mondjam.

KÁLMÁN: *(megrendülve)* Mama, te is azt hiszed, hogy én?...

GIZI: Mért bujkál, ha olyan tiszta a lelkiismerete?

KOVÁCS: És mért retesztelte el a padlásajtót kívülről?

KÁLMÁN: Nyomozok.

KOVÁCS: Bravó! Hát akkor én már, kezit csókolom, talán már nem is kellek itt... És mik az eddigi eredmények, „Kolléga”, ha nem vagyok tolakodóan kíváncsi?

KÁLMÁN: Megtaláltam a gyilkos véres ruháját.

KOVÁCS: Persze, meg is tudná mutatni?

KÁLMÁN: Természetesen. Bár hogy egészen őszinte legyek, a dicsőség oroszlánrésze a kutyát illeti, mert a kazalból ő kaparta elő. Mikor a holttestet megláttam, rögtön tudtam, hogy az lesz a döntő bizonyíték. Hozzam?

KOVÁCS: Még hozzá erőltetett menetben, futólépésben, mert enyhén szólva nagyon valószínűtlen mese, mese, meskete, az, amivel bennünket itt traktál.

KÁLMÁN: Rögton itt lesz. (El)

KOVÁCS: (Gizihez) No, még mindig nem hallhatjuk, mi az, amit mondani akart?

GIZI: (gúnyosan) Nincs a falnak füle, ugye? A szekrénynek meg kettő is.

KOVÁCS: Ha akarja, elsétálunk az orgonásba.

GIZI: Meggondoltam magam.

KOVÁCS: (hidegen) Az meggondolatlanúság lenne.

GIZI: Elfelejtettem.

KOVÁCS: (az órájára pillant) Három percet adok, hogy eszébe jusson...
Segítek: úgy kezdte: e l t ű n t... Ki tűnt el, mi tűnt el?

KÁLMÁN: (berohan) Eltűnt a ruha!

KOVÁCS: Az nagy baj, fiatalember. Említettem már, ugyebár, hogy a meséje nemigen tetszik.

KÁLMÁN: Nem tehetek róla. Szerencsére a gombokat még az este levagdosztam róla.

KOVÁCS: A gombokat? (Észbe kap) Szóval maga az?

KÁLMÁN: Igen, én vagyok... Azért reteszteltem el a padlásajtót, hogy nyugodtan rakjam szét őket, hogy a gyilkos ruhájára terelem figyelmüket. A ház mögött a kazalig kettesével szórtam.

KOVÁCS: Nagyon ötletes. A mama lakója se csinálná jobban — mondaná Leó. Tehát ön szerint csak le kell ülni és várni, mint a pók, számolni a járókelők gombjait. (Basszus hangon énekel)

Gimbelem, gombolom,
gyilkos vagy, angyalom...

(Vékony cérnahangon)

Ne csináljon rossz viccet,
Elfeledtem begombolni a sliccet...

(Kinyílik a szekrény harmadik szárnya, és Takács lép ki belőle)

TAKÁCS: (idős, szakállas férfiú). Önnek teljesen igaza van. Hiányzó gombjai miatt senkit sem lehet letartóztatni.

MIND: (egyszerre) Kicsoda maga?

TAKÁCS: Nevem: Johann Sebastian Takács. Leóka mamájánál lakom.
(Meghajol, kabátja szétnyílik, nadrágja leszalad)

KOVÁCS: (felordít) A mama lakója!!... (Elájul)

ESZTER: (a másik pohár tejjel nyakon loccsintja)

KOVÁCS: (megrázza a fejét, nyöszörögve) Még csak kegyed hiányzott, hiányzó gombjaival. Mondja, mi az ördögöt keres itt?

TAKÁCS: A Leókának hoztam meleg alsóneműt. A kedves mama nagyon aggódik, nem szeretné, ha megfázna. Szerencsére a bivalyhangú óriás, aki gombjaimat lemetszette, sem a pénztárcámat, sem Leóka holmiját nem vette el. Meg sem mertem moccani, kérem, különösen mikor (Szégyenlősen)... a sliccgombokat borotválta le. (Drámai hangon) Íme, hová vezet az átkos gyűjtőszenvedély!

KOVÁCS: (még mindig a földről) Gyűjtőszenvedély? Maga ezt gyűjtőszenvedélynek nevezi?

TAKÁCS: Mi másnak nevezhetném? Az útkaparó, akivel a fasorban találkoztam, gyufafénynél keresett spárgát a tarisznyájában, hogy

félárbocon lebegő nadrágját felkösse. A postásnak még a sapkájáról is lekerült a gomb. Csak az a mindenható a megmondhatója, meddig folytatta volna még, ha nem jön a motorbiciklista.

KOVÁCS: Az aztán bátrabb volt, mint maguk.

TAKÁCS: Fenét. Annak mindene cipzárra járt. *(Indul vissza a szekrénybe)*

KOVÁCS: Hová megy?

TAKÁCS: Nem mutatkozhatok így női társaságban.

ESZTER: *(nevetve leoldja kötényét, és úgy köti meg Takácson, hogy a nadrág le ne szaladjon)*

KOVÁCS: *(feltápáskodik)* Írja le pontosan, milyen volt a támadó.

TAKÁCS: Olyan izé volt... a miacsodája hogyishívják... másra nem emlékszem, mert sötét volt.

KOVÁCS: *(gúnyosan)* Köszönöm, ennyi is elég. Ennek alapján igazán könnyű lesz letartóztatni.

TAKÁCS: *(kihúzza magát büszkén)* Örülök, hogy segítségére lehettem. Hol van Leóka?

KOVÁCS: Leóka a szekrényben.

GIZI: Gratulálok az éji magányhoz. Táblás szekrény.

KOVÁCS: Bocsásson meg... A másik kettőről, esküszöm, nem tudtam. *(Felkapja a ruhát, mit az imént hozott Eszter)* Kijöhetsz, Leó. *(Ordít)* Leó! *(Mérgesen a szekrényhez lép, kinyitja a középső ajtót. Fejéhez kap)* E l t ü n t !

(Függöny)

2. Kép.

(Mikor a függöny felmegy, teljes sötétség van. Kiáltások)

KOVÁCS: *(hangja)* Vigyázat, még egy sor lépcső...

(Balról pislákoló fény, megjelenik Kovács, kézilámpája fényével kutatva körül. Mögötte tapogatózva botorkálnak a többiek: Eszter, Kálmán, Gizi, Takács)

TAKÁCS: *(felordít)* Jesszusom! Valami puhára léptem!

KOVÁCS: *(odafut a lámpával)* Leó!

ESZTER: *(sikolt)* Meghalt?

KOVÁCS: Nem halt. Mozog. Inkább azt mondja meg gyorsan, hol a villanykapcsoló.

ESZTER: Nem tudom.

KOVÁCS: *(rövid kutatás után rábukkan. Világos lesz. A pincében vagyunk, hordók, üvegek, ládák. Leó köré sereglenek)*

TAKÁCS: *(kétségbeesetten)* Ébredjen, Leóka!

LEÓ: *(ásít)* Hány óra? ... *(Feleszmél)* Hé! ... Hát nem az ágyban vagyok, hanem az ágy alatt.

ESZTER: Még lejjebb, a pincében.

LEÓ: *(meglepődve)* Takács úr!

TAKÁCS: A mama csókjait küldi és meleg alsónadrágot, üzeni, hogy ne igyon hideg vizet és vigyázzon, ha átkél az úttesten...

LEÓ: *(felül)* Hogy kerültem ide?

KOVÁCS: Azt majd te mondd el, jó!

ESZTER: Csak elébb öltözzön fel. Agyonfagy. *(Nyújtja a ruhát)*

LEÓ: *(szényenlősen)* Forduljanak el, kérem! *(A férfiak elfordulnak, a nők ott felejtik szemük pillantását. A vadászöltözék minden darabja néhány számmal nagyobb. Mikor a bokrétás kalapot felteszi, hátra kell hajolnia, hogy kilásson alóla)* Először is... kérek egy pohár vizet.

KÁLMÁN: Víz nincs. Majd megvallatjuk a hordót. *(A nagyhordóból bort csurgat a fakupába, és átnyújtja Leónak)*

LEÓ: *(egy szuszra kiüssza)* Még.

KOVÁCS: Hogyan... Szóval azt tudjuk, hogy a szekrényből különlejárát vezet, mert az ajtót nyitva felejtetted.

LEÓ: *(széles mozdulatokkal)* Hát igen. Amint mondtad, a szekrényben jól álcázott ajtó lapul meg. Észre se vettem volna, ha nem érzem, hogy a bal vesémre jön a huzat. Mondom én magamnak: Leó, te rossz szekrényre szálltál. Elkezdem keresni a lukat a sötétben, megnyomok valamit, megnyíorkodul valami: jéghideg levegő csap meg. Mi az ördög lehet ez? Elöl szekrény, hátul frizsider. Lábammal lépcsőt tappintok ki. Megindulok... Nyikk... Reccs... Nyikk!... Reccs!... Nyikk-Reccs! Reccs-Nyikk!... Aztán semmi, s akkor: Tupp!

KOVÁCS: Az mi volt?

LEÓ: Az a fejem volt. Valaki irtózatosan kupán vágott. Nem volt időm gondolkozni, csak az jutott eszembe, hogy előre röhögök, mint fog a világ elsötétetni előttem, hiszen amúgy is vaksötét van. *(Megkocogtatja a fakupával az asztalt)* Pincér!

KOVÁCS: Álmodtad, cimborám, a fejbevéágást. Itt élő lélek nem lehet, az ajtón háromkilós lakat lóg.

LEÓ: Lehet, hogy álmodtam. Mert már sokszor álmodtam azt, hogy megvernek, csak még egyszer sem nőtt reggelre putyu a fejemre. *(Fejét mutatja)*

ESZTER: *(megtapogatja)* Hüha! Jókora gombóc. Fáj?

LEÓ: Csak ha eszembe jut. *(Felhajtja a bort)*

KOVÁCS: *(szigorúan)* Miért iszol annyit?

LEÓ: Felejtteni akarok.

TAKÁCS: Kérem, volna egy teóriám...

KOVÁCS: *(felhördül)* Ha muikkanni mer — letartóztatom! Amúgyis majd szétmegy a fejem.

LEÓ: Pedig rá se vágtak.

KOVÁCS: Nem vágtak rá. De percről percre több dolgot nem értek.

LEÓ: Például.

KOVÁCS: *(gépiesen a csaphoz megy, tölt magának, lehajtja)* Például az, hogy Eszter nem tudja, hol van a pincében a villanykapcsoló.

ESZTER: Hát azt hiszi, ha jártam volna itt egyetlenegyszer is, lehetne itt ilyen piszok, felfordulás, pókháló, szemét?... De a pincét, a szekrényt és a vasládát a hálószobában zárva zárta előttem.

KOVÁCS: Mi lehetett a vasládában?

ESZTER: A pénze meg a kulcsok.

KOVÁCS: Honnan tudja?

ESZTER: Mert nem vagyok detektív, nekem is szabad következtetni azért.

MAURITS FERENC, 1971.

„HIVŐK A FALNÁL”

TAKÁCS: Ehhez a teóriához én még csak annyit fűznék hozzá...

KOVÁCS: *(kezebe nyomja a kupát)* Igyék inkább... Az élet rövid... *(Erővel itatja, hogy ne beszéljen)* Addig is szünetel a teóriaszol-gáltatás... *(A többiekhez)* Most pedig, kérem, hagyjanak ma-gunkra bennünket. Majd egyenként szólítom magukat.

(Eszter, Kálmán, Gizi el)

LEÓ: *(nyúl a kupáért)*

KOVÁCS: *(kikapja a kezéből)* Mondtam, hogy ne igyál, nézze meg az ember! *(Felhajtja a maradékot. Az asztalhoz sétál, jegyzetfü-zetét maga elé dobja, hanyatt dől a fonott székben. Behunyja a szemét)*

LEÓ: Min töprengsz?

KOVÁCS: Azon, hogy nem is csodálom, hogy János gazda torkát elmet-szették. Aki ilyen pocsek lörével fogadja a látogatókat!?

LEÓ: Lehet, hogy a látogatók a kisebb hordóból részesültek, emezt meg a széles fogyasztóközönségnek árusította. Itt a táblán fel is van pingálva néhány adós atyafi neve. *(A hordó mellett tábla lóg. Leó betűzni kezdi)*... Mihály 31. Mih... 2 lit... M... 4... liter.

TAKÁCS: *(ezalatt megcsapolta a kisebbik hordót. Kóstolás után Kovács-hoz)* A teória kifogástalan... Ezt kóstolja meg.

KOVÁCS: *(iszik)* Hű!!... ezt a Pius is megíálná... Visszatért az embe-rekbe vetett hitem és a sutba vetett önbizalmam... Kezdjük te-hát előlről az egészet. *(Lapoz a noteszben)*... A hegedűművész maga dobta el a banánhéjat... A hatodik emelet lépcsőjét min-den két hétben csak egyszer mosták fel... Mi ez?! Ja... Ez egy másik eset... Áhá... Itt van. ESZTER... Középtermetű csinos asszony. A blúz kivágás határán szemölcs... Sajnos nem volt házkutatási engedélyem... Két mozijegy az esőkabát zse-bében. Drága töltőtoll. Kis cédula a bársony alatt. NEKED NYERTEM a levespor pályázaton. A postás pénzt kapott, hogy a leveleket csakis az asszonynak adja át személyesen. A férj rossz ember volt, és gyorsan bocsátott... Részeg volt, de sosem lát-ták inni... Hehe, persze, most már tudjuk, miért... Adott pénzt, ha kellett, de fukar volt. Szerették egymást, és rosszul éltek. Gyermeke volt, de nem vette észre. *(Iszik. Ábrándosan)* Száraz-kút... Bogáncs... Vetetlen mező... Kenyeretlen mező... Mé-zestarló...

LEÓ: Ki lenne az?

KOVÁCS: Gizi.

TAKÁCS: Ja, a kis pipike? Hehe... Valóban mézes.

KOVÁCS: *(nagy szemeket mereszt)* Hát azt meg honnan tudja?

TAKÁCS: *(szégyenlősen)* Én ugyan csak homlokon akartam csókolni, de féltem, hogy eltüsszenti magát, mert a szakállam az orrocskáját csiklandozza.

KOVÁCS: Mióta ismeri?

TAKÁCS: Balról a második orgonabokor óta. Valamit elvesztett. Sírt nagyon. Meg akartam vigasztalni. Mit mondjak: sikerült. *(Le-hajtja fejét)* Jobb... ha most mindjárt, mindent bevallok.

LEÓ: *(összecsapja kezét)* Takács úr!

TAKÁCS: Igen... igen...

KOVÁCS: *(felugrik, galléron ragadja)* Na!

TAKÁCS: *(szemlesütve)* Egy gyenge pillanatomban odaadtam a csokoládét, amit Leóának küldött a kedves mama.

LEÓ: *(tragikusan)* Hogy tehetett ilyet!

TAKÁCS: Olyan szépen sírt szegényke. Át kellett volna ölelnem, de akkor leszalad a nadrágom, és attól tartottam, hogy félreérti. És aztán mikor megtudta, hogy nem vagyok detektív én is, mintha veszített volna intenzitásából szenvedélye... Erre muszáj inni... *(Iszik, majd a kupát odanyújtja Leóának)*

LEÓ: *(először kikapogatja száját a kalap alatt, majd jól meghúzza)*

KOVÁCS: *(akadozva rákiált)* L-leó! *(Elveszi, és az utolsó cseppig kihöripinti. Meginog)* Istenem... szárazkút... bár belesnék!...

(A pince ajtaja felvágódik, robusztus ember lépked le döngő léptekkel)

MIHÁLY: Hé!...

KOVÁCS: *(rá se hederít)* Kenyeretlen kemence... majd én befütenék...

MIHÁLY: Ide hallgasson! Mit akarnak az én Gizi lányomtól?

KOVÁCS: Psszt!... V-v-vállalom a dagasztást... *(Kuncog)*

MIHÁLY: *(megrázza)* Meghallgat vagy nem?! Én öltem meg János gazdát!

KOVÁCS: Csak sorba... Maga előtt már voltak...

MIHÁLY: Nem hiszi?

KOVÁCS: Ha megpukk-kad sem.

MIHÁLY: *(zsebébe nyúl, borotvát húz elő, szétnyitja, az asztalra dobja)*
Itt a bizonyíték.

TAKÁCS: *(pislogva)* Én is ilyenrel borotválkozom.

MIHÁLY: Na jó. *(Újból zsebébe nyúl, egy marék gombot szór az asztalra)*

TAKÁCS: *(elájul)*

LEÓ: *(itatja)* Bátorság, most már úgyszincs vesztenivaló... gombja.

MIHÁLY: *(harsogva veri az asztalt)* Mint egy nyíves bárányt! Klikk!

ÁGNES NÉNI: *(megjelenik a pincelejárásban, csipőre tett kézzel)* Mi-hály!

MIHÁLY: *(behúzza a nyakát)* Igenis, szívecském.

ÁGNES NÉNI: Mit fecsegsz itt összevissza! Takarodj haza!

MIHÁLY: *(hang nélkül kotródik)*

ÁGNES NÉNI: *(a táblára mutat)* Grafikon mutatja a napi szeszfogyasztását. *(El, erőteljesen becsapva a pinceajtót)*

LEÓ: *(két ujja körmehegyével lóbálja a borotvát)* Hé! Gyilkos bá! Itt tetszett felejtetni a termelőeszközt.

KÁLMÁN: *(jön)* Mit akarnak ettől a szegény szerencsétlen embertől?

KOVÁCS: *(méltatlankodva)* Mi az, hogy mit akarunk? Ó háborgat bennünket... Így gyilkos, meg úgy gyilkos... Ha meggondolom, nem is állunk rosszul: Egy gyilkossághoz két gyilkos. Kettőszáz százalékos normateljesítés.

KÁLMÁN: A vak is látja, hogy az öregúr a légynek sem tudna véteni.

KOVÁCS: Akkor marad a kedves mama.

KÁLMÁN: Ó már csak azért sem lehetett, mert...

KOVÁCS: Mert?

KÁLMÁN: *(elszántan)*... Mert én voltam.

LEÓ: (földön térdel, asztalon könyököl) Egy apagyilkos, akinek nincs is apja.

(Nevetnek)

TAKÁCS: (a kupával kínálja) Erre inni muszáj...

KÁLMÁN: (dühösen félreléki a kupát. El)

TAKÁCS: Hát akkor most Johann Sebastian Takács szólószáma következik. (Iszik) Utána pedig hallgassanak meg egy rövid előadást: A GYLKOSSÁG KÁROS HATÁSA A MEGGYILKOLTRA címen... (Elérzékenyedve) Mindig arról álmodoztam, hogy a véletlen valamilyen csodásan bonyolult históriába sodor. S én csak végigsétálok a tett színhelyén. Kiveszem a pipám a számból (ha falun történik köpök is) és csak annyit mondok: A gyilkos: a liftkezelő! Na és... hol hagytam abba?... Ja... Egyszer aztán eltűnt a kedves mama ajtaja elől a posztócipő. Lázasan kaptam elő a vitrines asztalkából a pipát. Reszkető kézzel gyújtottam rá... A többire nem emlékszem... Azt mondják, lehánytam a küszöböt.

LEÓ: (ábrándosan) Gyermekkoromban nemrég, vízipisztolyommal, rendszerint pénteken, öngyilkosságot követtem el. De senki sem kutatta az okát. Pedig megmondhattam volna: Az undok barátfüle miatt... (Összeborzad) a mama mindig BARACKLEKVÁRRAL készítette...

TAKÁCS: Mit érez ön, Kovács úr, mikor kiszáll a helyszínre s a plafonon elmosódó lábnyomok jelzik, hogy itt egy egészen különleges esettel állunk szemben?

KOVÁCS: (legyint) Ugyan, kérem. A gyilkosok kilencvenkilenc százaléka halálosan megsértődne, ha rögtön és világosan rá ne ismernék a kezemunkájára. Egy kis adminisztráció az egész... Apja neve? s máris mondja: „Péternek híjták, mielőtt agyon nem csaptam volt.” Kulimunka, kérem... Hanem... hanem ha már az izgalomnál tartunk... Van egy dolog... nahát! Az igen... A gilisztaásás. Van, hogy fél kertet felásom, míg három akkorát találok, hogy még a sajtukban is lötyögne... Márpedig ha kukac nincs, hal sincs, ugyi... Na és halászat... Hüü! Micsoda mozgalmas dolog... Ül az ember, ül... ül... Lélegzetet venni? No még csak az kellene... Az ember csak akkor veszi észre, hogy gutaütést kapott, mikor este fel akar tápázkodni s kiszalad a lába alóla, holott egész nap azt hitte, hogy a kisszék lába zsibbad... És, uram, ha maga valamit is akar fogni, nemcsak a bot végén, nagyon kell ismerni a halak szeszélyeit, karakterét, életkorát, társadalomhoz való viszonyát. Uram, ön pontyt akar fogni, és főtt karalábot lógat az orra alá, hát ott fog a szemibe röhögni. Van nap, hogy úgy rángatja ki az ember a pecabotot, mintha nyavalyatörős volna, annyi a ráfutó. Másnap meg ülünk, halszemet nézünk egymással. Semmi. Másnap semmi. Egy hét múlva vesszük észre, hogy a gilisztánk (Mutatja) ilyen kicsi lett. Leette valami. Én mondom, a halak értelmebbek, mint az emberek. Öngyilkos, gyilkos, örökséget váró hal? — röhögnöm kell. Ilyenkor párosával fickándoznak: „Sze-

retlek, Cápikám"... „Hidegvér, apus, mert elpukkan a pukanttyúd!"...

(Nevetnek)

GIZI: *(lassan jön le a lépcsőn)* Valóban, igen kitűnően szórakoznak uraságodék. Úgy látom, a gyilkosság egyáltalán nem érdekli önöket.

TAKÁCS: *(iszik)* Úgy van. S ha azért jött kegyed, hogy bevallja, miszerint el tetszett metszeni a háziúr torkát, úgy sajnálattal közlöm, hogy messzire elmaradt az élboly három legjobb helyezettjétől.

LEÓ: Bizony. Gyilkosságbevallás 9—12-ig. Vasár- és ünnepnap zárva. *(Iszik)*

KOVÁCS: Mondja, kedves, mi a véleménye a szombati napról? Elme-hetnénk pecázni kettesben. Ha ugyan nem tervezett gyilkosságot már arra a napra. *(Iszik)*

GIZI: *(megvetően)* Be akarok jelenteni valamit, amitői feje tetejére áll majd a világ.

TAKÁCS: *(csuklik és ijedten kapaszkodik meg az asztal sarkában)* No még csak az hiányzik... N-ne tessék. Úgyis alig állok a lábamon.

KOVÁCS: Igyék inkább.

LEÓ: *(aki közben a sarokban matatott)* Én meg majd muzsikálok. Találtam egy szüper gramofont aládában. *(Hozza)*

GIZI: *(kilöttyinti a bort, dühösen)* Hallgassanak meg, mert...

LEÓ: *(lemezzel tér vissza a sarokból)* Csitt!... *(Felteszi a lemezt)*

GIZI: *(fülére szorítja tenyerét, toporzékol)*

LEÓ: *(iszik)* Május... holdfény... muzsika...

(Recsenés, reszketős köhécselés a gramofon felől)

PROFESSZOR: *(hangja)* Második lecke... Mielőtt rátérnénk a nemek harcának azon aktusaira, melyben rendszerint a nő marad alul, összefoglaljuk a múlt óra anyagát. Tehát, nővér: Melyek a szaporodás szervei?

LEÓ: *(ijedten borítja a kalapját a gramofonra)*

(A többiek is ámulva hallgatnak, Gizi lecsúsztatta füléről a tenyerét)

LEÓ: *(vörösödve)* Ez csak amolyan konferanszié-hecc lesz. Most már alighanem énekelnek. *(Leemeli a kalapot)*

ASSZISZTENSZŐ: *(hangja)*... itt még különféle hormonok is keletkeznek, egyebek közt a másodlagos nemi jelleget meghatározók. A nőnél...

LEÓ: *(gyorsan ráborítja a kalapot. Gizihez)* Forduljon el.

GIZI: *(arcán óriási meglepetés tükrözik)*

LEÓ: Megpróbáljuk egy kicsit odébb. *(Odébbteszi a játszókart)*

PROFESSZOR: *(recsegő hangon)* A férfi tehetetlenségének okai, melyek őt a nemi tevékenységben megakadályozzák, lehetnek többfélék, úgymint: fertőzéstől való félelem, önbizalom hiánya, neurózis, ritkábban szervi bajok: fejletlen ivarmirigyek, agy- és gerincvelő-bántalmak, miközben a nemi vágy rendszerint megmarad,

s az, mármint a libidó, szellemileg serkenti a tehetelent, úgy-hogy néha le is tudja küzdeni az önbizalom hiányát, ám sajnos vannak dolgok, melyhez a puszta önbizalom nem elegendő...

GIZI: *(hisztérikusan nevet)* Gyönyörű muzsika fülemnek... Teremtő atyám, most olvad csak ki a viasz belőlük. Hogy lehettem olyan ostoba! *(Indul)*

KOVÁCS: Hé! Hát a fejená!lással mi lesz?

GIZI: Csak annyit, hogy: A gyilkost s o h a s e m fogják elcsípni! *(El)*

(Függöny)

III. FELVONÁS

(A szín ugyanaz, mint az I. Felvonás 1. Képénél. A tornác és az udvar. Leó és Kovács a fa alatt ülnek az asztalnál. Kettőjük körül Eszter szorgoskodik. Hideg borogatást vált a fejükön. A szín jobb sarkában lavór, mely felé időnként kimondhatatlanul bánatos pillantásokat vetnek)

KOVÁCS: *(Leóhoz)* Téged se tesznek meg a bűdös életben zenei munkatársnak filmen, rádióban, színpadon... Május... holdfény... ivarsejtek... Hihi! *(Felszisszen)* Jaaaj!...

LEÓ: *(kóvályogva elsétál a lavór mellett, majd visszaül)* Csak gúnyolódj. Nem tudom, helyemben te okosabb lettél volna-e. Megnéztem a többi lemezt, is... Sexualschule, római kilenc, Sexualschule, római tizenöt... Sexualschule, római huszonegy... Úgy megzavart ez az... ízé... szöveg, hogy ha csak kulcslukat látok, lesütöm a szemem.

TAKÁCS: *(kóvályogva, be)* Hány óra?

ESZTER: Tizenegy.

TAKÁCS: Este vagy reggel?

ESZTER: Déli tizenegy.

TAKÁCS: *(lerogy a székbe)* Akkor mindeneelőtt kérek egy duplát jégbe hűtve. *(Fejére mutat)*

ESZTER: *(borogatást rak rá)*

LEÓ: *(siránkozva)* Mikor megyünk haza?

TAKÁCS: Csöpike, az angóracicám világgá bujdosott azóta, hacsak a kedves mama egy kis tejescskével meg nem szánta.

LEÓ: Ön, Takács úr, ezek szerint egy kutyátlan-macskátlan árva, mert a jó mama teát szokott reggelizni. Jöjjön, Takács úr, ne legyen itt sehány, aki hány. *(Kovácsához)* Adio a dió alatt hűsölő bűnügyi munkásnak. *(Indulnak Takáccsal egymást támogatva)*

KOVÁCS: *(rimánkodva)* Ne hagyjanak egyedül... Tegnap még három gyilkos is volt, ma itt állok egy csomó feddhetetlen néppel körülvéve. A fejem majd szétreped. Kezdhetem előlről az egészszet. *(Fenyegetőn)* Leó! Te hivatalosan vagy jelen, ha nem tudnád.

LEÓ: Csak voltam, öreg fiú, csak voltam. Mert a tanulság leszűrve frissen, a detektívpályára köpülve, távozom. Túlbecsültem *(Fejére mutat)* innenső képességeimet... Mosom kezeimet. Béke mosóporomra! *(Felemeli a mutatóujját)* Mert mi az, amit az ember

sose hagyjon cserben: a pecsét! Inkább én stemplizek, én rakok el iratokat, mint hogy engem rakjanak el. *(Sziszegve tapogatja feje búbját)*

KOVÁCS: Legalább a kalapodat hagyd itt.

LEÓ: *(csodálkozva)* Minek?

KOVÁCS: *(búsan)* Hát majd, úgy, mint te, kisörsolom belőle a gyilkos nevé.

LEÓ: *(megsajnálja)* Ennyire vagyunk, öregem?

KOVÁCS: *(sóhajt)* Ennyire.

LEÓ: Próbálj meg gondolkozni.

KOVÁCS: Próbáltam, de mind az jön ki, hogy nem ölte meg senki.

LEÓ: Hát akkor öngyikos lett.

KOVÁCS: Ezt már mondtad.

LEÓ: Mondtam?

KOVÁCS: Mondtad.

LEÓ: És nem jó?

KOVÁCS: Nem.

LEÓ: Nem?

KOVÁCS: Nem.

LEÓ: És mért nem?

KOVÁCS: Mivel nem mondtad meg: — mivel?

LEÓ: Ja, hogy mivel?

KOVÁCS: Igen. Mivel?

LEÓ: Mivelhogy el volt keseredve.

KOVÁCS: El volt keseredve. Metsző fájdalom a szív és torok táján, az egyiket bánat okozta, a másikat... mondjuk borotva.

LEÓ: Kitűnő! Borotvaéles logika.

KOVÁCS: *(savanyún)* Az. Nem hiányzik már, csak egy borotva. Vagy te volnál olyan kedves és varázsolnál nekünk egy darab borotvát?

LEÓ: Ezer örömmel. *(Előveszi a zsebéből)* Tessék!

KOVÁCS: *(meghökken, majd csakhamar észbe kap)* Persze, tegnap kézbesítette a csizmabőrbe bűjt papucs gyilkos, vöröskeresztes, azaz önkéntes alapon. Értsd meg, te számárbőrbe bűjt orozslán, vagyis Leó, nekünk az öngyilkosság bizonyításához olyan borotva kellene, melyről biztosan tudjuk, hogy János gazdáé volt.

LEÓ: Ja. Értem. És teszem azt, az nem bizonyít semmit, hogy ebbe itt, nagy kan betűvel a JÁNOS név van belekarcolva?

KOVÁCS: *(fejét ingatja)* Semmit! *(Észbe kap)* Micsodaa?! Mutasd! *(Nézi)* Az angyalát! *(Elkedvetlenedik)* Az ördögbe is! Mért nem találtuk a holttest mellett akkor?

TAKÁCS: Eldughatták. Az én megboldogult feleségem is mindig eldugta, mert le akartam metszeni kalapjáról azt a randa tollat.

KOVÁCS: Mért dugták volna el?

LEÓ: Hogy gyilkosság gyanújába keverjenek valakit.

KOVÁCS: Például kit?

LEÓ: Például Esztert.

KOVÁCS: És ugyan ki tehetett volna ilyet? *(Fejéhez kap)* Ki, hát ki... a mézestarló! *(Elhallgat, mert Gizi jelent meg a háttérben)*

GIZI: Folytassa csak. Nagyon érdekes.

LEÓ: Nincs tovább. Vége. Akik szét voltak, egymásra találhatnak, a bűnös

elveszi méltó büntetését. Minden remekül összevág, jaj, csak még egy icipicike búcsúlevél volna, nem nagyobb, mint amekkorán Buéket szoktak kívánni . . .

(Kint kiáltás: Postaaa!)

POSTÁS: *(be)* Szücs Eszter!

ESZTER: *gépiesen nyúl a levél után)*

POSTÁS: Expressz-ajánlott. Aláírni. Köszönöm. Viszontlátásra. *(Szalutál, majd a leszaladó nadrágja után kap. El)*

ESZTER: *(felbontja a levelet. Megtántorodik)* János!

(Kovács és Takács elkapják)

LEÓ: *(a levél után kap)* Hő, állj meg! *(Elcsípi)* Na lássuk! *(Megköszörüli a torkát)* Szeretett feleségem! Drága szomszédok! Meg kell örülni!

TAKÁCS: Ez is a levélben van?

LEÓ: Nem, ezt én mondom. *(Tovább böngészi)* Minden úgy van, ahogy mondtam. *(Kovács-hoz)* Minimum két napidíjat fogtok elszámolni.

KOVÁCS: *(mérgesen)* Olvasd már!

LEÓ: *(olvas)* Mire cme levelet olvassátok, én már . . . *(Leteszi a levelet, kezét ráz magával, majd elkomorodva folytatja az olvasást)* Egyetlen mozdulat. A kezem se remeg meg. Teszem pedig, mert nem tudom elviselni a belső poklot, mely úz, hajt. Szétvet a belső tűz, és nem segít, sem új orvosság, sem új asszony. Azt, amit tudni kell, nem lehet megtanulni. Hiszen ha ne szerettem volna magam körül játszadozni látni egy csepp mokány fickót vagy szőke gügyögő csöppséget. Túl sok időmet rabolt el a szerzés. Az élettől megszereztem mindent, csak amiért élni érdemes, azt nem. Bocsássatok meg stb., stb., stb. *(Kifújja az orrát megilletődve)* Utóirat. Elfogtam, Eszter, a leveledet. A postás nagyon meg volt rökönnyödve. Ne félj, nem bontottam fel. Hallgattam a tudós leckékre. Meg kellett volna értelek, mégis porig sújtott a szégyen. A bibliában megtalálod.

(Megilletődve hallgatnak)

KOVÁCS: A nyíl irányában folytatva, annak a neve, aki utólag kissé megkésve a postára adta a levelet: hat betűből áll: G. I. Z. I. K. E.

GIZI: Igen. A borotvát is én tüntettem el *(Kissé megborzong)*, törölgettem le figyelmesen. Apával eligazítottuk, mintha dulakodott volna valakivel. A ruhát, mert bevérezte, aztán nem merte hazavinni apa, mert a mama bibliájával kékre zöldre verte volna. Mikor a gombok eltűnését észrevettem, sirtam dühömben, apa meg nagy ijedtében a környéken található összes gombokat levagdosta.

KOVÁCS: De hát miért tette mindezt?

ESZTER: *(csendesesen)* Mert gyűlölt.

GIZI: Kimondhatatlanul. Meg akartam táncoltatni. Azt hittem — ó, én

ostoba —, hogy János miatta vonakodik, hogy ő áll a boldogságunk útjában. (Keserűn) Tegnap odalent kiderült, hogy boldogságunk útjában nem ÁLLT semmi!

LEÓ: *(lesüti a szemét)* Naa!

TAKÁCS: *(szigorúan)* Nicht vor dem Kindern!

GIZI: *(nyújtja a nyitott bibliát)* És tessék, itt a másik levél is. A Kálmánkácé. Látja, nevetséges voltam. Nem létező bolgodságot irigyeltem magától. *(Lehajtja a fejét)*

LEÓ: Fel a fejjel, kislány, magából még kitűnő PTT-alkalmazott lehet.

KOVÁCS: Amit tett, az a büntelő törvénykönyvbe ütközik. Félre akarja vezetni a hatóságot.

GIZI: *(szempillái alól felmosolyodik)* Én most is félrevezetném.

KOVÁCS: *(élénken)* Igazán? Gyerünk!

TAKÁCS: *(megköszöri a torkát)*

KOVÁCS: *(kedélye lelohad)* Na jó, majd meglátjuk... Hát azt hiszem, itt nincs mit keresnünk már... *(Eszterhez)* A temetési engedélyt még ma megkapja. *(Indul)*

LEÓ: Megálljunk! *(Mindenki feléje fordul)* És te most tapsikálsz gömbölyű kis kacsóiddal. Minden rendben. Minden klappol. Mindent tudunk.

KOVÁCS: *(elégedetten)* Igen. Soroljam?

LEÓ: Légy szives. Ott kezd, hogy ki vágott engem fejbe.

KOVÁCS: Ne kezdjük el megint, Leókám, előlről. Fejbe vágtak, hát fejbe vágtak. Kupán vágtak a haza oltárán.

LEÓ: *(elszántan)* Én kideritem, ha addig élek is. Aki ezt tette velem, még ott van a pincében. *(Eszterhez)* Hozza, kérem, a lakatkulcsot.

ESZTER: *(el)*

LEÓ: *(Kovácsához)* Add a pisztolyodat!

KOVÁCS: Tessék.

LEÓ: *(eltartja magától)* Mit kell ezen meghúzni?

KOVÁCS: Azt a kis pöcköt... Csak vigyázz, elsütés pillanatában ne bámészkodj a csöbe, mint most.

ESZTER: *(jön a kulccsal)* Tessék.

LEÓ: *(a tornác bal sarkában levő pinceajtón kizárja a lakatot, és csakhamar eltűnik)*

KÁLMÁN: *(az Eszter kezében szorongatott levélre mutat)* Megírtam neked, hogy letettem a vizsgákat. Többet nem kell pénzt csenned miattam... *(Megköszöri a torkát)* És most engedd meg, mama, hogy ünnepélyesen átnyújtsam az első keresetemet. *(Borítékot ad át)*

ESZTER: *(meghatódva)* Fiacskám...

KÁLMÁN: *(megvakarja üstökét)* Édesmama... izé... tudnál-e nekem egypár ezrest kölcsönadni elsejéig?

(A pince felől kiáltozás hallatszik)

LEÓ: *(hangja)* Segítség!... Megöl!... Fogjátok meg!...

(Mindenki a pincébe tódul, letről futkározás zaja hallatszik. Kálmán és Eszter jelenik meg először. Cipelik az újult Leót. Az udvar közepén leteszik.)

LEÓ: *(felül)* Nekem jött!... Fojtogatott!... Durva szavakat sziszegett a fülembé... és utána... utána őrületeset szózott a kobakomra!...

KOVÁCS: *(jön)* Nyugodj meg, Leókám. Elfogluk! *(Hangosan a pince felé)* Vezessétek elő!

GIZI: *(megjelenik a pincefeljáróban. Jobb keze ünnepélyesen előre nyújtva. Gereblyét tart magasra. Mögötte Takács lépked ugyancsak ünnepélyesen a gereblyére pisztolyt szegezve)*

KOVÁCS: *(drámai hangon)* Rúgkapált, tusakodott, de elcsíptük! *(Röhögve)* Megint ráléptél, te hólyag!

TAKÁCS: *(fejét csóválja)* Ejnye, Leóka, csalódtam kegyedben.

LEÓ: Én is... És... úgy szégyellem magam... Legszívesebben János gazda példáját követném.

KOVÁCS: *(szolgálatkészén)* Adjam a revolvert?

LEÓ: *(élenken tiltakozik)* Köszönöm. Most már az én nadrágom is csőre van töltve. *(Kárvallott képet vág)*

KOVÁCS: *(Gizihez)* Nos, kilépünk szombaton a nádasba?

TAKÁCS: Pontytilalom van, Kovács úr!

KOVÁCS: Na és honnan veszi, hogy én ponty-halászni akarok? *(Indulnak)*

MIHÁLY: *(kiáltozva berohan)* Álljanak meg! Rettenetes... Azonnal tartóztassanak le!...

KOVÁCS: Mi történt?

MIHÁLY: A feleségem... az Ágnes... Az üveggel...

TAKÁCS: Mi van vele?

MIHÁLY: Agyonütöttem!...

KOVÁCS: Maga részeg!

MIHÁLY: Nem vagyok részeg. *(Rálehel)* H-hhh!... Szenteltvizet ittam... Szenteltvizet öntött a pálinkás üvegembe... Éppen ezért... *(Nyújtja a kezét)*

(Dermedt csend, aztán szép sorjában, Kovács, Takács és Leó, hozzálépnek, és némán gratulálnak)

(Függöny)

mai próza

átváltozás

SVETOZAR VLAJKOVIĆ

Az imént határoztam el itt, amint zártam az íróasztalomat és dobáltam a fölösleges papírokat a világítóaknába, hogy nem leszek közömbös a Mansil eltűntét illető sugdolózás iránt. Ez az elhatározás lassan és titokban készült, különösen a kora délutáni levertségem perceiben, de ezúttal a szokottnál gyorsabban fogtam a kalapomat, magamra kaptam a felöltőt, felhúztam a vadonatúj ékujjas kesztyűmet, és rohanvást indultam a villamosmegálló felé. Ha késlekedem az indulással, mint rendszerint rosszkedvűen a munkaidő letelte előtt, alighanem másképp alakul minden. De hogy habozás nélkül felkaptam az első járműre, melyen a délután utazik a külvárosba, végre megmozdult bennem a szellemnek az a láthatatlanul tespedő mutatója is.

A szürke polivinil fogantyút markolva a pótkocsi peronján, hazafelé a nyolcórás utazásból, mely hitem szerint mit sem változtatott rajtam: a mutató nyilván magától mozdult ki az egyensúly helyzetéből, a saját törvénye szerint van, esetleg az unalom lendíthette ki, ami korántsem valószínűtlen, tudjuk, hogy a kialudt vulkánok is fel-felfrissítik kővirággal a saját hegylábukat. Sokan utaztak, vacogva, zötyögve, a peronon; ha nem töprengek úgy el a saját helyzetemen, e gyakori, csaknem mindennapi utazások bizonytalan vonatkozásain, azt hihettem volna, hogy élő tésztává tapadunk szétválaszthatatlanul abban a bádog burkolatban, mely villamoszöldre van festve, és a zöld állítólag üdítően hat a járókelők szemére.

Végállomás. A sok utas már a befagyott tócsákon topog a Q betűn túl, amit a sín pár kanyarít a zúzmarás fenyérre. Lehetséges, hogy Mansil tudathasadásban szenved? A kopott palánkok, egy-egy megfakult jelszó, rongyos csomagolópapíron, a táblás benzinreklám, a póznán fityegő színházi műsor a város jelenvalóságára vall, és én, közvetlenül azelőtt, hogy lelépek, még mindig nem tudom, milyen igényeket is kellene támasztanom, hogy nyugalمامat megteremtsem, hogyan igazoljak alibit, hogyan térhetnék ki a pocsék hangulat elől, amelyet Mansil eltűnté okozott. Ha

nem vették volna észre, ha nem érintené őket, ha nem ítélnék el minden délután a bűneset okozóját és nem firtatnék folyton az okát és okozatát, egyszerűbb lenne a dolog. De így . . .

A peron teljesen kiürült. A kocsit veszi a kanyart, a kalauz számolja a papírpénzt: az ő szeme nem révedt útközben a messzeségbe, ő nagyon is vállal és csípővel utazott, vászoncipőjét koptatva, pofaszakállát mozgatva, míg peregtek előtte a jelenségek, mint képernyőn, mint túlméretezett tálcán, melyen annyi minden van, hogy semmi sem láthat jól. A délután gyérülő világa azonban jól kirajzolja ellenzője alatt az intelligens vonásokat. Csak nem Mansil vediette le magáról — hasonló tömegiszonyában — képzelt zubbonyát egy érdemes honpolgár rendjével együtt, és elvonultan most azon töpreng: ne változzon-e át egy teljesen észrevétlen alakká, tulajdon szabású egyenruhában, jelvénytelen sapkában, és ne csináljon-e egy olyan villamost, amihez nem kellene se kalauz, se vezető, se utasok, de még sín se? Megborzongtam egy ilyen átváltozás gondolatától: lehetetlen közömbösnek lenni az emberi sors döntő fordulatai iránt; a jelen esetben — ha jól sejtettem — a lázadó nagyon is tudatosan akarta a rákényszerített névtelenség egyik fajtáját olyanra váltani, amely mindenkorra mentes attól a reménytől, hogy látszólagos sikerekben menedéket találhat.

Egyik utazás végét, a másik kezdetét jelzi a berrenő csengő: át kell hát lépnem az öreg bérház küszöbét, ahol születtem és nevelkedtem. Megpróbálom elképzelni Mansilt, amint érzékeli, közvetlenül a küszöb átlépte előtt, a kilincs hideg homorulatát a tenyerén, miközben teljes súlyát a behajlított, merev fellábjára bizza a lábtörlőn, és minden idegszálával arra ügyel, hogy ne kockáztassa esélyét, ha netán elvonná figyelmét a sok ákombákom, az egykori gyermek kezével rótt irkafirka a szűk folyosó falain, a dróthálóban senyvedő égő, vagy ha pillantást vetne a kapcsolókra, melyeket számtalan kéz érintett, vagy az udvarbeli zajokra figyelne, a morajra a közeli erdőből, a rántás és naftalin tolakodó szagára, az emberi lehelet sejthetőségére, vagy az emeletközi lángokra: esélyét biztosítandó most, először, kihúzott nyakkal és bátran kell megtennie ezt a lépést, és hogyha különösebb megerőltetés és önáltatás nélkül esik túl rajta, a többi már könnyebb lesz, és akkor akár boldog emberként idézhetjük őt magunk elé. Mert hiszen csak ebben az esetben engedhettem a rábeszélésnek, hogy felkutassam őt; csak ilyenként tarthat igényt komoly érdeklődésre. De vajon lehetséges ez? Hiszen becsületben tűnt el; ha értesülesem helyes, épp egy ilyen pillanatban, amikor átlépte a szülőház küszöbét, önként merült alá, hogy győzze az életet, vállalta hát az elkerülhetetlent, minthogy mindenekelőtt azokat kellett felkutatnia, akik erre az útra készítették. Akkor azonban, amikor elfogadott egy új világot, a magános bolyongását, a tulajdon világát, szükségképpen kinosan érezhette magát, azokat hagyta cserben, akiket szeretett, és engem épp ez a szorongás bírt rá arra, hogy még egyszer bele ártsam magam hamisítatlan sorsába. Ösztönösen siettem csatlakozni felkutatására, melyről az a két férfi szólt, akiket nem volt módom megismerni a nagy változások lezajlása óta.

Az elsővel nemegyszer találkoztam mint a paliszander katedra heves szónokával, amint megafonhoz hajolt arccal, a morális fontoskodás túltengő lázában felemelt ujjal beszélt, emlékezetemben azonban annak kapcsán él elevenebben, hogy rendszerint rosszul értettem szónoklatá-

nak értelmét, és ilyenkor a paliszander katedra egyszeriben közönséges asztallá változott, amilyen szalonnát meg vöröshagymát szeletel az ember, a mikrofon hervadt mezei virággal teli vázává, a felfuvalkodott ujj pedig intésül szolgált: alvás alatt ne zajongjanak a gyerekek.

A második viszont legtöbbször gyóntatóként viselkedett. Képes volt órákig beszélni és napokon át hallgatni másokat anélkül, hogy közben megismerkedjenek egymással, nos, ha úgy esett, hogy mégis be kellett mutatnom valakinek — még a gondolatától is borzongtam hazafelé ment a villamoson —, rendszerint azt mondtam: folyton szerepet játszik, mármint a beszélgető társainak báty szerepét, akik bizalommal hallgatják őt a függöny előtt, holott tudják, hogy nincs senki a függöny mögött.

Első és Második különben társbérlok abban a házban, ahol egykor Mansil lakott, s ugyanazon a folyosón tengetik hivatal utáni szabad óráikat, ahol magam is tartózkodni szoktam. Mivel tudtam, hogy el fognak csipni, mi sem természetesebb, hogy ezúttal is azon voltam, hogy elkerüljem az igért találkozást. Már-már benyitottam, amikor dünnögő hangok ütötték meg a fülemet, mintegy baljós előjelként, mikor bekukkantottam a hasadékon.

— Hátrál, alakoskodik, más akar lenni, mint ami — mondta Első, és csak csipegette az asztalról a morzsát.

— Nem vitás. Bár őszintén szólva van valami felemelkedettség abban, ahogy csinálja — mondta Második.

— Nem sokra megy vele — mondta Első, és nedves csillagot sercintett a köveztetre.

— Majd meglátjuk; ha ugyan hajlandó lesz szóba állni velünk.

— Mi mást tehet? Bízd rám: ha kell, kényszeríteni fogjuk. Én nem vállalom a felelősséget, ha ezek után előadja magát valami.

— Igen ám, csak hogy Mansil nincs — mondta Második. — Egyszerűen eltűnt. Ezzel számolnunk kell.

— Én nem vagyok olyan biztos. Fő, hogy állja a beszélgetést, hogy úgy viselkedjék, ahogy elvárjuk tőle. Hovatovább türhetetlen itt a légkör ezen a szenes folyosón. Én ezt nem csinálom tovább. Eleget türtem már!

— Nekem, tudod, szívügyem, hogy felkutassuk őt — mondta Második, és arcáról szomorkás mosoly derengett arrafelé, ahonnan érkeztem.

— Ha annyira odavagytok érte és mialta — mondtam én —, várjatok egy kicsit, amíg megebédelek. Aztán majd meglátjuk, mit tehetünk.

A dünnögés egyszerre megszűnt. Csak a szél morajlott, amint forrt az alkonyodás beszűkült katlanában. Kissé később, fölém hajolva, egyik kezét a vállamon pihentetve, a másik ujjait meg a hajamba túrva, Első csak állt és nézte, mint szeletelem hosszú pengéjű késemmel a szalonnát az üveges börről, majd minden átmenet nélkül megkérdezte:

— Nos, csakugyan csinálunk valamit?

Rendszerint így kezdődtek beszélgetéseink azokban a napokban. Kissé szokatlan az ilyen és hasonló családias hangnem iránt, akár elutasító is lehetett volna. Ezen a folyosón azonban, ahol ebéd idején elkerülhetlenül találkozunk egymással, étkezni, aludni, betegeskedni, sőt mást is lehet csinálni, de elutasító nem lehet az ember, mert akkor hamarosan a feje tetejére állitana mindent a jelenlevők szeszélyes hangulata.

— Majd meglátjuk — mondtam. — Most szalonnázom.

Második meg se szólalt, mióta beléptem. Leült Elsővel és velem szemközt, állát az asztal lapjára horgasztotta, és hallgatott. Szerettem volna

kifürkészni szenvtelennek tetsző pártatlanságát, bár változatlanul úgy véltem, hogy az én pártomon van. Legfeljebb csak azért van ellenem még olyankor is, amikor Első ellen tüzelne, mert biztosabbnak, megállapodottabbnak, és megbízhatóbbnak tartotta őt, mint engem. Csak ül, állát, mint ahogy szokta, az asztalra támasztja, és vigyorog. Számonkora jó ideje így kezdődik a délután: a folyosót tejes világosság tölti be, a számtalan kis ablaküveg megannyi arcát mutatja a napnak, csupán az üvegezett tornácfal keretköze vámol le belőle egy-egy darabot, no meg egy másik keret, melynek rácsai közt sárga foltként gubbaszt a hepehupás síkon a meg-megszólaló kanári. Nem! Nem fogadom el az indítványt! Kivel? Mi végett végül is? Egyszeriben undor fogott el. A ház többi lakója okosabb nálunk: behúzódtak a hideg elől a langyosabb zugolyaikba. Hagyjon békén ez a két alak. Gyötörjenek más. Első azonban másként vélekedett.

- Megígérted, hogy hármásban majd megvitatjuk az ügyet.
- Ám legyen, de előbb hadd fejezzem be az ebédet.
- Nem gondoltad meg? — szólalt meg Második.
- Nem, de most szalonnázom.

Ekkor megöleltek, s én úgy éreztem hamarjában, hogy e penészes oduban rögvest kivirágzanak a rózsák, melyeket oly állhatatos buzgalommal ajnározott álmaiban ez a két jó barát és velük persze magam is. Nem volt szívem elutasítani őket. Éreztem már a villamoson is, a nedves felöltőkből áradó savanykás szagban, hogy bele fogok egyezni végül is, vagy még korábban, amikor zártam az íróasztalomat és dobáltam a fölösleges papirokat a világítóaknába, vagy talán még korábban is, az oktalan találgatások végestelen során, amikor is arról fecsegték, hogy miért változhat meg egy ember, és hogy mit lehetne tenni, hogy olyan legyen megint, mint volt, amilyennek ismerték.

Zavarban voltak: mint annyi más délután, szintelenül, észrevétlenül telhetne el ez is, és lám: most komoly kísértés előtt állnak; máskor sajnálkozással vették tudomásul, valahányszor elérhetetlennek tűnt nekik. Várva várták, titokban, hogy történjék már velük valami, hogy bárcsak beütne már valami váratlan e naftalinszagú hangyaboly közepébe, ahol egymást érik az eltűnt idő csobogói, hogy ne bántaná már szemüket a sok cserép és dézsa az akáciákkal, filodendronokkal, rododendronokkal, orchideákkal, galajokkal és a bibével szaporodó ilyen-olyan virágokkal, bár kitágulna ez a rácsozott tornácfal, hogy beáradna a friss levegő, hogy egy tényleges izgalom következtében ne csak ez a csupasz zsinóron lógó égő lenne az, ami figyelmüket magára vonja, valahányszor meglebben a légáramtól, és végül hogy észre se vennék már azt az unalmas decemberi szelet, mert hiszen az az oka, hogy még nem is havazott a tél beállta óta. Igen, kívánták titokban, csakhogy akkor még nem tudták, hogy hamarosan meg fogják bánni.

Befejeztem az ebédet, megtörültem a késemet, megtapintottam az élet.

— Mansilt keressetek? — kérdeztem.

— Igen, Mansil, téged keresünk. Rólad szeretnénk tárgyalni veled.

Néztem, csak néztem őket: ezek a szelíd, jóra való emberek sohasem fogják megérteni, hogy korántsem kajánságból, még kevésbé felfuvalkodottságból hagytam el őket, azaz hogy el sem hagytam voltaképpen. Hízelt a felszólítás, melyre az ügy tisztázására szánt beszélgetés vágya készletlen őket, nekem azonban végképp nem volt kedvem a hízelgésre.

Néztem őket, s aztán szívemig emeltem a kést, és lassan beleengedtem a zakóm szövetébe.

— Igazolásom egyetlen módja e késben rejlik — mondtam. — Ha beljebb nyomom, csak fél centiméternyit, megtaláljátok Mansilt. Ilyen támogatást kívántok hát tőlem?

Hallgattak. Nem hittek nekem. Tudták ugyan, hogy sok mindenre kész vagyok, de véleményük szerint ez mégiscsak túlzás. Vizsga szemekkel meredtek rám. Jó ideig. Vártam, majd csak letesznek feltett szándékukról, de óvatosnak is kellett lennem: amíg a kést addig ismeretlen helyzetből figyeltem, Első átdobta magát az asztalon, egy ravaszul ügyes mozdulattal akkorát csapott a nyelére, hogy a veszélyes jószág tüstént elővillant, Második meg elhaladtában, csak úgy mellékesen, elkapta a könyökömet, s aztán úgy nekem estek, hogy pillanatok alatt fálnak szorítottak.

— Te örült — szólalt meg Első —, azt hiszed, ilyen könnyen meg fogod úszni? Te aljas...

— Mi ütött belétek? — mondtam. — Ne szorítsatok úgy, beszakad a fal!

— No és?

— Lezuhanunk. Szörnyethalunk.

— Ám szakadjon és zuhanjunk! — mondta Második, és vállon ütött.

— Ti fizetitek meg, ha beszakad.

— Annyi baj legyen — mondta Első, és mellbe vágott.

— Mit akartok velem?

— Ítélezünk.

— Nem bánom, csak eresztek el. Nem szököm meg.

Lazult az eszelős markolás, majd — amikor látták, hogy nem védekezem — vagy félméternyire elhúzódtak tőlem, gyanakvó pillantások közepette, kissé szórakozottan, kissé meglepetten is heves ügybuzgalomukon, s aztán kezdetét vette az ítélet.

II.

Első: Remélem, tudod, mért ítélezünk fölötted, Mansil.

Én: Hagyjátok ezt a hülyeséget, még meglát bennünket valaki.

Első: Az ugyan nem zavarna minket.

Én: Jó nevetségesnek lenni?

Második: Még mindig sért, ha mulatnak rajtad?

Én: Nem, de ülünk asztalhoz. Úgy természetesebb.

Első: Rendben van, leülhetünk, bár nem érdemled meg a könnyítést.

Odamegyünk és leülünk. A megeredt beszélgetés nagyon halk, részint a pillanat bizonyos meghittsége kívánja így, részint a lakókra való tekintet, mert a legkisebb zajongásért is zürmölnek, ha más háborgatja őket.

Én (miután köszörültem egyet a torkomon): Nos, valóban azt hiszitek, hogy joggal ítélezhetted fölöttem?

Első: Mindig is egyetértettünk abban, hogy az emberek csak azért bűnöznek, mert a felelősségre vonás nem követi a bűncselekményt, ha csak nem láthatóan káros és államveszélyes az.

Én: A barátok cserbenhagyása persze nem von szükségképpen büntetést maga után: igaz?

Második: Ha megbüntetünk, legalább meglesz az a kellemes érzésed, hogy nem úszad meg büntetés nélkül... .

Első: És okot szolgáltatunk arra, hogy észre se vegyél bennünket ezután, hogy el is kerülj mindkettőnket, hogy sakkozni se állj le majd velünk.

Én: Nem értlek benneteket. Hiszem nem hagyott cserben benneteket senki.

Második: Emlékezz a korábbi egyezségcinkre, Mansil!

Szünet.

Én: Mit vártok tőlem, hogy mondjak?

Első: Lassan, egyikünknek sem sürgős. Adj egy cigarettát.

Bontatlan dobozt veszek elő, letekerem róla a zárószalagocskát, és megkínálom őket stb.

Második: Nos, beszélj! Mi történt veled?

Én: Semmi különös. Hisz épp az a bökkenő, hogy semmi sem történt velem. Ami megváltozott bennem, az ti vagytok, a ti változásotok.

Második: Ne felejtse el: a szerepek ki vannak osztva. A vádlott te vagy!

Első: A galád, mindig másokat okol...

Beleélte magát a vizsgálóbíró szerepébe.

Én: Korántsem. Én nem ezt mondtam.

Második: Mi másra érthetnének?

Én: A körülmények változtak meg. Akarva, nem akarva, hozzájuk kellett igazodnom. Ez minden...

Második: Például?

Én: Csak egyet: rám senkinek sincs szüksége többé, nincsenek terveim, szolgálatban is csak azért vagyok, hogy a betevő falatot megkeressem. És ami még súlyosabb: nekem sincs szükségem senkire.

Első: Vakmerő állítás. Magad sem hiszed ezt komolyan.

Én: Ponora az egyetlen kivétel persze. Jól tudjátok, hogy mindig is magánosan éltem.

Második: És mi? És a többiek mind?

Én: A többiek... szétszóródtak. Ti ezt éppoly jól tudjátok, mint én. Ti? Ketten? Olykor kellemes ugyan a társaságtok, de ha úgy érzem, máshoz van kedvem, ott hagylak benneteket és megyek.

Első: És hova?

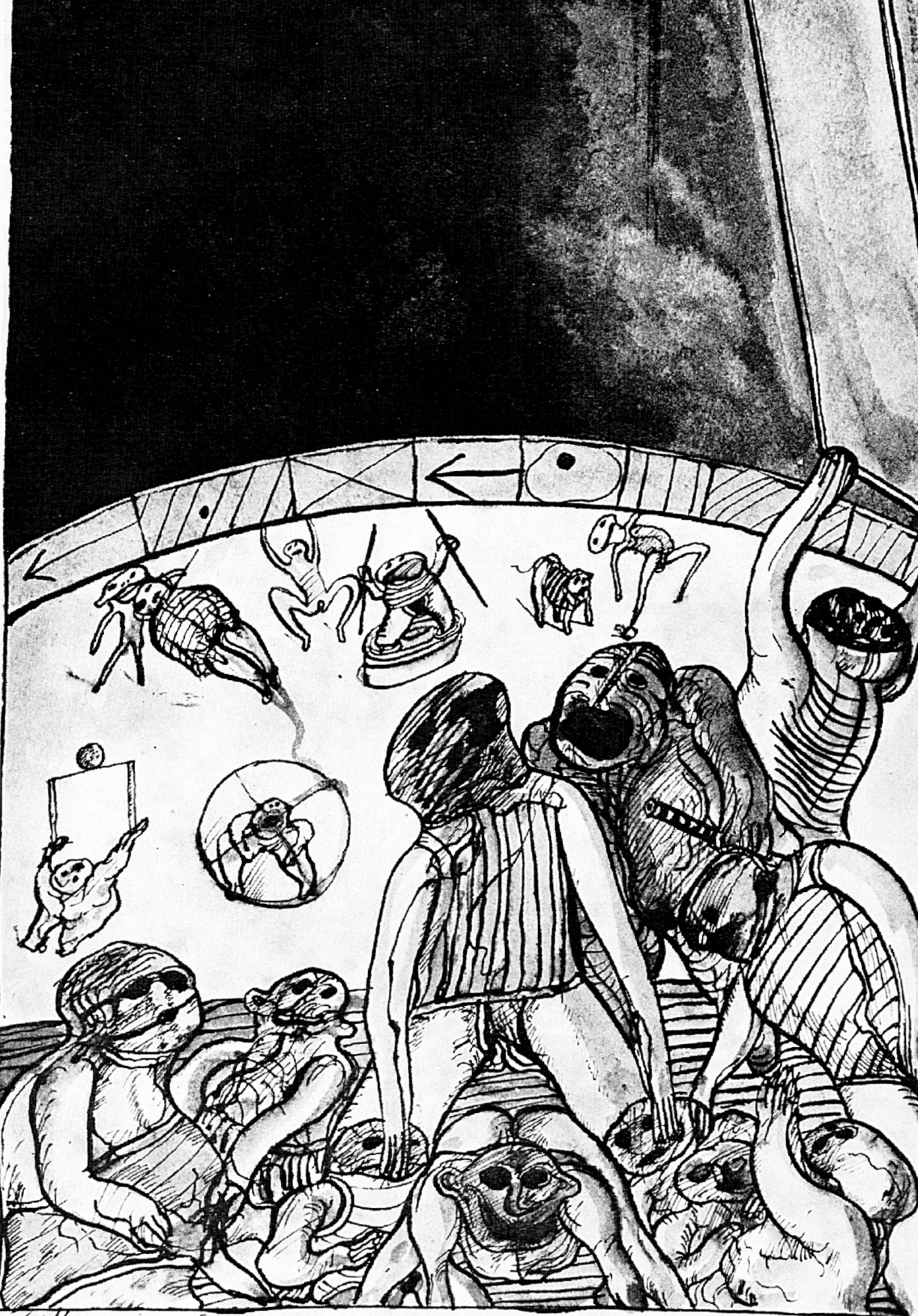
Én: Csatangolni. Hisz tudjátok...

Szünet.

Első: Azt hiszed tehát, hogy nincs rád szükségünk?

Én: Ne áltassuk egymást.

Második: Te beteg vagy.

MAURITS FERENC, 1971.

„CIRKUSZ”

Én: Nem hinném.

Első: Valamikor pedig tehetséges voltál. Sokat vártunk tőled.

Én: Nem segíthetek rajtatok... Mások lehettek azok, akik sokat vártak egymástól. Nem gondoljátok? Gondoljatok csak bele: tudtunk volna mi valamikor így, ilyen nyugodtan beszélgetni hármásban, ha úgy érezzük, hogy sérelem ért valakit valaki részéről? Aligha. Azt eldöngettük volna, de másnap azért velünk volt megint.

Első: Biztos vagy te abban, hogy nem fogunk eldöngetni? Ha továbbra is ilyen megátalkodottan provokálsz, elverünk.

Én: Ezt nem gondoltam. Különb... nem félek tőletek.

Második: Hadd békén. Rég nem beszélgettünk már így hármásban.

Első (fölsorrtyan): Nem őszinte!

Én: Nem vagyok őszinte? Lehet. Ki tudja, mi történt velünk voltaképpen? Meg az emberekkel körülöttünk. Meg a várossal? Benyomások, benyomások, de sehol semmi bizonyíték.

Második: Hagyjuk a benyomásokat. Inkább azt mondd meg, miért nem sakkozol velünk mostanában. Mért nem vagy hozzánk bizalmas, mint korábban voltál?

Én: Felnőt lettem.

Első: Látom: első könyved után elmentél üzembe dolgozni.

Én: Az a könyv, meggyőződésem szerint, nem oldott meg semmit.

Első (köp egyet): Hülyeség! És mit old meg most a munkád abban a csirizgyárban?

Én: Így könnyebb.

Első: Meddig járatod még itt velünk a bolondját? Nincs benned semmi szorongás, amikor ilyeneket mondasz?

Én: Ez az egyetlen komoly kérdés, amit nekemszegeztek.

Második: Ez magyarázatra szorul, nem gondolod? Hadd halljuk! Ne várd, hogy harapófogóval szedjük ki belőled a szót!

Én: Nem tudok magyarázatot adni. Még magamnak sem. Mármint a szorongásomat illetően. Igyekszem, de nem és nem sikerül.

Első: Próbáld meg: nekünk talán könnyebb lesz megmagyaráznod.

Én: Legfeljebb csak utalhatok... Valamikor ugye hittél hittétek, hogy vannak szigetei a boldogságnak?

Második: Igen, és?

Én: És persze abban ringattatok magatokat, hogy egyszer majd választottak lesztek és eljuttok azokra a szigetekre. Mi több: ti azok közül valók vagytok, akik fázadozástól sem kímélik magukat, csakhogyan eljussanak.

Első: Kezdetnek nem rossz, de gyorsabban...

Én: De később, a heves küzdelem során, az idegtépő hajszában rádőbentetek, hogy schasem fogtok eljutni azokra a szigetekre. Mert hiszen nincsenek is. Kárpótlásul aztán a saját tulajdon szigetetekké váltatok, csak tőletek függött, hogy beéritek-e ezzel a kárpótlással, illetve cserével. Ami engem illet, én nem siratom azokat a pálmás, elvarázsolt tájakat, az ifjonti képzelet eldorádóját.

Második (türelmetlenül): És a szorongás?

Én: A szorongás? A szorongás, az úgy jelentkezik, mint a régi éned visszfénye, azé, aki voltál, mielőtt vagy, teljes tudatában a beállt változásoknak, visszatévedtél a magad kis sivatagába, a tulajdon kis szigetedre...

Első: Igazán nem gondoltam, hogy ennyi sületlenséget fogok itt hal-
lani. Már bánom is, hogy belekezdünk.

En: Nem segíthetek rajtad.

Második (*megdühödik és élesen*): És a tehetség? Mit kezdünk
vele?

En: Hagyjuk: a tehetség, ha sivár talajra talál, csak kallódik, amíg el
nem pusztul. Hanem engedjétek meg, hogy most én kérdezzek. Mondjá-
tok, mért vettétek le kezeteiket — mindketten — arról, amit egykor
hittel kezdtek? Mi az? Mért hallgattok? Te, Kliment, mért hagytad
abba a műegyetemi tanulmányaidat, hogy benzinállomáson vállalj mun-
kát?

Első lehorgasztja a fejét.

És te, Olivér, mért mentél el régészoklevéllel szedőnek?

Második lehorgasztja a fejét.

Nincs okosabb dolgok, mint hogy nap nap után lessetek és fürkész-
szetek, provokáljatok és a saját bűbánatával gyötörjön ki-ki közületek?
Rendben: ma este még szóba álltam veletek. De holnap? Holnapután?
Mért is állnék kötélnek? Közletek és köztem csak az a különbség, hogy
ti még legyőzötten is valami valószínűtlen vak csodában reménykedtek,
hogy kiment majd benneteket ebből az avatag bérházból, amit rajongva
szerettetek egykor; nektek szüksége van a nyomorultakra, hogy mel-
lettük mégiscsak jobban érzitek magatokat! Ezért is nem maradok szí-
vesen veletek! Nem akarom, hogy végképp kiábránduljak belőletek,
hogy úgy megutáljalak benneteket, hogy aztán még azt is letagadom,
hogy valamikor ismertük egymást. Okuljatok, és tanuljatok bölcses-
séget a gazdag élettől a fukar körülmények között: ebben rejlik a titok,
és nem abban, ha minden eszközötök megvan és rendelkezésetekre az
egész éjszaka!

Első: Elég! Nem azért hívtunk, hogy prédikálj itt nekünk!

Második (*halkan*): Mi provokáltuk őt, Kliment.

En: Ha úgy tetszik: most megverekedhetünk.

Szünet. Maradnak.

Első: Inkább sétáljunk egyet. Fáj a fejem.

Második: Velünk tartasz, Mansil?

En: Elmehetünk...

Mint mindig: néma szótlansul hagyják el a folyosót.

III.

Bár nem szívesen fogadtam el az indítványt, a séta jótékony hatású-
nak bizonyult: amint távolodtunk a bérház ormóttan árnyékától az éles,
szennyezetlen levegőn és a sétányon ballagva, mind közelebb és közc-
lebb értünk a magaslathoz, ahonnan szép kilátás tárul néha, már nem is

gondoltam többé Mansil eltüntére. Hogy is gondoltam volna: előttünk és alattunk lángok hunyorogtak a messzeségben, fehér és sárga fények és a fekete vonal mentén a füzérnyi vörösen fel-felizzó fényforrások: mindez olyan volt, mint apró kis küszöbök egy óriás gitár nyakán, melyen az imént hagyták abba a pengetést, de az utolsó akkordok még benne zsonganak és ide szüremlik az égbolt burája alatt. A város! Igen, a város az a zsongó gúlár, az a pettyesen pihegő, meg-megmorajló láng-sörényű állat, amely rég nem volt ilyen jelenvaló, ilyen telt, és a távolsághoz képest ilyen óriási, ilyen meghatóan üres és megfoghatatlan, a város, az a kettévált óriásszendvics, ahonnan mintegy látongó szakadékból világol felénk a fények csillagzata, fölötte lebegő ködhomály, alatta a fagyosan feszülő talaj, melynek poremén veszteglünk néma szótlanul. Optikai csalódás? Délibáb csupán? Vagy valóban olyan meleg és szívünkhöz hajolt, amilyen? Egy pillanatra úgy tűnik, hogy magunk is részesei vagyunk sugárzó melegségének, valamicske belőlünk is sugárzott annak egyetemes melegébe, mármint a három megrögzött éjszakai virrasztóból, aki most a város fénybóbitáiban gyönyörködik itt, céltalan csatangolása során. Kétségtelenül részese e gyönyörködésnek Mansil is, akire már nem is gondolunk. Nézem hármukat a dombtetőn: vajon mi lesz a megszokott délutáni sakkpartikkal?

De válasz nem jön tűnődő kérdésemre.

DUDÁS Kálmán fordítása

napló

periszkóp

(Portyázó jegyzetek)

VARGA ZOLTÁN

11.

(*Szertehulló jegyzetek Páskándi Géza drámakötetéről**) Vannak könyvek, amelyek valahogy ellenállnak a szabályszerű recenzióknak. Anyaguk, talán mert nagyon is gazdag, mintha valami Prokrusztész-ágytól rettegne, menekül a fenyegető egyszerűsítések csonkításától, tiltakozik, megmakacsolja magát. Páskándi drámakötete, úgy látszik, ilyen: róla kialakult észrevételeim egyszerűen „nem hajlandók” töretlenül ívelő, egyetlen szálra felfűzhető egységes egészzé összeállni. Vagyis nincs más hátra, mint a „forgácsolás”, „szertehulló jegyzetek” készítése. Bármennyire viszolyogtam is mindig a meg-megszakadó, ismételt nekifutásoktól terhes szövegtől.

*

„FÉRFI: Hát nem büntetik meg már az embereket, hogy nem zseniálisak? Csak a zseniket bünteti az isten? Fordítva miért nincs? Azért büntetni valakit, mert nem zseniális.

NŐ: Szörnyű! Már megint zseniális vagy.”

Mottó is lehetne ez Páskándi Géza kötetének élén, ha — tekintve, hogy a mottót általában másoktól szokás kölcsönkérni — nem maga Páskándi írta volna. *Haljon meg bután* c., sorrendben első párbeszédéből idézett sorai ugyanis mintha tagadhatatlanul rendkívül izgalmos kötetének egyik leglényegesebb vonulatát, s nem egy darabja alapvető konfliktusának leglényegét előlegeznék, a szerző szenvedélyes butaságellenességét, az értelem emberének heroikus és reménytelen küzdelmét az erőszakos ostobaság poshadtan mocsárszagú, mindent elnyelő

* AZ EB OLYKOR EMELI LÁBÁT. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

ingoványával szemben, azért az emberét, aki kezdettől fogva tudja, hogy az eleven sár menthetetlenül magába szívja, hiszen hiányzik a szilárd pont, amelyen harcához megvethetné a lábát. Németh László ír egyébként egy helyen *Lányaim* c. könyvében arról, hogy valójában mi más is tehet az ember a butasággal, mint hogy tanulmányozza. Ezt teszi Páskándi is: párbeszédei és színművei valójában a vegyész vagy a bakteriológus retortái — bennük hozza létre a szerző a vizsgálódásának tárgyát leginkább leleplező körülményeket, a butaság legveszélyesebb fajtáinak, a „kollektív, társadalmi és hatalmi butaság” demonstratív célokat szolgáló tényésztelepeit...

De talán nem folytatom ebben a hangnemben. Nem mintha nyomban visszavonni kívánnám a fentieket, hanem mert úgy tűnik, teljességgel érvényesnek csak akkor tekinthetném őket, ha egyedül Páskándi ötleteit, mondanivalóját, mindig érdekes helyzeteit, „társadalmi modelljeit” veszem figyelembe. Sajnos azonban egyik-másik darabjának fogytékosságait kötetének olvasása közben egy kicsit fájó szívvel voltam kénytelen regisztrálni. Fájó szívvel azért, mert a szemlélet, az attitűd, amit a romániai magyar irodalomban mindenképpen kiemelkedő író képvisel, rendkívül közel áll hozzám. Talán azt is mondhatnám, azonos az enyémmel — ezért sajnálom, hogy nem szólhatok egyértelmű, osztatlan elragadtatással róla. Persze még így is kényszeríteni kell magamat, hogy igyekezzek megőrizni tárgyilagosságomat, és ne menjek el szó nélkül Páskándi drámáinak bizonyos hibái mellett, bármennyire szeretnék is szemet hunyni felettük.

*

Párbeszéddek, színművek, jelzi alcímbe Páskándi könyvének jellegét, s ennek megfelelően anyagát két részre osztja. A kötet elejét elfoglaló párbeszéddek, alapjában véve párbeszédes novellák, bár felfoghatjuk őket kis színpadi jeleneteknek is: közülük némelyik önálló, kiteljesedett kis műnek hat, legtöbbjük azonban inkább csak egy-egy írói ötlet első megfogalmazásának tűnik — szinte mindegyikre jellemző az izgalmas, lényegbe hatoló szituáció —, s ezért nagyobb szabású művek csiráinak is tekinthetők. A sorrendben legelső *Haljon meg bután* c. írás korábban idézett kiragadott gondolata pl. legfőképpen a könyv két záródarabjában, *A király köve* és a *Vendégség* címűekben válik igazán művé, s kapja meg a probléma súlyához illő dimenziókat, az *Önkéntes tűzoltókban* groteszk formában felvetett elidegenült és önmaga ellentétébe átcsapó küldetésűdát viszont (a jelenetben szereplő önkéntes tűzoltók szüntelenül elhivatottságukról beszélnek, közben azonban békésen horgászgatva nézik a közelükben leéő házakat, mivel „életük nagy tűzére” várnak, amelyet kizárólag ők vannak hivatva eloltani, a csodálatos tűzre, amikor „ég a víz”) később *Az ügyben* bontakozik ki teljességgel. Önmagában a legteljesebbnek ezzel szemben e jelenetek közül az *Őszinte pillanatot* érzem, amelyben egy állást féltő vécésnéivel találkozunk, aki maga írja és rajzolja föl a mellékhelyiség falára mindazt, amit általában az ifjúság szokott elkövetni (miután a Páskándi ábrázolta világban állítólag leszokott erről), hogy utóbb legyen mit lemeszelnie, s addig folytatja ezt, amíg csak az illetékesek meg nem tiltják neki a meszelést, mivel úgy vélik, a rajzokból az ifjúság hangulatára és érdeklődési kö-

rére deríthetnek fényt, aminek következtében aztán a néni mintegy az „ifjúság pótlékává” lesz, úgyhogy természetesen a „közvéleménykutató szervek” következtetései is mérhetetlenül távol kerülnek a valóságtól, vagyis az alig négyoldalas kis jelenet hatalom, manipuláció, érdek és mítosz egymásra hatását torzképpen bemutató remek kis modellé válik. Az alaphelyzetet és a színpadi megoldást tekintve ugyancsak érdekes a *Józsai ácsolt, Mari szült* c., kissé már a színművek felé mutató jelenet a Jézus-legeda, illetve az egész megváltás-mítosz sajátosan groteszk parafrázisa, ebben a formájában inkább csak vázlatnak hat, amelyből esetleg alaposabban kibontakoztatott, valóságos, egész estét betöltő színpadi művet is lehetne formálni.

*

A kötet túlnyomó részét azonban a színművekként kategorizált alkotások teszik. Jellemük alapján ezek is két részre oszthatók.

Egy részük hamisítatlan abszurd színműnek tekinthető. Vagy akár „abszurdoidnak”, ahogyan Páskándi nevezi őket. Bár nem tudom, mennyiben van szükség erre az újszerű kategóriára.

„Az a fajta színház, amelyet én szeretnék, nem abszurd, sokkal inkább abszurdoid. Az abszurd jelenség, a képtelenség, az ész-ellenesség, a véletlenek uralma ott van a világban, a múltban, a jelenben, sőt a jövőendő történelmében is, mint fájó, eszünket bontó lehetőség. Ezt a jelenséget szeretném a legpontosabban körülírni, mert szerintem a pontosság esztétikai kategória. Én nem igenlem az abszurdot, nem is kergel kilátástalanságba, de tudomásul veszem azt is, hogy egyetlen fegyverem van ellene: a precizitás: az értelem indulata.”

A könyv elé írt rövid bevezetőben olvasom ezeket a sorokat, számomra azonban így sem egészen világos, mennyiben indokolt ez a műfaji elhatárolás. Nem látom az alapvető különbséget, a választvonalat, ami lényegbevágóan elhatárolná Páskándi abszurdoidjait Ionesco vagy Beckett abszurdjaitól. Úgy tűnik, Ionesco és Beckett, függetlenül attól, hogy mennyire hisznek az értelemben, az értelmellenség felmutatásával maguk is az értelemre apellálnak, ugyanúgy, ahogyan Páskándi is teszi. Vagy talán arról lenne szó, hogy Páskándit specifikus külső okok készítették arra, hogy abszurdjait valamilyen módon megindokolja, mondjuk így, szalonképessé tegye. Ebben az esetben ércem, világos... Persze, lehet, hogy tévedek, ám mindenesetre fülemben cseng egy nemrég elhangzott zordon államfői kijelentés: „A dolgozó nép államának joga van beavatkozni az irodalomba.” A korábban említett „mottót” akár ide is írhatnám.

*

De talán felveszem inkább az elejtett fonalat. Essék szó valamennyi darabról, szép sorjában, úgy, ahogyan követik egymást. Némelyikükben a szituáció vagy a cselekmény önmagáért beszél.

Mint például a *Külső zajok avagy: Kopa úrtól nem kell félni* esetében. A színen hivatal. „Valaki” (így hívják a darab egyik szereplőjét) bevzeti a színt a tagbaszakadt, brutális külsejű Kopa urat, közli, hogy nem kell tőle félni, majd távozik. Kopa úr a színen marad, mozdulatlanul áll. A hivatalban dolgozó vagy inkább nem dolgozó három hivatalnok

közben saját semmittevését indokolja („A munkaidőben érezzük a szabadidőt. A szabad időben a munkaidőt”), ódákat zeng a hivatali kötelességről, saját odaadásáról, a kötelező derűlátásról, s gyalázza a „hivatal ellenségeit”. „Valaki” időnként visszatér, és egyre fenyegetőbb formában megismétli, hogy Kopa úrtól „nem kell”, „nem szabad”, illetve „tilos” félni. A befejezés: Kopa úr egyetlen fenyegető gesztusa után függöny. De érezzük, hogy a hivatalnokokon nyomban úrrá lesz a legnagyobb fokú rettegés. Kissé még a rövid jelenetek vonásait viseli magán. Az a fajta abszurd, amelyhez a mélyebb mondanivalót a hangulati elemek hatására inkább csak „hozzáérezzük”, semmint magában a szövegben rejlik.

A bosszúálló, a kapus, avagy: kérjük a lábat letörölni viszont minden tekintetben, a mondanivaló súlyát tekintve is, kitűnő, hamisítatlan abszurd, a kötet egyik legjobb darabja. Cselekménye röviden: az „Első Lábtörő Intézetben”, ahol szigorú rendszabályok követelik meg az alkalmazottaktól és ügyfelektől lábaik letörlését, váratlanul megjelenik tolokocsijával egy lábatlan nyomorék (Szakáll), az intézet korábban a háborúban századosként szolgáló igazgatójának volt katonája, aki lábait természetesen a háborúban vesztette el. Nyomorékságáért egykori parancsnokát vádolja. Kettejüknek a szituációt maximálisan kiaknázó párbeszédéből kitűnik, hogy Szakáll mintegy akkor elmulasztott parancsmegtagadását igyekszik pótolni, ezután revolverrel arra kényszeríti az igazgatót, hogy újrajátsszák akkori utolsó találkozásukat, ami annak idején úgy ért véget, hogy Szakáll engedelmesen kivonult örködni a fagyos éjszakába, aminek következtében végül is mindkét lába lefagyott. Ezúttal azonban, e különös „repríz” során megtagadja a parancsot”, és végez egykori felettesével. A néhai igazgató posztját elfoglaló korábbi helyettese segítségével azonban elkerül: a büntetést, tettét önvédelemnek minősítik, sőt kapusként még állást is kap az intézetben: feladata mindenekelőtt annak megakadályozása, nehogy esetleg az új igazgató is hasonló gyilkosság áldozatává váljon. A darab ezután abban kulminál, hogy valóban megjelenik egy újabb lábatlan tolokocsis (Doma), s közli Szakállal, hogy az új igazgató állást kínált neki. A most már „birtokon belüli” Szakáll, kihasználva, hogy valóságos testi helyzete a portásfülke jóvoltából sorstársa előtt rejtve marad, a lábakkal és hivattal rendelkezők fölényével fogadja, hosszabb szóváltás után azonban mégis kénytelen kigördülni a portásfülke védelméből, dulakodni kezd Domával, kettejük küzdelméből pedig végül is az utóbbi kerül ki győztesen: Szakáll tolszékével együtt valahová a mélységbe zuhan. A második számú igazgató viszont a lépcsősor tetejéről közönyösen szemléli a furcsa párviadalt — számára mindegy, melyik nyomorék tölti be a kapus tiszt-ségét. Nagyszerű, tiszta, jól „leolvasható” képlet ez, talán azt is mondhatnám, „a történelem sűrített kivonatának” vegyi formulája. A darab olvasása közben ugyan néhányszor eszembe jut Karinthy Frigyes *Dr. Ugyanaz* c. rövid kétrészes monológja, amelyben egy utas szólal meg villamosra szállás előtt és után, természetesen más-más módon — Karinthy figurája azonban demagóg törtető, Páskándié viszont nyomorult kisember, akit a történelem hernyótalpai nyomorítottak olyanná, amilyen. De talán ennél is lényegesebb, hogy Karinthy éppen csak felvilágitja, s tényként állítja elénk, amit Páskándi analitikusan részletezve, belső folyamatként igyekszik megragadni. A „hatáskörét” elfoglaló Sza-

káll nagy monológja a darab legragyogóbb részlete. Érdeemes bemutatni a benne lejátszódó „adaptálódási folyamat” egy-egy állomását:

Először megrészegül: „... *(Lekönyököl, jól erősen próbálgatja az asztalt)* Kibir ez kettő olyat is, mint én. *(Körülnéz. Sóhajt)* Olyan jó erős itt minden. Ott az a lépcső, az is milyen erős. Meg ez a kis portáskunyhó. A szék, az asztal *(Lenyúl)*, lába van, jó erős lába. Itt lába van ám mindennek! *(Hirtelen hallgat el, kis szünet)* Szóval ez az enyém, ez mind az enyém. Minek kellene már az a vacak föld, ha van ilyen takaros kis kunyhója az embernek. Innen engem az isten se túrhat ki.”

Aztán megretten, riadalommal tölti el, hogy egy gépezet részévé vált, amelynek rendeltetését, belső mechanizmusát nem ismeri:

„Micsoda dolog az, hogy a kapus se tudja, kinél van a kulcs? Nekem, a kapusnak tudnom kell, ha senki se tudja, de nekem szabad tudni. Ha mindenki elől dugdossák is, nekem mondják meg, hol van, kinél van, mert én kapus vagyok, s hogy lehetek kapus, ha még ennyit sem tudok. (...) Istenem, milyen kapus vagyok én, ha még ezt se tudhatom?”

Végül beletörődik helyzetébe, lemond tulajdon értelméről, „megneveli” önmagát:

„Éngem ide tettek, s ha ide tettek, akkor van minden, mert nem véletlen, hogy ide tettek és éngem tettek ide. Akkor ez azt jelenti, hogy én itt felelek. Én felelek a jelszóért. *(Kis szünet)* Néha elvesztem a fejemet, mer gondolkodom, de ezt nem kell tenni, ehelyett csak arra kell gondolni, csak arra az egyre kell gondolni, hogy éngem ide tettek és én kapus vagyok. A többi nem számít.”

De még valami élesen szemünk elé villan ebből a darabból: az elnyomóknak mindig szövetségesre van szükségük, elnyomás csakis az elnyomottak közreműködésével képzelhető el. Csakis a Szakállók és Domák közreműködésével. A befejezés egyébként fölvet bennem egy lehetséges alternatívát, bár valószínűleg a szerző is gondolt erre: talán úgy is be lehetett volna fejezni a darabot, hogy miután Doma elfoglalta helyét, egy harmadik tolokocsis jelenik meg...

Az *Akik nincsenek a Brehmben* ezzel szemben az abszurd játék egy másik változatát képviseli. Helyzeteinek abszurditása a formális logikával folytatott virtuóz játékon alapszik, azon, hogy a darabban egymásra halmozódó képtelen helyzetek logikailag látszólag támadhatatlannak, illetve a játék kedvéért készek vagyunk ilyennek elfogadni őket. A cselekmény szinte kizárólag az egyik pillanatról a másikra kialakuló látszat-helyzetekre és az ezekből adódó félreértésekre épül, aminek folytán ez a darab kissé a régi típusú vígjátéknak, s egy kicsit talán a belőle kifejlődött kommersz-vígjátéknak rokona is, bár azáltal, hogy a félreértések csak részben tisztázódnak (a félreértések sorozatát „Alacsony” azzal indítja el, hogy beállít a Zoológiai Könyvkiadóhoz, és kifogásolja, hogy „nincs benne a Brehmben” — a végén kiderül, hogy ezt egy állattani cikkére értette), s a szerkesztő a félreértés áldozataként továbbra is az elmeógyógyintézetben marad, a befejezés cseppet sem hasonlít az efféle komédiák szokásos, megnyugtató lezárására. A komoly

gondolati magot viszont legfőképpen a „normális” és „abnormális” fogalmának riasztó relativitásával folytatott játék képviseli. A szerzőnek, darabja minden bohózáti jellege ellenére is, elsősorban az alábbihoz hasonló párbeszédnek révén sikerül megdöbbennie és gondolkodásra készítenie olvasóját illetve nézőjét:

„PROFESSZOR: ... önöknek tudniuk kell, hogy az emberek épelméjűségét vagy betegelméjűségét eleddig nagyon könnyű volt megállapítani.

ORVOS: No és?

PROFESSZOR: Azért volt könnyű, mert a többséget vettük normálisnak, a kisebbséget pedig abnormálisnak. No már most: az a gyanúm, hogy a statisztika elért az ötven százalékhoz. Vagyis: ötven százaléka az emberiségnek épelméjű, ötven pedig nem.

ALACSONY: Hát akkor rendben van. Tudjuk, hogy ki az abnormális... A másik ötven. Mindig a másik ötven.

PROFESSZOR: Épp az, hogy nem: mert mind a két ötven százalék joggal kérheti a közvéleményt, hogy őt számítsa normálisnak. Értik ezt?

SZERKESZTŐ: Vagyis mivel a két rész egyenlő, nem tudunk dönteni, ami az épelméjűség normáit illeti?

PROFESSZOR: Úgy van! Erről van szó.

SZERKESZTŐ: (tűnődve): De milyen közvéleményt kérjünk fel, hogy megállapítsa rólunk, épeszűek vagyunk-e? Milyen közvéleményt? Hol van az a közvélemény? Mind a két ötven százaléknak külön közvéleménye van. Hova forduljunk? ...”

Az előbbi némileg talán sovány mondanivalójú, de igen ügyesen felépített darabbal szemben *Az ügy* címűt, ami a formát, a „kerekséget” illeti, a „filozófia” kissé mintha szélfeszítené. Pedig az alaphelyzet, mint Páskándi úgyszólván valamennyi darabjában, itt is rendkívül izgalmas. A szentilisen motyogó „Ez az úr” irodáját W. C.-nek álcázza, s az ide belépőket valami pontosan körvonalazni nem tudott „önmagáért létező” ügynek igyekszik megnyerni, majd amikor rábeszélése nem jár eredménnyel, leüti és begyömöszöli őket egy hatalmas beépített szekrény ajtaján. Ezután magában a „szekrényben”, azaz mint megtudjuk, a túlvilágon vagyunk: az itt ábrázolt helyzet sokban emlékeztet Sartre *Zárt tárgyalására*, s bizonyos értelemben Mrožek *Sztriptízére* is, mivel a színen most „Ez az úr” áldozataival, az emberi társadalom különböző típusaival találkozunk, a középpontban „Komor úrral”, az önmagát vezetésre hivatottnak érző értelmiség képviselőjével, aki korábban „Ez az úrral” vitázva az ügyön éppen az emberközpontúságot kérte számon („Nincs ügy rajtam kívül. Ügyön kívül én sosem lehetek.”), most pedig társait igyekszik fegyelmezni, erkölcsi tartásukat (ami valójában nincs is) megőrizni, s így biztosítani számukra a fennmaradást, illetve megérkezésüket a mennyországba. Velük folytatott, többnyire karikírozó szimbólumok által ábrázolt harcában azonban, a titokzatos hatalmak jóvoltából ugyancsak áldozattá vált „Ez az úr” segítségével csupán megsemmisíteni sikerült őket, hogy utóbb, mivel tanúja volt gyengeségének (ti. hogy evett a helyiségben felhalmozott ételekből, amit pedig korábban társainak megtiltott), vele is végezzen, úgyhogy végül is eljut a mennyországba, ám itt közlik vele, hogy az egyedül érkezőket nem fogadják be.

„Komor úr” tehát, aki eleinte Jónás módjára vonakodott az „ügy” szolgálatába állni, majd minden erejével küzdött érte, végül is nem csupán társai, de az ügy hóhéra is lesz. Ennyi is elég talán, hogy éreztessük, maga a „story” kitűnő, olyan parabolyszerű építmény, amelynek nagyon is valóságos politikai-történelmi vonatkozása van, nagy kár azonban, hogy a rendkívüli gondolatgazdagság és a számos nagyszerű részlet ellenére, talán helyenkénti túlírttsága miatt is, valahogy szétesik, parttalanúvá válik. Páskándinak mintha nem sikerült volna megtalálnia az igazi hangot ehhez a darabhoz, ez részben talán sajátos kísérletezésén is múlik. Szereplői ugyanis, bevallott írói törekvés folytán, minduntalan hangnemet váltanak, „egyik percről a másikra kezdenek fennköltén, szónokian, paposan, régiesen vagy éppen közönségesen” beszélni, aminek ugyan lehet bizonyos funkciója (egyebek mellett ez mintegy arra is utalhat, hogy az „ügy” nem pontosan meghatározott, sok mindent jelenthet), alapjában véve azonban valahogy „atonálissá”, összhatás nélkülivé teszi a darabot. De még ennél is kevésbé szerencsés megoldásnak tetszik számomra Szent Péternek és a „Jó isten hangjának” szerepeltetése — valószínű, hogy sokkal jobb megoldás lett volna, ha a „felsőbb hatalmak” megtestesítői nem a keresztény (vagy bármely más létező) vallás keléktárából kerülnek a műbe, a Jó isten összegező tanulsága pedig túlságosan is „madáchian” fennkölt (ám mégsem parodisztikus!), és sehogyan sem illik a darab helyenkénti pompás „fekete humorához”, nemegyszer a burleszk felé közelítő harsány komikumához. Ennyire széles regiszteren játszani egyetlen művön belül, úgy tűnik, mégis kissé kockázatos vállalkozás.

Szerkezetileg ügyesebb, egységesebb a *Kalauz nélkül* c. darab, mely mondanivalóját tekintve sokban rokona az előbbinek, lényegében azonban a kisemberi-kispolgári vakhit, a mindenáron hinni akarás, valamint hit és érdek kölcsönhatásának, egymással való szimbiózisának abszurd szatírája. Az alaphelyzet és mondanivaló ezúttal összhangban van a feldolgozással, a fabula pedig önmagáért beszél. A darab szereplőit, a vonaton utazó négy embert, egy ötödik — mivel rendkívül határozottan és fenyegetően állítja — arról győzi meg, hogy „az asztal ugat, a szék nyerrit, az abrosz nyávog”, majd miután a dolgok úgy alakulnak, hogy utasaink egyike ebtenyésztőként, a másik lótenyésztőként, a társaság két nőtagja pedig közösen macskatenyésztőként csinálja meg a szerencsés-jét, évek múlva együtti utazva ismét összetalálkoznak „megváltójukkal”, aki azonban már nem emlékszik egykori „kinyilatkoztatására”, úgyhogy a mélységesen csalódott társaság egyik tagja végül is kilöki a vonatból, ám hogy hitük továbbra is töretlen maradjon, az író az utolsó jelenetben sejteti, hogy a szereplők idővel meggyőzik magukat, hogy valójában nem is egykori „prófétájukkal”, hanem csupán hasonmásával találkoztak. Valójában ez a kötet legkerekébb, legtípikusabb abszurdja. Főlöszleges sallangot, „túlfilozofálást”, vontatottságot alig találunk benne. Az, hogy a szereplők a darab folyamán végig képtelenek eldönteni, megy-e a vonat vagy áll, első pillantásra talán csak a légkör titokzatos-sága fokozásának hat, vagy legfeljebb ügyes technikai fogásnak is egyben, aminek folytán nem kell lelassítani a cselekményt azzal, hogy a vonat állomáshoz érkezik, elindul az állomásról stb. Azután jut csak eszünkbe a lehetséges asszociáció, a nehezen eldönthető kérdés: haladunk-e vagy pedig egyhelyben vesztegelünk? S valóban, ha az efféle

bárgyú hívőség, a vele összefüggő önhipokrizis múltbeli, illetve jelenlegi „mennységére” gondolok, nagyon is kérdésesnek érzem a haladást. S a jelek szerint Páskándi is így érzi. Még ha darabja végén ki is derül, hogy a vonat robog — ezt azonban már inkább csak a cselekmény logikája követeli meg: tudatni kell a nézővel, hogy a szerelvényből kitzasztott próféta halálra zúzta magát.

*

Ennyit az „abszurdoidokról”. A kötet három utolsó darabját ugyanis, bármennyire tartalmazzanak is abszurd elemeket, már csak bizonyos megszorításai lehet akár abszurdnak, akár abszurdoidnak nevezni. Valójában három formailag egymástól igen eltérő darabról, egy erősen farce-jellegű verses mesejátékról, egy nagyon is aktuális kérdéseket fessegető „mitológiai játékról”, s egy egészen sajátos hangvételű, anyagát szabadon kezelő történelmi drámáról van szó. Az alapgondolat azonban annál inkább egybefűzi őket: a jobb híján konfliktusnak nevezett valami mindhárom darabban kettős töltetű, két pólus között feszül: az egyikben hatalom és ostobaság, a másikon az örök vesztesre ítélt kiszolgáltatott értelem és etikai fölény csapódik ki. A korábban idézett mondat a zsenialitásról valójában ezekben a színpadi alkotásokban érik művé, s Páskándi drámairói munkásságának eddigi csúcsaivá is egyben.

A címadó *Az eb olykor emeli lábát* a szerző műfaji megjelölése szerint „verses mesejáték, avagy stílusparódia a romantikáról”, különös módon azonban mintha az utána következő két dráma, s egyben minden „mártírdráma” paródiája is lenne. Valójában azonban több is ennél: a középkori köntösbe öltöztetett, azt is mondhatnánk Grimm-mesékből elénk lépő figurák, a királyi udvar különféle tisztségviselői, voltaképpen a közös érdek sugallta „lapitást” a „hallgatás összeesküvését” testesítik meg, amikor a darab színhelyét képező meseország (akár Eufemiának is elkeresztelhetnének) törvényeihez tartva magukat, nem hajlandók nevén nevezni a trón alatt talált kutyapiszkot, inkább hosszasan vizsgálgatják, sőt valóságos tudományos szümpoziont tartanak, s látszólag még a halálos ítéletet is készek vállalni, mivel az ország királya éppen arra akarja kényszeríteni őket, hogy a „gyereket” nevén nevezzék. Rövidesen kiderül azonban, hogy voltaképpen mégsem ők azok, akik „hitükért” életüket is készek kockára tenni, hanem a félig-meddig narrátori szerepet is betöltő Hírnök, aki kiejti száján az inkriminált kifejezést, lévén, hogy a királynak mégsem kell az igazság, mivel úgy véli, hogy „Ezek hazudtak, ámde szépen: / s ha te igazat mondtál nekem, / az igazságod olyan rút, hogy / illetet volna inkább hazudnod!”, vagy amint azt Páskándi a darabhoz írt bevezető sorokban megjegyzi: „sem az igazság, sem a nem-igazság nem kell az uralkodónak, bár igazságra biztat, hanem csak az kellene, amit ő már kimondott: egyfajta igazság, ami neki jó.” Hírnökünket tehát az inkvizíció elé állítják, s a máglya veszélyétől csakis állításának visszavonása árán szabadulhat, amely befejezést persze a darab paródiaszerűsége, de még inkább megkapó „tündérien vaskos” hangvétele is megköveteli, ugyanakkor azonban ez a végkifejlet szükségképpen magában rejt egy olyanféle tendenciát is, amelyet ha szavakba öntenénk, valahogy így hangzana: „nem érdemes minden kutya-gumiért feláldozni az életet”, sőt egy kicsit talán úgy is, hogy „minden

ügy kutyagumit ér, ha egyszer hiába áldozzuk életünket érte". Páskándi darabjának konklúziója tehát itt egyaránt értelmezhető derűs életigenlésnek és lemondó, rezignáltan legyintő, keserű fintornak, s ezen a különös kettősségen alig változtat valamit a Hírnök zárószava, amelynek végén mintegy „eppur si muove”-ként kimondja: „és mégis: Az EB OLYKOR EMELI LÁBÁT”, ami által különben a darab egy kissé mintha konkrétan a „Galilei-témakört” is parodizálná, mintegy azt példázva egyben, hogy az igazság, ha fényes nappal hallgatni is kényszerül, Stefan Zweig szavával élve, „csendes éjszakákon kezd beszélni”. De már azért is érdemes nagyon komolyan venni ezt a csupán látszólag könnyed és játékos darabot, mivel bizonyos, lényegüket tekintve egyszerű és érthető társadalmi-politikai jelenségek manipulációs kódosítása-szépítése nagyon is korunk jelenségének számít. A Hírnök frappánsan csúfolódó verssorai kissé mintha a szocializmus bizonyos korszakainak kötelező hurroptimizmusát, a kényszerű önkritikát és az ugyane korszakra eső koncepciók pereket is eszünkbe juttatnák:

„Visszavonom, hogy lenne ily szó.
Ha lenne — rosszabb. Ha nincs — az is jó.
Visszavonom, mert, ó, ilyen nincs,
s a föld csak illat, drágakő, kincs...
Mikor a csorda este ballag,
nyomukban lapos szírmok hullnak.
Mikor juhnyáj jó szaporán,
finom som a lába nyomán.
Mikor olyik nap gyalog is jár,
Harcolni indul, ó, a király.
Mikor az eb lábát emelve
sandít — egy oszlopot szemelve,
azt nézi ő, milyen a stílus:
dór-e, jón-e, avagy korinthus? ...”

A király kövében (Pygmalión és Galatea) azonban nyomát sem találjuk az álcázó bohócfintoroknak és a csörgősípkának. Középkori köntös helyett ugyan mitológiai álruhával találkozunk, mögüle azonban sokkal leplezetlenebbül villan elő a korunkra nemcsak vonatkozatható, de egyértelműen vonatkozó mondanivaló. Páskándi itt Pygmalión legendáját és az Oidipusz-mondát kapcsolja egybe, sőt még Hérosztratésznek, az efézusi Artemisz-templom felgyújtójának is szerepet ad, hogy aztán az ő segítségükkel boncolgathassa hatalom és művészet (illetve művész) kapcsolatát, alkotó és alkotás viszonyát — az utóbbit legfőképpen az alkotásnak az alkotótól való elidegenülése, illetve elidegenítése sfkján. Thébai városában vagyunk, Oidipusz uralkodása idején, akinek ekkor még nincs tudomása tulajdon vérfertőző házasságáról. Itt él Pygmalión is, a zseniális szobrász, akit Oidipusz saját szobrának elkészítésével bíz meg, Pygmalión azonban, amikor a királytól kapott márványt (a „király kövét”, amely itt a „társadalmi megrendelés” szimbóluma) faragni kezdi, egyszer csak rádöbben, hogy keze nem engedelmeskedik akarátának, s vésője nyomán egy csodálatos lányalak, Galatea bontakozik ki, akibe, mint nőszemvényének megtestesítőjébe, halálosan beleszeret, Artemisz istennő pedig fohászára Galateiát elevenné változtatja. Pyg-

malión bűne tehát nyilvánvaló: a király márványából más szobrot faragott, s ezt még azáltal sem teheti jóvá, hogy saját pénzén vásárolt márványból sietve elkészíti Oidipusz szobrát is, ami még így is remekmű. A kéjszívű Oidipusznak ugyanis most már a megelevenedett alkotás, Galateia kell, sőt különös módon maga a lány is a királyhoz vonzódik, amivel — úgy tetszik — a szerző talán azt akarhatta jelképezni, hogy bizonyos körülmények között maga az alkotás is, látszólag önálló életre kelve, s alkotójától elszakadva, kezes báránként a hatalom gyönyörűségére szolgál, illetve annak eszközévé válik. Pygmalión azonban vonatkozik a király követelésének eleget tenni, nem hajlandó simán átengedni Galateiát, emellett pedig, mivel helyzete korábban kiváltságos volt (a többi szobrasszal szemben nemcsak a király szobrain dolgozhatott, hanem még „kebelt és feneket” is faraghatott!), még talpnyaló és tehetségtelen művészlársai is a vesztére törnek. Megszületik a vád: Pygmalión vérfertőző viszonyban, tulajdon lányával él együtt, csodáról szó sincs, a szobrot Pygmalión sokáig titkon idegenben neveltetett lányáról mintázta, hogy utóbb az alkotást az eleven modellel cserélje föl. Újabb vádpont Artemisz istennő profanizálása s a hivatalos papság megkerülése, a vád tanúja pedig éppen az Artemisz templomát felgyújtó. Hérosztratész, aki szerint Pygmalión sokkal jobban felháborodott volna tettén, ha az istennőnek valóban hálával tartozik. Hamisítatlan huszadik századi tárgyalási komédia tanúi leszünk tehát, ahol az ítélet egy pillanatig sem lehet kétséges (mérgeppohár), s ezzel összefüggésben a mondanivaló élet még fokozza, hogy Oidipusz olyan bűnért itéli el Pygmalión, amihez hasonlót, ha tudtán kívül is, de ő követ el (a hatalom tehát olyan bűnöktől is terhes, amelyeknek nincs tudatában), Pygmalión pedig már csak tehetetlensége folytán is ártatlan az ellene felhozott vádban. Páskándi vádirata viszont nemcsak a hatalom művészetet elnyomó és az alkotást a maga céljaira kisajátító törekvései ellen irányul, hanem a hatalomhoz törleszkedő, besúgástól sem visszariadó dilettáns álművészek ellen is, akiknek legalább akkora része van Pygmalión tönkretételében, mint magának a műpártoló szerepében tetszelgő Oidipusznak, aki egyébként sem tekinthető szabadnak: vonzódik ugyan Pygmaliónhoz, az ihletett alkotóhoz, ugyanakkor azonban saját hatalmának és hiúságának foglya is, kénytelen az általuk diktálta szerep szellemében cselekedni. A „szervezett középszerűség ideológusa” nem is ő, hanem tanácsosa, a Pygmalión perében bíróként is szereplő Epigonész, a tragikum viszont abban van, hogy a hatalom embere, függetlenül attól, hogy kinek érdekében teszi ezt, kénytelen is az ő „intelméi” szerint gyakorolni hatalmát. De lássunk is valamit ezekből az intelmekből, már csak azért is, mert ez valamennyire a mű éléből is izelítőt adhat:

„EPIGONÉSZ: Azt mondom mégis, királyom, hagyd a tehetségeket. Ne bámuld őket, ne gyűjtsd köréd, ne adj nekik teret. A tehetség igen veszélyes ám. Ezek szeretik, ha kényeztetik, körülrajongják őket. Szavuk megbízhatatlan, mert csak bensőjükre hallgatnak leginkább, csupa szeszély minden moccanásuk, olykor képesek szembeszállni istennel magával, nem is beszélve rólad, a királyról. Követelőznek, csillogtatják az elmét. Gyakran gúnyorosak és lenézik a szorgalmas halandót. Mondom, Oidipusz, egy királynak semmi keresnivalója a tehetségek körében, s a tehetségeknek a király körül...

OIDIPUSZ: Hát akkor mit ajánlasz?

EPIGONÉSZ: A jámbor szorgalmasokat, a szófogadókat gyűjtsd magad köré, kikben annyi tehetség sincs, mint a körmöm feketéje, de tudják ezt, s ezért hűséggel bizonyítanak. Ezekről ugyan ne várj szikrázó szellemet, de hátad mögötti szót, gyilkos mosolyt és árulást se várhatsz.

OIDIPUSZ: A hatalomból a szellemet kizárjam?

EPIGONÉSZ: Feltétlenül. A szellem elpuhít. Ha cselekednél, kezéd megkötí. Mondom, Oidipusz, uralkodj a tehetségek ellen! Őket kizárva minden hatalomból, megláíod majd, mily sokáig trónolsz."

Összetetten láttató és rendkívül sokatmondó darab tehát *A király köve*, amely népes szereplőgárdájával művészek és álművészek egész kis galériáját vonultatja föl (Pygmaliónon kívül Kajax, Boreasz, Tantosz szintén a művész illetve a dilettáns egy-egy különböző indíttatású típusát képviselik), mondanivalója pedig nem is szorítkozik csupán a művészet és a hatalom itt ismertetett antagonizmusára, ugyanis külön figyelmet érdemel még a darab egy másik, latensnek mondható rétege is, ami az alkotás lelki rugóira, mindenekelőtt alkotói készség és erotika összefüggésére vonatkozik. Hogy ennek ellenére mégsem tűnik ez a darab akár az „Ebhez” viszonyítva is, maradéktalan, harmonikus egységgé olvadó műnek, az legfőképpen azzal magyarázható, hogy Páskándi itt is gyakran terjengősebb a kelletténél, helyenként szinte pongyola, többször megesik, hogy egyetlen bekezdésen, illetve „mondókán” belül ugyanaz a mondat pár sorral alább megismétlődik, méghozzá különböző nyomatékosságot fokozó funkció nélkül, számos esetben pedig szükségtelenül él a „félre” utasítás mindenképpen kissé avult eszközzel, s úgyszintén a monológgal is, amivel kétségtelenül szereplőinek belső indítékait igyekszik felszínre hozni, ezek azonban többnyire a dialógusokból, s magából a cselekményből is kiviláglanak, még ha esetleg kevésbé árnyaltan is. De hát a drámaírás Németh László szavával élve „ácsmunka”, durva faragást követel, az egyes figurák sokoldalú részletes körüljárása mégsem lehetséges olyan fokon, mint pl. egy regényben. Legalábbis nem a kívánatos feszültség csökkenése nélkül. A drámaiság kedvéért valamit mégiscsak áldozni kell.

Az utolsóként szereplő *Vendégség* c. drámában azonban Páskándinak sikerül azt is megtalálnia, amit korábbi darabjaiból gyakran hiányoltunk: az összevonás, a sűrítés eszközeit. Emellett pedig, amennyiben igaz előbbi állításom, miszerint *A király köve*, ami a szókimondást illeti, konkrétabb, lendületlenebb *Az eb olykor emeli lábáthoz* viszonyítva, ugyanez még fokozottabban érvényes a Pygmalión-dráma és a *Vendégség* összevetése esetében, mivel az utóbbi sokkal nyíltabban veti fel az „eretneküldözés”, a „boszorkányperék” s a velük szétbogozhatatlanul egybefonódott kémkedés, besúgás kérdését. Úgy is mondhatnám, e történelmi dráma meze (a darab Dávid Ferenek, az unitárius vallás alapítójának alakját idézi, illetve várfogságban bekövetkezett halálát megelőző meghurcoltatását mondja el) sokkal áttetszőbb itt, mint korábban a mese- vagy a mitológiai játék volt, szerepe már nem is annyira az álcázás, inkább lehetőség, keret a téma művészi megjelenítéséhez. Összevontsága folytán azonban, szókimondása ellenére, szimbólumrendszerre érdekes módon összetettebb, talányosabb, több értelműbb is, mint *A király kövének* jelképei. Különösképpen vonatkozik ez Máriára, a darab bevallottan költött szereplőjére, az „ösellenség”, a butaság megtestestítő-

jére: a lány besúgói szerepe, éppen mit sem értése folytán, sokkal veszélyesebb, mint Socinóé, a Báthory Kristóf fejedelem által Dávid Ferenchez küldött tudós teológusé, akinek kételkedése tulajdon missziójában egyébként a „drámát a drámában” képviseli a műben, s akinek legfőbb tévedése, hogy azt hiszi, megállhat az úton, amelyen elindult. A hidegen számító Blandrata György, Socino „felettese” a besúgói láncban, azonban kíméletlenül eloszlatja illúzióit: „Mert, Socino, az értelemnek mindig választania kell: vagy a butaságot, a tudatlanságot hagyja ítélkezni, vagy pedig ő maga ítélkezik.” Ezt az értelmetlenségnek sőt értelmellenességnek való tragikus kiszolgáltatottságot Páskándi még más eszközökkel is tovább fokozza. A dráma realista szemszögből nézve legbizarrabb eleme az, hogy Dávid Ferencnek és Socinónak egyaránt viszonya van a lánnyal, voltaképpen azokat az eltéphetetlen szálakat szimbolizálja, amelyek az értelmiségit a „primitívek” világához fűzik, s ugyanezt jelzi az is, hogy Mária egyre kíméletlenebbül terrorizálja mindkettőjüket, akiket a szerző különben is „gyorsított eljárással” mind tehetlenebb öregemberekként mutat be közönségének. A darab igazi aktualitása azonban mégsem ebben rejlik, hanem sokkal inkább magában a társadalmi modellben, amelyen belül aztán a besúgás illetve a butaságnak való kiszolgáltatottság megjelenik, s amely modell voltaképpen az egy mozgalmon belüli, nem csupán személyes ellentétek, de a „taktika” körüli nézeteltérések miatti leszámolást jeleníti meg. Nagyon is lényeges, hogy Dávid Ferenc ellenfelei a katolikus hatalommal kiegyező Blandrata és Socino ugyanazon egyház másik, konzervatív szárnyát képviselik — ám paradox módon, ami a dolgok időrendiségét illeti, valójában egy, a mozgalmak életében később színre lépő magatartást reprezentálnak: az „expansionista” és rajongó Dávid Ferencsel szemben a „realista-megőrző” típusát; legfőbb gondjuk az eszmék terjesztése helyett az egyház fennmaradása, ami egyrészt szorosan egybeforr saját fennmaradásukkal, s hatalmukkal is, másrészt viszont a helyzet kikerülhetetlen logikája folytán az *áruházzal* lesz egyértelmű, hiszen a fennmaradásnak ára van, s ez rendszerint éppen az új eszme lényegéről való lemondást jelenti. E dilemmában pedig akár még Trockij és Sztálin konfliktusának lényegére is ráismerhetünk, s persze mindarra is, ami ezután történt. Hogy mennyire árnyalt és sok szempontot figyelembe vevő itt Páskándi, bizonyítékként álljanak itt a dráma egyes szereplőinek különböző helyekről kiragadott megnyilatkozásai:

„BLANDRATA: Most a szilárdítás kora jön el. Most nem az elme szikráira van szükségünk, nem a képzelet villanásaira, mert ezek lehetnek akár mily csodálatosak is, csupán veszélyt hozhatnak arra, ami már a fejedelem szemében is hatalomnak számít: az unitárius egyházra...”

...

„SOCINO: S ha mindenkit megölünk, aki az egyházban okosabb nálunk, akkor ki marad? Hülyék egyházát akarjátok?...”

...

„SOCINO: Ám ha mi ítélkezünk saját embereinken, saját hittársainkon, ne feledd el, doktor úr, hogy megrendülhet a hívőkben az egyház iránti bizalom. Mert így azt fogják érezni, hogy a hitet művelő egyházból törvénytörő, ítélőtörő lett, nem a védelem egyháza, hanem a vádaké.”

...

„DÁVID FERENC VEJE: Túl sok értelmet adtál egy helyre, Uram, s akinek kevesebb jutott, dühödt irigységében elpusztítja a legszebb értelmeket, bosszúból, hogy nem tudja egy szintre süllyeszteni önmagával...”

*

További, összefoglaló értékelés? Úgy tűnik, szükségtelen. A kötet értékeiről az egyes darabok kapcsán épp elég szó esett. De éppúgy hibáiról is — róluk még legfeljebb annyit, hogy a már említett terjengőség, az itt-ott megfigyelhető szerkezeti körülményesség érezhetően a legpótolhatatlanabb írói ihletettségből származik: az alkotót fogva tartó, kitörni kész mondanivaló belső feszítőerejéből. A nemegyszer túlírtnak mondható szövegen gyakran egy túlhevített gőzkazán sistergése érzik. És alighanem éppen ez a sistengés az, ami elsősorban szószékké avatja a színpadot. Hiszen a dramaturgia mesterfogásait viszonylag könnyen meglanulhatjuk (vagy akár fel is rúghatjuk őket), ám maga a „gőz”, az energia semmivel sem helyettesíthető. Páskándiról mindenképpen mint *drámairóról* beszélhetünk, akinek jelentősége máris túlmutat a romániai magyar irodalom keretein.

És még valami: egy nemrég Romániában járt ismerősöm leveléből arról értesülök, hogy a temesvári és a marosvásárhelyi színház, a korábbi tervekkel ellentétben, mégsem mutatja be a *Vendégséget*. Ha valóban ez a helyzet, érdekes lenne tudni, miért. Egyébként kedvelem az ártatlanul csodálkozó szerepét.

*

12.

(*Üzenet az Üzenetről*) Kivételes esemény, örvendetes tény, nem lehet szó nélkül hagyni: 1971. szeptember 1-i keltezéssel napvilágot látott a Szabadkán kiadott *Üzenet* című „irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat” első száma. Mennyiségre tagadhatatlanul gazdag tartalommal: nem kevesebb, mint 30 vajdasági és nem vajdasági, magyar és nem magyar szerző írását közli. Elég egy pillantás a tartalomjegyzékre, hogy lássuk, műfajilag, tematikailag nagyon is változatos anyaggal találjuk magunkat szembe. Értékeléssel próbálkozni már kissé nehezebb feladat. Szívesen kezdeném az irodalommal, mindenekelőtt a szépprózával. Szokásomhoz híven ezt is olvasom el először, ám meglehet, pusztá kényelemből is örömet indulnék „hazulról”. Ezt kívánná az egyes írások sorrendje is. Érdekességénél fogva azonban mindenképpen a kritikai-publicisztikai-irodalomtörténeti, tehát a nem szépirodalmi anyag tolakszik előtérbe.

A szám kétségtelenül legérdekesebb és legszínvonalasabb írása Dér Zoltán *Lukács György és Kosztolányi* c. irodalomtörténeti-kritikai tanulmánya, amelyben a szerző Kosztolányi életművének kapcsán részben a nemrég elhunyt nagy marxista gondolkodó és esztéta, részben pedig a nyomdokain haladó Heller Ágnes nézeteivel, Kosztolányival szemben elfoglalt álláspontjával polemizál. Figyelmének középpontjában leg-

főképpen Kosztolányinak a Tanácsköztársaság bukása utáni vitatható magatartása, mindene fölött a szélsőjobboldali *Új nemzedék* című lap „Pardon”-rovatánál betöltött, máig sem megnyugtató módon tisztázott szerepe áll, amelynek tudvalevőleg döntő hatása volt Lukács Kosztolányival szembeni negatív álláspontjának kialakulásában, pontosabban szólva abban, hogy Lukács etikailag alapjában véve indokolt negatív ítélete, esztétikai értékelésére is kihatott, s bizonyos elnagyoló türelmetlenséget eredményezett, a követőnél (Heller Agnes) talán még inkább, mint magánál Lukácsnál. Dér Zoltán viszont Kosztolányi mellett elsősorban művekkel bizonyít, s az író egyébként is rövid életrajzra korlátozódo „külső”, publicisztikai kisíklásával szemben, főleg a „belső” írói magatartás elsődlegességét hangsúlyozza. „Nero című regénye például — olvashatjuk többek közt —, melyet épp a Pardon-rovat körüli harcok közepette írt, világosan fölfedi, hogy a költő idegennek és szörnyűnek érzi az arénát, amelybe őt az események sodorták. A Nero körül lebzselő, züllött zugírókban könnyű fölismerünk annak a heccelődő újságírásnak a kritikáját, melyre átmenetileg Kosztolányi is vállalkozott.” Nem sokkal lejjebb pedig így folytatja: „S végül itt a legfőbb bizonyíték: az *Edes Anna*. A kommün utáni hónapokban játszódik. Igaz, nem tüntet sem a kommün mellett, sem ellene, de az ellenforradalmi rendszer urait olyan kimeletlenséggel ábrázolja, s Annát, a kiszolgáltatott kis cseléd lányt annyi emberséggel, ahogy csak az igazság legszenvedélyesebb vallatói tudják. S ezt az erkölcsi pozíciót, ahová a húszas években — melyeket az érzelmi kiüresedés éveiként emleget Heller Agnes — Kosztolányi felküzdötte magát, többé nem adja to!.” Végül pedig vizsgálódásának eredményét a következőkben foglalja össze: „Jóllehet Lukács György a marxista esztétikának talán legnagyobb képviselője, bírálataiban, irodalompolitikai megnyilatkozásaiban jóval szorosabban tapad a küzdelmekhez, mint elméleti műveiben. Költőeszménye is a társadalmi küzdelmeket vállaló, azokat teljes mélységben tükröző költő lévén, a más természetű költők értékelésében személetesen inkább kritikai intencióit érvényesítette. A jelenség súlyát nem vonja ugyan kétségbe, de elismeréseit ritkán váltja az elemzés érveire. Így van ez nemcsak Kosztolányi, de Rilke esetében is. Szempontjai között az ideológiai szempontok mindig dominálnak, s ha egy költőnek épp az ideológia a gyöngye oldala, akkor Lukács György márlegén könnyen rosszul járhat.” Dér írása egyébként engem abban a Lukácsal kapcsolatban már rég, s kezdetben inkább csak ösztönösen kialakult impresszióban erősített meg, hogy bármilyen széles és átfogó esztétikai normarendszerről legyen is szó, óhatatlanul megmutatkoznak e normarendszer korlátai, ha az lényegét tekintve esztétikán kívüli követelményeknek alárendelt, ideológiai alapokra épült.

Ugyancsak kiemelkedőnek mondható írás Petkovics Kálmán *Ködös évek ösvényein* c. történelmi-szociológiai tárgyú munkája: Szabadka múltjával foglalkozik, a város keletkezésétől kezdve egészen az első világháború előestéjéig, különös tekintettel a lakosság nemzetiségi összetételének változásaira, s az egyes etnikai csoportok, illetve társadalmi osztályok közötti viszonyra több mint két évszázadon át. Lebilincselően érdekes kis történelmi „dolgozat” ez, érdekes lenne egészen a mába nyúló folytatását is olvasni, bár így is hézagpótló szerepet tölt be, sőt arra is felhívja a figyelmet, hogy mennyire szegények vagyunk ilyen

múltunkkal foglalkozó írásokban — úgy tűnik, nemcsak érdekes és tanulmányos, de kifejezetten hasznos is lenne, ha hasonlóképpen bepillanthatnánk más helységeink múltjába is. Petkovics írásának némely, tárgyán túltekintő megállapítása nagyon is időszerűnek látszik: „A jogszabályokban foglalt lehetőségek sem azonosak a tényleges adottságokkal. Ezeknek érvényesítéséért sokszor keményebb politikai harcot kell vívni, mint a törvény meghozataláért. Hiszen a haladó igényeket tartalmazó, pusztán kinyilatkoztatott jogszabály alkalmas egy másik cél leplezésére. A kisebbség helyzete sokban függ a többségi nemzet haladó és reakciós erőinek harcától.” Bodrogyvári Ferenc terjedelmesebb elméleti értekezésének (*Értékelés és anyanyelv*) első, itt közölt része szintén érdeklődésre tarthat számot, annak ellenére, hogy nyeivileg kissé nehézkes és száraz (de hát ugyan hányan akadnak nálunk, akik képesek ilyen munkát élvezetes nyelven megírni?). Az egyébként nem csupán anyanyelvi illetve nyelvhasználati problémáinkat tárgyaló, helyenként talán túlságosan is távoli elméleti alapokról induló írás legfőbb érdekessége az, ahogyan szerzője az anyanyelvvel szembeni és általában a nemzetiségi kérdések iránti közönyben s a velük kapcsolatos különböző manipulációs magatartástípusokban kimutatja a legfőbb lényegét, a laposan anyagias szemléletet, a nyersen „biológiai” önzést. Barácius Zoltán *Egy évad tanulmányai* címmel a szabadkai Népszínház jubileumi évadáról számol be. Bevezetőjében kissé mintha dramatizálná a korunkban szinte közhellyé vált „színházi válságot”, nem mintha ennek létezését tagadni lehetne, hanem a helyenként túlságosan patetikus hangvétel révén. Az elszomorító tény persze, hogy a valóban igényes művek többnyire nem találtak visszhangra a közönségnél, sajnos aligha vonható kétségbe. Szomorú igazság ez, ami számomra most azért vált különösen fájón tapinthatóvá, mivel nemrég a televízió láthattam Háy Gyula *Mohácsának* kitűnő előadását, amely a Barácius által említett fogyatékoságok ellenére is azt érzékeltette, mire is képes ez a színház, ha maximálisan igényes önmagával szemben: kissé valóban lehangelő arra gondolni, hogy az ilyen természetű erőfeszítéseket a közönségnek csupán egy jelentéktelen része honorálja. Úgy tűnik azonban, hogy a közönség „elrontásában” a színház korábbi (a jubileumi évad előtti) műsorpolitikájának is része volt. Deák Ferenc *Légszomjának* az írás szerinti bizonyos visszhangja viszont arra vall, hogy talán mégis érdemes problémáinkat, illetve most bontakozó drámairodalmunk egyes darabjait színpadra vinni. Sajnos, a színház a jelek szerint keveset tesz annak érdekében, hogy alkotóinkat színpadi művek írására serkentse. Tisztában vagyok persze a színház súlyos anyagi helyzetével, s ezért nem is holmi „financiális” serkentésre gondolok, ám kissé különös, hogy amikor drámapályázatunk eredményeképp mégiscsak született néhány színpadképes alkotás, a most induló évadban közülük a színház csupán egyetlenegyét tűzött műsorra.

Igen gazdag a folyóirat Olvasónaplónak nevezett kritikai-könyvismertető rovata is, az itt megjelent írások közül azonban főleg helyszűke miatt csupán egyet emelnék ki, a magyarországi Pomogáts Béla terjedelmes recenzióját (*Közösség, nemzet, emberiség*) Illyés Gyula *Hajszálgyökerek* c. kötetéről, mindenekelőtt azért, mert Pomogáts írásában a kötet számos bírálójával vitázva (nekem most hamarjában név szerint csak az Illyésnek dialektikából leckét adó Faragó Vilmos jut eszembe) rámutat Illyés nemzetfelfogásának korszerűségére, és hang-

súlyozza, hogy az minden tekintetben összhangban van a szocializmus és internacionalizmus elveivel. — Ennyit a szám „nem szépirodalmi” anyagáról. Az ide sorolható írások ugyanis mindenképpen komoly szinten mozognak, vagy legalábbis vitára készítenek, azaz, viszonylag könnyű reagálni rájuk. A szépirodalmi anyag ezzel szemben akaratlanul is egy kis vonakodó-nekirugaszkodó sóhajra készítenek...

A versekről talán kevésbé mondható ez, mint a prózáról. Legkiemelkedőbb közülük Dudás Kálmán *Ének Che Guevara haláláról* c. hosszabb költeménye — nem hazai szerző alkotása. Fehér Ferenc *Eszmélés* c. verse nemcsak alkotóját, de tárgyát tekintve is annál inkább tájunk talajában gyökerezik, még akkor is, ha témája, a mindinkább elhatalmasodó kultúrközöny, voltaképpen világjelenség. Még ennél is pontosabban körülhatárolható tárgyú a *Quo Vadis*, Zákány Antal fájó kérdést, a „gazdasági emigráció” problémáját érintő verse legfőképpen szenvedélyesen tiltakozó hangjával, drámaiságával ragad meg. A másik két Zákány-vers hangvételét tekintve sokban hozzá hasonló ugyan, de nem éri el ennek hőfokát. Kopeczky László két versét érezhetően a morális felháborodás csiholta ki alkotójukból: a harag és részvét vegyülése jellemző rájuk egyfajta ironikus rezignáltsággal — ebben rejlik költőiségük. A *Szent hab a számon* kissé versben elmondott novellának hat. A folyóirat vers-anyaga egyébként arra vall, hogy a szerkesztési koncepció inkább a „realista” költészet felé tájékozódik, sőt talán nem mentes bizonyos konzervatívizmustól sem. A korszerűnek mondható költészetet Dudás Kálmán már említett versén kívül főleg csak Utasi Mária négy rövid, mágikus hatást keltő verse, s részben talán Molcer Mátyás *Húsz bagatellje* képviseli. Az újonc Virág Ágnesről két költeménye alapján, azonkívül, hogy van képalkotó készsége és képzelőereje, egyelőre nehéz lenne többet mondani.

A szám széppróza-anyaga azonban — ki kell mondani — határozottan csalódást okozott. Talán azért is, mivel egy új folyóirat első számáról érthetően többet vártam volna. Teljes értékű írásnak csupán Szirmai Károly *Kiáltások az éjszakában* című novelláját érzem. Jellegzetes Szirmai-novella: a belőle áradó fojtogató magányérzet és dermesztő sivárság annak ellenére hat megragadóan, hogy szinte alig található benne cselekménynek is mondható váz. Újra csak annak megállapítására készítenek, hogy Szirmai művészetének különös „titkát” jelenti az írónak az a készsége, hogy a legköznapi szavakból és mondatokból képes hasonlíthatatlan hangulatot és közérzetet felépíteni. A folyóiratot ez az írás azonban csak részben gazdagítja: valahol, talán a *Magyar Szó* Kilátójában, talán a *7 Napban*, olvashattuk már. A másik két novella közül Gajdos Tibor elbeszélése (*A guberáló meg a mackó*) a viszonylag erőteljesebb írás. Maga a szemeleskannákban kotorászó guberáló figurája érdekes lehetne, ha lenne igazi története, főleg múltja, hogy jobban beléje láthassunk, enélkül azonban egysíkú marad, nem kel életre igazán. Pedig a jól megválasztott látószög, a történéssel együdejű belső monológ magában hordozza egy sokkal árnyaltabb, képzettársításokban gazdagabb és merészebb novella lehetőségét, Gajdos figurája azonban túl keveset mond önmagáról ahhoz, hogy az élet perifériájára, a gonkiji értelemben vett „fenékre” szorult ember igazi típusává-jelképévé válhasson. A kitűnő befejezés, a még nyomorultabb sorstárs megverése és megalázása önmagában nem tudja túlemelni az elbeszélést a kissé vérszegény zsánerképszerűségén. Urbán János *Utadon a csöngő* című novel-

lája viszont már témájánál, beállításánál fogva is elhibázottnak mondható. A csengő szerepe valakinek az életében novellatémaként csakis akkor lehetne érdekes, ha általa magára a novellahősre, illetve valami igazán komolyan vehető emberi-egzisztenciális problémára vetődne láttató-leleplező fény. ennek hiányában azonban csupán valami fura „csengő-komplexusról” beszélhetünk, ami pusztán kuriózumnak hat. Urbán ugyan egy szövegébe beledolgozott zavaros álommal megpróbálja „feldobni” írását, víziója azonban funkciótlan, érezhetően híjával van az áttételes mondanivalónak, s az sem menti meg novelláját az erőtlenségtől, hogy gyakran használ nagy szavakat (amelyek sajnos előre gyártott elemek is egyben), mint pl. írása végén, amikor a „szférák zenéjét” emlegeti. Drámai szöveget is találunk a folyóiratban, Németh István *Most más napokat számolunk* című gyermekhangjátékát, amely második díjat nyert az újvidéki rádió gyermekhangjáték-pályázatán. Hangulatos, a gyermeklélek rezdüléseit megkapóan érzékeltető rádiójáték ez, legfőbb erénye kétségkívül: dőszerű tárgyában rejlik, mág ha fel is hozható, hogy nem egyszerűsíti-e le túlságosan is problémáját, a külföldi „vendégmunkára” utazó szülőktől magukra hagyott gyerekek kérdését. Nem hiszem ugyanis, hogy akár a gyermekhallgatók is maradéktalanul elhinnék, hogy napjainkban polgáraink kizárólag önző anyagi érdekből és nem megélhetési gondoktól is üzve szánják rá magukat a külföldi munkavállalásra. A hangjáték befejezését illetőleg Szűcs Imrének alighanem igaza van, amikor *Három díjnyertes hangjáték* című recenziójában a következőket írja: „Mert az, hogy valaki már két esztendővel korábban azt számolja, mikor megy katonának — még a felnőtté érés jelképes kifejezésére is hamis. A katonaság, a bevonulás napját ugyanis többnyire inkább elodázní, nemhogy siettetni szeretnék a kamaszok, ha még annyira is a maguk lábán akarnak járni.”

Az összbenyomás tehát „vegyes”, a színvonal ingadozó. Persze melyik folyóirat(unk)é nem az, még akár a legigényesebb szerkesztési koncepció mellett is? Mégis főleg a szépprózai anyag kissé kedvrontó szegénységesszűrkesége készített bizonyos aggályoskodó kételkedésre a most született folyóirat, illetőleg annak „irodalmi részlege” várható profiljával kapcsolatban, annak ellenére, hogy e „profilról” egyetlen szám alapján korai lenne jóslatokba bocsátkozni. S nem jogosít fel erre a folyóirattal azonos című, rövid bevezető sem: a kissé zavaros elökvenciával megírt szövegből ugyanis nem tűnik ki világosan, létezik-e valamilyen határozott célkitűzés, amihez a szerkesztőség a jövőben ragaszkodni kíván, a bevezető ismeretlen szerzője inkább a folyóirat „mindenességét” hangsúlyozza, bár az alábbiak bizonyos törekvések képviselőire kissé mintha elriasztóan hatnának: „Fel kell ismerni, hogy a holnap már mást mond, újat, izgatón ismeretlen, bizarr megfogalmazásokat ad az emberről és az időről, de lehet, hogy a tegnap nélkül sokáig légüres térben lebeg. Ezért a múlt tárgyilagos felmérésével együtt kell haladnia a kísérletezés, útkeresés, útkeresés minden változatának, minden akkordjának. Még akkor is, ha ezekben a törekvésekben pillanatnyilag több a taszító, mint a vonzóerő.” Valahogy úgy hat ez, mintha egy ajtómon kopogtató vendéget a következő szavakkal invitálnék: „Be is jöhetsz, ha éppen nagyon akarsz.” De némiképp meghökkentő a folyóirat legvégén található novellapályázati felhívás szövege is: „Az Üzenet megindításával egyben olyan törekvésekkel is jelentkezik, hogy ismét visszahelyezze jogaiba a

valóságirodalom elbeszélő műfaját." Számomra mindenképpen nyitott kapuk döngetésének hat ez, sőt bizonyos tények tendenciózus tagadásának is. Pedig kissé nehéz lenne tagadni, hogy pl. pályázati regénysorozatunk tizenkét kötete közül hét, Gion Nándor, Major Nándor, Domonkos István, Bányai János, Végel László, Gobby Fehér Gyula és Burány Nándor regénye tájunkon játszódik, közvetlenül valóságunkból meríti tárgyát, nem egynek közülük pedig „művészi hangvétele” sem vonható kétségbe (a pályázati felhívás ugyanis ezt külön követelményként hangsúlyozza!), s a fennmaradó további öt regény közül is a legtöbb. mondjuk így, „valóságunkkal polemizál”. Ha pedig kissé jobban szétnézünk házunk táján, aligha tagadható valóságunk megléte novellairodalmunkban is. Kissé furcsának érzem tehát, hogy az Üzenet szerkesztői, illetve a pályázat meghirdetői olyasmit kívánnak feltámasztani, ami rövid tetszhalál után rég feltámadt már, vagy csakis akkor tekinthető halottnak, ha egy rendkívül szűkre szabott és idejétmúlt realizmusképlethez ragaszkodunk. De talán jobb, ha nem szaladok a kocsirúd elé. Önmagában egy folyóirat végül is olyan üres tálhoz hasonlítható, amelynek értéke azoktól a falatoktól függ, amelyek majd hónapról hónapra beléje kerülnek. És ha reményeim teljesülnek, nem ez lenne az első eset, hogy valamely irodalmi fórum eredeti koncepcióján túllépve hoz létre értékeket.

HID IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1971. OKTÓBER — KIADJA A FORUM LAP-KIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MISIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-ös FOLYÓSZÁMLÁRA. ELŐFIZETESKOR KERJÜNK FELTÜNTETNI A HID NEVÉT. — ELŐFIZETESI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FEL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FEL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FEL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KESZÜLT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVI SADON
